

Мукачівський державний університет
Кафедра теорії та методики дошкільної освіти

ВИХОВАННЯ ТА НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В РІЗНОВІКОВИХ ГРУПАХ

Курс лекцій

для студентів денної та заочної форми навчання
напряму підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта»

Мукачево

МДУ 2018

УДК 373.2(042.3)(075.8)

*Розглянуто та рекомендовано до друку
науково-методичною радою
Мукачівського державного університету
протокол №11 від 26.03. 2018 р.*

*Розглянуто та схвалено на засіданні
кафедри теорії та методики дошкільної освіти
протокол №8 від 13.02.2018 р.*

Укладач

Попович О.М. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти Мукачівського державного університету

Рецензент

Атрощенко Т.О – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Мукачівського державного університету

B41

Виховання та навчання дітей дошкільного віку в різновікових групах: курс лекцій з дисципліни для студентів денної та заочної форми навчання напряму підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта» / укладач О.М.Попович. – Мукачево : МДУ, 2018. - 104 с. (5,28 д.а)

У курсі лекцій «Виховання та навчання дітей дошкільного віку в різновікових групах» висвітлено загальні питання розвитку, навчання і виховання дітей у різновікових групах, особливості організації їх життя та ігрової діяльності.

Дане навчально-методичне видання адресовано викладачам дошкільної педагогіки, студентам спеціальності «Дошкільна освіта» вищих педагогічних навчальних закладів, різним категоріям педагогічних працівників.

© МДУ, 2018

Зміст

Вступ	4
Програма навчальної дисципліни	6
Тема 1. Особливості комплектування різновікової групи	9
Тема 2. Специфіка організації роботи в різновіковій групі	22
Тема 3. Організація ігрової діяльності в різновікових групах	39
Тема 4. Методика навчально-виховного процесу в різновікових групах	50
Тема 5. Планування навчально-виховної роботи в різновіковій групі	75
Тема 6. Забезпечення предметного розвивального середовища в різновіковій групі	88
Список використаних та рекомендованих джерел	101

ВСТУП

Останнім часом увагу вчених і практиків дедалі більше привертають проблеми виховання та навчання дітей у різновікових групах дитячих садків. Робота у таких групах має певну складність: від вихователя вимагаються такт і майстерність, знання специфіки роботи з різними віковими групами, вміння співвідносити програмові вимоги з індивідуальними особливостями вихованців, здатність розуміти і бачити кожную дитину і всю групу загалом. Якість виховання і навчання тут можлива лише на основі максимального врахування і використання умов, у яких перебувають малята.

Однак, дещо ускладнюючи роботу педагогів, різновікова група має деякі переваги перед групою дітей одного віку, оскільки умови виховання в ній відтворюють умови виховання в повній сім'ї з кількома дітьми, чого позбавлені багато сучасних дошкільнят.

Постійний соціальний статус дошкільника у різновіковій групі урізноманітнюється водночас позицією як старшого, так і молодшого серед дітей, що важливо для формування соціальних навичок взаємодії, вміння радитись і отримувати допомогу від старших, а також радити і допомагати меншим. У такій групі дитина не відчуває потреби постійно зіставляти себе з іншими, щоб «бути рівною», що за недосконалого педагогічного керівництва нерідко спричиняє штучне зрівнювання. Виховання у різновіковій групі створює умови для набуття досвіду взаємодії, розуміння іншого, вміння спільно гратися, вчитися, працювати.

Педагогічне керівництво навчально-виховним процесом слід спрямовувати на організацію спільного життя дітей, їхнє спілкування, взаємодію, які впливають на психічний розвиток, сприяють формуванню товариських взаємин, вихованню гуманності. Спілкування старших і молодших за віком дітей є також чинником комунікативного розвитку, виховання таких рис, як невимушеність, відповідальність, активність, розвиток механізмів самоконтролю поведінки.

Працюючи з дітьми різного віку, педагогам легше відійти від уніфікації освітньої роботи, більше уваги приділити індивідуалізації виховних методик; опосередковано, через старших дітей, передавати молодшим позитивний досвід налагодження особистих взаємин, інформацію про норми та правила поведінки в колективі, валеологічні навички, стимульовані механізми саморозвитку, власної активності дітей. Комплектування різновікових груп – справа доволі відповідальна і вимагає цілеспрямованої психологічної підготовки вихователів, їх помічників та батьків. Залучення сімей до співпраці з дошкільним закладом – обов'язкова умова, як і орієнтування помічника вихователя не тільки на суто технічну, а й на педагогічну роботу. Зрозуміло, що обладнання різновікових груп має бути різноманітним, зважаючи на інтереси та запити старших і молодших дітей. Актуальним є підвищення психологічної компетентності вихователя. Він має навчитись уважно спостерігати за дітьми, відзначаючи різні етапи

становлення їх взаємин, аналізувати різні обставини, оцінювати індивідуальний розвиток дітей за загальними досягненнями гурту, створювати індивідуалізовані програми навчання, має сприймати інформацію про дітей не як сталу, незмінну, а як динамічну, прогресуючу характеристику.

Індивідуальний розвиток людини є передумовою подальшого розвитку суспільства.

Науковці і практики сьогодення стверджують, що проблему індивідуалізації виховання найкраще розв'язувати у різновікових групах. Таких груп стає все більше. Вони з'являються вимушено, через проблеми демографічного та соціально-політичного розвитку України, а також створюються спеціально, оскільки система життєдіяльності дитини у таких групах дає чудові можливості для прояву і розвитку її індивідуальності.

Тож різновікова група зараз на часі. Проте, попри великі переваги, організація різновікових груп в сучасному дошкільному закладі передбачає розв'язання багатьох проблематичних питань. Зокрема:

- організація різновікової групи;
- створення психолого-педагогічних умов;
- забезпечення розвивального середовища;
- підготовка педагогів до роботи з різновіковою категорією дітей;
- планування навчально-виховної роботи;
- методика виховного процесу у різновіковій групі;
- організація ефективного процесу взаємодії дітей різного віку.

Джерел інформації щодо розв'язання цих проблем ще не достатньо.

Дане навчально-методичне видання містить матеріали, які допоможуть викладачам і студентам вивчати курс «Виховання та навчання дітей дошкільного віку в різновікових групах».

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ В РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ

Тема 1. Особливості комплектування різновікової групи

Різновікові групи в різних типах дошкільних закладів, їх види, причини створення. Погляд практиків на комплектування різновікових груп. Основні принципи комплектування різновікових груп у дошкільних навчальних закладах

Тема 2. Специфіка організації роботи в різновіковій групі

Організація режиму дня у різновіковій групі. Характер взаємодії дітей і його вплив на формування комунікативності у різновікових групах. Методика формування позитивних взаємовідносин між дітьми у різновікових групах

Тема 3. Організація ігрової діяльності в різновікових групах

Різноманітність ігор та їх значення в організації життя і виховання дітей. Педагогічне керівництво творчими іграми. Організація і проведення рухливих ігор з правилами.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ПЕРСПЕКТИВНЕ ПЛАНУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ В РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ

Тема 4. Методика навчально-виховного процесу в різновікових групах

Основні вимоги проведення занять в різновіковій групі. Складність організації навчання з дітьми різновікової групи. Організація та методика проведення занять із дітьми змішаної групи. Проведення занять з різних розділів програми

Тема 5. Планування навчально-виховної роботи у різновіковій групі

Особливості планування навчально-виховної роботи у різновіковій групі. Перспективне та календарне планування. Модернізація навчання і виховання дітей у різновікових групах.

Тема 6. Забезпечення предметного розвивального середовища в різновіковій групі

Розвивальне предметне середовище як головна умова реалізації освітніх завдань. Вимоги до створення предметного розвивального середовища в різновікових групах. Соціальне середовище розвитку дитини. Основні складові розвивального середовища.

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: розкрити студентам наукові та емпіричні засади сутності феномену «різновікова група» та надавати допомогу у реалізації особистого потенціалу в рамках фахової підготовки.

Завдання:

- розкрити сутність феномену «різновікова група» як предмета наукових пошуків професіоналів багатьох поколінь;
- узагальнити зміст і основні тенденції еволюції теоретичних уявлень про розвиток дітей дошкільного віку;
- закласти основи гуманістично спрямованої професійної свідомості майбутніх вихователів;
- розвивати у них здатність до творчого пошуку, уміння будувати освітній процес відповідно до педагогічних принципів розвитку, виховання та навчання, спрямування освітньої парадигми сьогодення на гуманізацію та індивідуалізацію роботи з дошкільниками;
- створити максимально сприятливі можливості для подальшої професійної самореалізації майбутніх вихователів ДНЗ, оволодіння методами самостійної науково-дослідної та методичної роботи;
- формувати у майбутніх вихователів потреби й уміння будувати рефлексивну практику в усіх видах педагогічної діяльності;
- спонукати майбутнього фахівця до самоосвіти та саморозвитку впродовж життя.

Навчальна дисципліна «Виховання та навчання дітей дошкільного віку в різновікових групах» є однією з основних навчальних дисциплін у професійній підготовці майбутнього вихователя ДНЗ до професійної діяльності.

Відповідно до навчального плану дисципліна вивчається впродовж 7 семестру. На її вивчення передбачено 20 годин, з яких 12 – лекційних, 8 – практичних занять.

Навчальна дисципліна «Виховання та навчання дітей дошкільного віку в різновікових групах» органічно пов'язана з дисциплінами «Педагогіка дошкільна», «Психологія дитяча», «Основи інклюзивної освіти», «Практикум з дошкільної педагогіки», «Теорія та методика співпраці з родинами», «Соціальна педагогіка» і поглиблює і деталізує розділи, пов'язані з формуванням знань, умінь та навичок майбутнього вихователя ДНЗ у процесі його підготовки до професійної діяльності з дезадаптованими дітьми.

Дисципліна «Виховання та навчання дітей дошкільного віку в різновікових групах» пов'язана з циклом загальних гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, що мають за мету забезпечити майбутнього вихователя ДНЗ відповідними знаннями і вміннями для здійснення майбутньої професійної діяльності; циклом фундаментальних дисциплін для оволодіння студентами знаннями з дисциплін професійно

орієнтованого циклу: економічного, психолого-педагогічного, спеціально-теоретичного.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент має

знати:

- закономірності розвитку особистості дитини дошкільного віку;
- особливості організації розвитку, навчання і виховання дошкільників у різновікових групах;
- зміст, форми та методи виховання дітей різних вікових категорій;
- зміст, форми та методи організації розвитку, навчання і виховання дошкільників у різновікових групах;
- специфіку роботи вихователя, співпрацю з сім'єю (родиною), громадськими організаціями;

вміти:

- визначити мету і планувати освітній процес;
- володіти формами і методами організації дитячої діяльності в різновіковій групі;
- забезпечувати єдність педагогічного впливу та саморозвитку особистості;
- використовувати різні методи науково-педагогічного дослідження у власних наукових пошуках;
- творчо використовувати набуті знання у процесі організації різноманітних заходів із дітьми різних вікових категорій.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ В РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ

Лекція 1. Особливості комплектування різновікової групи

План

1. Різновікові групи, їх види, причини створення у різних типах дошкільних закладів

2. Погляд практиків на комплектування різновікових груп.

3. Основні принципи комплектування різновікових груп у дошкільних навчальних закладах.

***Ключові слова:** різновікові групи, виховання, комплектування, принципи комплектування, професійна майстерність педагога.*

1. Різновікові групи, їх види, причини створення у різних типах дошкільних закладів

У наш час дедалі більшого поширення набуває створення різновікових груп в дошкільних навчальних закладах. Актуальним є питання про те, як вирішувалась ця проблема в історії дошкільної педагогіки.

Система дошкільної педагогіки дотепер засновувалась на тому уявленні, що найбільш доцільне комплектування ясельних і дошкільних груп за віком, оскільки це дає можливість розумно здійснювати педагогічний процес, гігієнічний режим та процедури, доглядати за дітьми, враховуючи їх вікові особливості. Проте не всі системи дошкільного виховання беруть до уваги таку точку зору.

Огляд етапів розвитку суспільного дошкільного виховання в Україні засвідчує, що проблема організації груп дітей одного віку в дошкільній системі постала паралельно з питанням створення програм для дитячих садків.

Аналіз архівних документів та матеріалів розвитку дошкільного виховання дає підстави стверджувати, що вперше про це йшлося на четвертому Всеросійському з'їзді з дошкільного виховання (1929 рік). Це були перші спроби підготовки до введення єдиної програми виховання та поділу дітей у дошкільній системі на групи за окремими роками життя (за аналогією до класів у школах). Програма 1932 р. набула статусу державного документа, була єдиною і обов'язковою для всіх регіонів, вводився поділ дітей на вікові групи. Все це спричинило виникнення унітарної системи дошкільного виховання (1932-1991 рр.). За цей час сформувався непорушний моноліт звичок, навичок, педагогічних поглядів. Одновікова група стала звичною, вихователі хочуть працювати в так званих «чистих» групах, а роботу в змішаних вважають тягарем.

Н.М. Аксаріна у своїй статті «Важнейшие факторы развития речи детей раннего возраста» (1964 р.) писала: «Більш позитивний вплив на розвиток мовлення має спілкування дітей між собою, яке виникає вже в межах раннього віку, особливо спілкування старших з молодшими».

У сімдесятих роках кількість різновікових груп збільшилась за рахунок відкриття в сільській місцевості сезонних дошкільних закладів. Вони були переважно малокомплектними, а групи різновіковими. Науковцями (В.І. Говоркова, К. Щербакова, А.М. Богуш, Л. Артемова, Т. Доропова, Г.А. Маркова) були проведені дослідження, розроблені та видані методичні посібники на допомогу вихователям для роботи у різновікових групах у сільському дитячому садку.

У педагогічній пресі публікувались матеріали з досвіду організації ігор, праці, занять, формування взаємин дітей у різновікових об'єднаннях.

З початку 90-х років у дошкільному вихованні відбуваються докорінні зміни, спрямовані на оновлення змісту, форм і методів роботи, на ствердження принципів гуманізації та демократизації педагогічного процесу.

Різновікові групи є майже в ДНЗ кожного типу як у малокомплектних, так і у повнокомплектних, вони законодавчо затверджені у розділі 11, ст. 12. Закону України «Про дошкільну освіту» від 07.2001 р.

Лист МОН України «Про організацію короткотривалого перебування дітей у ДНЗ» (Дошкільне виховання. – 2005. – №9. – С.6) пропонує створювати: групи короткотривалого перебування для догляду та загального розвитку дітей від 2 до 6 років; групи короткотривалого перебування для підготовки дітей 5 річного віку до навчання в школі.

У сучасній педагогіці можна ознайомитись з педагогічними теоріями, основоположним принципом яких є об'єднання в групі дітей різного віку: вальфдорфська педагогіка, теорія і практика Марії Монтесорі, досвід А.С. Макаренка, вивчений світовий історичний досвід об'єднання дітей в групах різних дошкільних закладів (С. Русова, Г. Песталоцці, Ф. Фребель, О. Декролі, досвід американських, бельгійських, російських дитячих садків, власний практичний досвід).

Причини створення різновікових груп

1. *Соціально-економічні причини:* прагнення працівників дошкільної освіти зберегти мережу ДНЗ, робочі місця – «вижити» в умовах економічної кризи, яка викликала зменшення дітей у дошкільних закладах, перепрофілювання, закриття частини їх, збільшення плати батьків за перебування дитини, погіршення якості виховання дітей. Потрібно було підняти імідж дошкільного закладу, привабити батьків новими послугами, часто платними. З цією метою створюються нові типи закладів для виховання дітей (приватні, сімейні, міні-дитячі садки, НВК, центри розвитку дитини, профільні, реабілітаційні тощо). У них, а також у закладах загальнорозвивального спрямування створюються нові групи, переважно змішані (різновікові) через неможливість укомплектувати «чисті» групи. Це такі групи: сімейні, родинні; з додатковими освітніми послугами; короткотривалого перебування; соціальні групи; прогулянкові; за національними ознаками; за певною педагогічною технологією та ін (табл.1). Групи за функціональним призначенням: освітньо-розвивальні; оздоровчі

(реабілітаційні); санаторні; розважально-дозвільні групи (денні і вечірні, прогулянкові, вечірні, вихідного дня).

Таблиця 1

Класифікація дошкільних груп у ДНЗ за тривалістю роботи

3 години	ранкові	9.00 – 12.00
	денні	12.30 – 15.30
	вечірні	16.00 – 19.00
6 годин	групи неповного дня	9.00 – 15.00
8-9 годин	групи неповного дня	9.00 – 17.00
14 годин	чергові	18.00 – 8.00
	нічні	19.00 – 9.30
24 години	цілодобові	8.00 – 8.00

2. *Педагогічні причини:* педагогам легше відійти від уніфікації виховної роботи, більше уваги приділити індивідуалізації виховних прийомів, підключити механізм саморозвитку, власну активність дитини. По суті, легше впровадити особистісно орієнтовану модель виховання. Для задоволення попиту родин щодо тривалості перебування дитини в ДНЗ з урахуванням зайнятості батьків, а також стану здоров'я, здібностей та інтересів кожної дитини в ряді закладів України апробуються шляхи модернізації їхньої діяльності.

2. Погляд практиків на комплектування різновікових груп

Перші дитячі заклади були притулками для сиріт; їх організували монастирі та благодійні товариства. Згодом і безпосередньо педагоги. У таких притулках жили вихованці різного віку. Вже тоді, можна сказати, були сформовані основні принципи роботи різновікових груп: індивідуальний підхід, опіка старших над молодшими.

Кінець XIX і перша половина XX сторіч позначені у дошкільній педагогіці розвитком системи О. Декролі, М. Монтессорі, які мали найбільш вагомий доробок щодо змісту, умов та форм організації виховання й навчання дітей різного віку. Зокрема, одним з основних принципів М. Монтессорі був «принципом вільної активності дітей та їх самодіяльності в усьому навчанні».

Цікавою є інформація з архіву щодо організації дітей у перших дитячих садках України. Так, садочок, який у 1871 р. відкрили Марія і Софія Ліндфорс, відвідували близько 20 дітей різного віку. Вони виховувалися спільно. У лютому 1911 р. в Києві на Шулявці було відкрито другий народний дитячий садок, який прийняв 40 дітей віком від 4 до 7 років.

Проблема організації дітей різного віку постала паралельно з питаннями про створення програм для дитячих садків. Аналіз архівних документів та матеріалів дав підстави зробити висновок про те, що вперше про це йшлося за радянських часів на IX Всеросійському з'їзді з дошкільного виховання (1929 р.). Тоді було зроблено перші кроки до введення єдиної програми і поділу дітей у дошкільних закладах на вікові групи. За радянських

часів програма набула статусу державного документа, що був обов'язковий до виконання всіма регіонами. Поділ дітей на групи за віком – так само. Це спричинилося до виникнення унітарної системи дошкільного виховання

З початку 90-х років у дошкільному вихованні відбуваються докорінні зміни, спрямовані на оновлення змісту, форм і методів освітньо-виховної роботи, на ствердження принципів гуманізації та демократизації педагогічного процесу. Однак поверховий віковий підхід продовжує переважати. І це орієнтує вихователя не так на індивідуальні особливості конкретної дитини, скільки на абстрактний узагальнений стандарт.

С. Русова про психолого-педагогічні основи організації освітньої роботи в різновікових групах. Свої погляди на організацію дітей у дитячих садках, зміст роботи з ними С. Русова узагальнила, опрацювавши дослідження філософів, психологів, педагогів, проаналізувавши стан освіти в ряді країн Європи та Америки, а також на основі власного практичного досвіду.

Зокрема, аналізуючи роботу одного з американських садків (школи-ферми Дьюї), Русова зазначала, що все виховання тут ґрунтувалося: «на збудженні у дитини інтересу, цікавості, виклику усіх активних сил дитини». Дитячий колектив у садку поділявся «на кілька гуртів і давались їм засоби праці, відповідно до їх нахилів, змоги і розвитку». Педагог також цікаво писала ще про один американський зразковий дитячий садок при університеті, де для ігор, праці, навчання використовувались матеріали і Ф.Фребеля, і М. Монтессорі. Русова зазначала, що вихователі тут також «для ігор і навчання еднають дітей в невеличкі гуртки не тільки відповідно до свого віку, а й по розвитку, по нахилах».

Найкраще поставлені і найбільш поширені, на думку С. Русової, в західній Європі були на той час бельгійські дитячі садки. Досвід роботи одного з них було представлено в 1912 року на Всесвітній Брюссельській виставці. Тут ми вперше бачимо поділ дітей на групи, а саме: «Молодша група 3-5 літ, старша група 5-7 літ і група дітей 8 літ».

Оскільки в центрі психолого-педагогічної концепції С. Русової стоїть особистість дитини з її вродженими задатками, потребами, бажаннями, здібностями, педагог висловила ряд порад щодо організації життя вихованців різного віку в дитячих садках. Так, вона радила: «гуртування дітей не повинне провадитися виключно зовнішніми засобами – по віку дітей, по намірах садівниці, по завданнях праці, а будуть гуртки дитячі помалу складатися відповідно до зносин дітей між собою, їх розвитку і нахилів. Перегуртування можуть відбутися інколи у зв'язку з новими товаришами, з виясненням здібностей дітей». Такі групи, на переконання С. Русової, будуть задовольняти потребу малечі у спілкуванні, товаришуванні і «підготують дигину до щирого відношення, до громадянства».

Фундатор суспільного дошкільного виховання в Україні С.Русова говорила, що «...як немає у лісі однаковісінських кущиків і дерев, так немає і двох однакових дітей, тож і виховання має бути різне...».

Заразом Русова відзначала, що не треба забувати, яка велика різниця існує між малюком 3-4 років і дитиною 5-6 років. «Першим потрібні лише впорядковані приймання, вільне самовиявлення, добре фізичне виховання. Старшим цього вже буде замало, вони шукатимуть засобів своєї енергії на щось витратити, чимось задовольнити свою цікавість, свої творчі змагання».

А.С.Макаренко про значення міжвікового спілкування вихованців

У своїй статті «Наступність поколінь» він обґрунтував важливість різновікової взаємодії дітей різного віку в умовах колонії. Об'єднання дітей різного віку в дитячих закладах дає великий виховний ефект. Воно створює більш тісну взаємодію віку, природну умову постійного нагромадження досвіду і передачі досвіду старших поколінь; молодші одержують різноманітні інформаційні дані, засвоюють навички поведінки, робочу хватку, привчаються поважати старших і їх авторитет. У старших турбота про малюків і відповідальність за них виховує повагу до людини, великодушність і вимогливість, якості майбутнього сім'янина».

У колонії ім. Горького було відпрацьовано «спеціальну інструментовку» – у кожного старшого члена загону був «корешок». Це нерозлучна пара, це молодший і старший брати, причому старший міцно тримає в руках молодшого. Такий колектив, який буде нагадувати сім'ю, є досить зручним у виховному аспекті. В ньому «створюється турбота про молодших, повага до старших, найніжніші відтінки товариських відносин».

А.С.Макаренко переконливо говорив про те, що в будь-якому дитячому закладі можна легко організувати таку дружбу, яка забезпечить чудові стосунки молодших і старших братів та сестер. Відносини, де часто старші і молодші вихованці не знають одне одного – офіційні, а тому неприродні. Штучно розділяючи молодших і старших, ми позбавляємось одного з ефективних методів виховання. «У тих школах, де життя і справи молодших учнів йдуть в сторону від життя і справ старшокласників, де малюки відособлені, там немає постійного впливу учнів більш старшого віку, немає наступності поколінь».

Об'єднання дітей різного віку в ДНЗ дає великий виховний ефект. Воно створює більш тісну взаємодію між ними. Проте А.С.Макаренко попереджав що, об'єднуючи, необхідно дуже уважно враховувати, під яким впливом буде перебувати молодший, хто буде відповідати за його поведінку і роботу, хто повинен проявляти особливу про нього турботу.

Малюки в таких колективах не будуть «варитись у власному соку», а у старших, крім турботи про менших, з'явиться велика відповідальність як за свої слова, так і за свої вчинки. Це, в першу чергу, стосується шкіл-інтернатів, дитячих будинків, де особливо необхідно створити умови міцнішого зв'язку старших і молодших вихованців, умови великої і дружньої сім'ї.

Організація навчально-виховного процесу в різновікових групах за П. Петерсеном

Останнім часом значної популярності серед європейських педагогів набуває рух «Йена-план-шULE», який об'єднує початкову школу і дитячі садки, що працюють за системою відомого німецького педагога, професора Йенського університету Петера Петерсена. Врахувавши досвід своїх європейських і американських колег, і, взявши від популярних в той час педагогічних розробок все найцінніше, він створив вчення, яке відразу привернуло до себе увагу педагогів різних країн.

Традиційна школа замінена у «Йена-плані» виховною общиною, в основі якої – повага до особистості дитини, поєднання свободи і самостійності, тісний зв'язок батьків, дітей і педагогів.

Головним засобом духовно-морального виховання особистості автор «Йена –плану» вважає: 1) особистісну відкритість взаємин, що визначає життєвий стиль, культуру, форми життєдіяльності групи і общини в цілому; 2) взаємодопомогу дітей у загартуванні характеру, розвитку і вихованні один одного в дусі спільності і братерства; 3) право кожної дитини на свою точку зору, свободу висловлювання, визнання різних прав за всіма дітьми: «право може обмежити лише врахування права іншого»; 4) формування добрих почуттів, дружелюбності та ширості, чому сприяє теплота людського спілкування, коли мама може бути поруч у кімнаті, а батько – поруч із сином у майстерні.

У системі методів і прийомів виховання Петерсен відводить помітне місце невербальному спілкуванню у формі піднесеного до губів пальця, легкого поруху руки, певного знака тощо. Відстоюючи невербальні засоби впливу на дітей, педагог виступає проти зауважень, зроблених у словесній формі, вважаючи, що «вони більш ніж у 90 % випадків невинуваті й безглузді».

Концентруючи гуманні відносини і формуючи гуманні почуття, Петерсен спирається на індивідуальність дітей, однак вірить у невичерпні виховні можливості середовища, яке їх оточує. Тут людина ніколи не буде засобом для досягнення якоїсь мети, а завжди метою в самій собі. Люди, що живуть у гармонії, будуть ставитися один до одного, як брати, товариші, відповідно всі їх завдання вирішуються таким чином, щоб краще і частіше підкорятися спільній духовній ідеї.

До структури своєї школи П.Петерсен включає такі базові групи: молодша (1-3 рік навчання); середня (4-6 рік навчання); старша (7-8 рік навчання); молодіжна (9-10 рік навчання). Старші діти виступають як опікуни молодших, допомагають їм у підготовці до занять. Через рік найстарші переходять до наступної базової групи, де вже вони будуть найменшими. Спілкуючись один з одним, допомагаючи, діти отримують навички спільної діяльності, набувають умінь організовувати роботу як свою, так і підопічних. Таке спілкування подобається всім.

Основний принцип внутрішньої динаміки групи – вільна активність дітей. Діти працюють цілком самостійно у відповідності до своїх індивідуальних запитів і потреб. Головний закон груп проголошує: «У приміщенні повинно відбуватися лише те, що відповідає спільним бажанням, прагненням, що надає порядку, моральності і краси спільній праці та проживанню».

Діти на власному досвіді пізнають не лише свободу, а й межу, що регламентує: урахування різних прав і обов'язків усіх товаришів; просторові обмеження, пов'язані з розмірами приміщення; певну кількість навчальних посібників і матеріалів, що вимагає взаємних поступок і черговості в їх використанні. З першого дня перебування у школі дитину ознайомлюють з колом її обов'язків, прийнятими формами спілкування і поведінки.

Для підсилення духовної близькості дітей різновікової групи Петерсен вводить своєрідний патронаж – інститут «хресних», коли про кожного новенького малюка піклується старший, намагається ввести його в життя у колективі. «Я ввів цей інститут «хресних», – писав автор, – щоб ліквідувати ту безодню, яка так легко утворюється між дітьми молодшого та старшого віку, і мав гарні результати. При всіх спільних урочистостях старші разом із своїми «хресними дітьми» на певних місцях. Якщо дитина вступає у важкий для вихователя період, то керівник групи може звернутися до «хрещеного», направити дитину для спільної роботи з ним, поки цей період не минеться».

У базовій групі формуються мікрогрупи – «групи одного столика». Вони створюються за взаємними симпатіями, спільними інтересами, у зв'язку із діяльністю, яка вимагає колективних зусиль.

Школи, що працюють за «Йена-планом», – це насамперед виховні будинки, які доповнюють і розвивають сімейне виховання, традиції, середовище, яке оточує дитину. Тут є тісне співробітництво батьків та педагогів. Пробудити внутрішні сили дитини може тільки педагог, який відмовився від старих, догматичних підходів, який твердо стоїть на позиціях гуманістичного виховання.

3. Основні принципи комплектування різновікових груп у дошкільних навчальних закладах

Педагогічне керівництво навчально-виховним процесом слід спрямовувати на організацію спільного життя дітей, їхнє спілкування, взаємодію, які впливають на психічний розвиток, сприяють формуванню товариських взаємин, вихованню гуманності. Спілкування старших і молодших за віком дітей є також чинником комунікативного розвитку, виховання таких рис, як невимушеність, відповідальність, розвиток активності та механізмів самоконтролю поведінки.

Працюючи з дітьми різного віку, педагогам легше відійти від уніфікації освітньої роботи та приділити більше уваги індивідуалізації виховних методик; опосередковано через старших дітей передавати молодшим позитивний досвід особистих взаємин, інформацію про норми та правила

поведінки в колективі, валеологічні навички, стимульовані механізми саморозвитку, власної активності дітей. Комплектування різновікових груп – справа доволі відповідальна і вимагає цілеспрямованої психологічної підготовки вихователів та їх помічників і батьків. Залучення сімей до співпраці з дошкільним закладом – обов'язкова умова, як і орієнтування помічника вихователя не тільки на суто технічну, а й на педагогічну роботу. Зрозуміло, що обладнання різновікових груп має бути різноманітним, враховуючи інтереси та запити старших і молодших дітей. Актуальним є підвищення психологічної компетентності вихователя. Він має навчитись уважно спостерігати за дітьми, відзначати різні етапи становлення їх взаємин, аналізувати різні обставини, оцінювати індивідуальний розвиток дітей за загальним досягненням гурту, створювати індивідуалізовані програми навчання; має сприймати інформацію про дітей не як сталу, незмінну, а як динамічну, прогресуючу характеристику.

Різновікові групи можна комплектувати як двокомплектні (четвертий – п'ятий, п'ятий – шостий, шостий – сьомий роки) або такі, в яких перебувають діти всіх вікових груп. У такому разі може бути виділено кілька підгруп – молодша, середня і старша. Розподіл дітей на підгрупи залежить від кількості дітей одного віку.

Комплектуючи групи, слід пам'ятати: віковою підгрупою вважається та підгрупа, в якій налічується п'ятеро і більше дітей. Якщо малюків більше п'яти, то їх об'єднують в одну підгрупу. Якщо ж дітей одного віку двоє – четверо, то вони входять до найближчої вікової підгрупи. Наприклад, у групі 10 дітей шостого року життя, троє – четвертого і шестеро – п'ятого. У цій різновіковій групі виділяють дві підгрупи: середню, куди входять діти четвертого року життя, і старшу. До дітей, що входять до складу іншої підгрупи, підвищується індивідуальний підхід у процесі всієї навчально-виховної роботи.

Можна об'єднувати в одну підгрупу і дітей несуміжного віку, наприклад, четвертого і сьомого років життя або четвертого і шостого, третього і п'ятого.

Основні принципи комплектування груп у ДНЗ базуються на врахуванні: вікових ознак; індивідуальних особливостей розвитку; вікових та індивідуальних характеристик і родинних стосунків.

У практиці роботи дошкільних навчальних закладів є два принципи об'єднання дітей в одній групі: контрастних за віком і суміжного віку (погодків). У комплектуванні на основі вікових ознак утворюються різновікові групи, що полегшує здійснення колективно орієнтованого навчання. Однак при цьому складніше розгледіти в кожній дитині індивідуальні особливості розвитку, вибудувати гнучку систему виховання і навчання. У комплектуванні на основі індивідуальних особливостей розвитку утворюються різновікові групи, в яких об'єднуються діти від наймолодшого до найстаршого віку. Відтак підвищується ефективність здійснення індивідуальної роботи, покращуються взаємини між дітьми та атмосфера

психологічного комфорту, відбувається взаємообмін дитячим досвідом, однак цього можна досягти тільки за умови, коли комплектування здійснюватиметься на основі законів психологічної сумісності дітей. Якщо група формуватиметься хаотично, а педагоги будуть психологічно не готовими, виникнуть чималі проблеми. При значній наповнюваності груп ускладнюється процес організації життя дітей (малюки мають спати, старші – гуляти). Це вимагає перебудови роботи технічного персоналу, що не завжди можливо. Старші діти інколи стають «няньками» для менших. Це призводить до формування у малюків несамостійності, у старших дітей – до проявів авторитаризму.

У комплектуванні на основі врахування вікових та індивідуальних особливостей утворюються різновікові групи дітей близького віку (молодша-середня, старша-підготовча). Відповідно не порушується розпорядок дня і ритм роботи ДНЗ. Порівняно з попереднім типом, кількість проблем зменшується, проте залишається актуальним кваліфіковане вивчення індивідуальних особливостей розвитку до початку відвідування дошкільного навчального закладу, під час прийому та адаптації малюка.

У комплектуванні на основі родинних стосунків утворюються різновікові групи, в яких об'єднуються брати і сестри. Серед позитивного – дітям гарантується відчуття захищеності, емоційної безпеки під час адаптації і в подальшому відвідуванні дошкільного навчального закладу. Це сприятливо впливає на всебічний розвиток дитини. Проблеми можуть виявитись у вихованні в молодших дітей самостійності та можливостях старших займатися діяльністю й спілкуванням, цікавими саме для цього віку. Міра опіки старшими дітьми молодших має братись до уваги вихователями і керуватись відповідно до реальних потреб та можливостей дітей.

Визначне місце у виборі принципу комплектування мають посісти особливості дошкільного навчального закладу, району, в якому він розташований, запити батьків та педагогічні погляди вихователів (таблиця 2). У виборі принципу комплектування варто враховувати наведені проблеми та зосередити увагу на їх попередженні чи подоланні.

Комплектування груп потребує значної уваги до власної професійної підготовки всіх працівників дошкільного навчального закладу; особистісних якостей, системного підходу до вивчення дітей, планування роботи, придбання відповідного обладнання, ігрового інвентарю і навчальних посібників. Першочерговим завданням є підвищення професійної майстерності педагогів, їх уміння здійснювати індивідуальний підхід до дітей, який передбачає: систематичне вивчення кожного вихованця; добір ефективніших методів і прийомів виховного впливу; визначення «зони найближчого розвитку» кожного вихованця; комплектування програм індивідуального розвитку; добір навчальних завдань різного ступеня складності; виготовлення дидактичних посібників, що враховують інтереси та можливості кожної дитини; аналіз отриманих даних для прогнозування стратегії подальшого розвитку малюків.

Значно підвищується і функціонально змінюється педагогічна тактика помічника вихователя, який у різновіковій групі має стати не технічним працівником, нянею чи прибиральницею, а справжнім педагогом. Саме помічник вихователя повинен продовжити і підтримати вихователя в розвитку дитячої особистості, допомогти у проведенні занять, у роботі з підгрупами та індивідуально. Це потребує і спеціальної підготовки помічників вихователів як педагогів.

Таблиця 2

Основні принципи комплектування різновікових груп

Принцип комплектування	Тип груп	Позитивне	Проблематичне
Індивідуальні особливості дошкільників зі значною різницею у віці (контрастне комплектування)	Різновікові групи, у які об'єднано дітей від наймолодшого до старшого віку	Більш ефективною стає індивідуальна робота, налагоджується передавання побутового й навчального досвіду від старших дітей до молодших, створюється атмосфера психологічного комфорту	Позитивних результатів можна досягти лише за умови психологічної сумісності дітей. Життя таких груп ускладнюється в разі великої наповнюваності (15-20 дітей). Це потребує значної перебудови в роботі технічного персоналу. Існує загроза надмірної опіки старшими молодших дітей: перші виявляють авторитарність, а другі відчують несамостійність
Індивідуальні особливості дітей, близьких за віком (суміжне комплектування)	Змішані групи близьких за віком дітей (наприклад, молодша та середня, старша)	Легко дотримуватися режиму життя дошкільників і ритму роботи дитячого садка. До того ж, у таких групах педагогові легше використовувати колективно зорієнтовані методи навчання	Складно створити гнучку систему виховання й навчання, де взято до уваги індивідуальні особливості дітей. Дотримання принципів психологічної сумісності відіграє тут вирішальну роль у досягненні успіху. Тому необхідним є кваліфіковане вивчення індивідуальних особливостей розвитку дитини під час прийому та подальшої адаптації в групі
Родинні стосунки	Різновікові групи, у яких об'єднано братів і сестер	Дітям гарантоване відчуття захищеності, емоційної безпеки як у період адаптації, так і протягом усього часу перебування в дошкільному закладі. Це сприятливо впливає на різнобічний розвиток малюків: фізичний, розумовий, соціально-психологічний тощо	Проблеми криються в розвитку самостійності молодших дітей і в можливості старших займатися якою-небудь діяльністю або спілкуватися відповідно до вікових інтересів. Вихователь і його помічник мають уміти коригувати такі ситуації

Об'єднання в одній групі дітей різного віку вимагає від вихователя особливої уваги до організації взаємодії. Питання взаємин, спільної дії дітей різного віку, які виховуються в одній групі, залишаються поза увагою в обговоренні проблем різновікових груп. Є упередження, серед яких – переконаність переважної частини педагогів і батьків у тому, що перебування в одній групі дітей різного віку «вигідніше» молодшим дошкільникам, аніж старшим. Другий стереотип, який потребує змін, полягає в тому, що у конфліктах між старшими і молодшими дітьми автоматично винними вважаються перші. Трете упередження, яке заважає педагогу вибудовувати гармонійні взаємини між дітьми, проявляється в культивуванні думки про те, що молодші діти постійно потребують допомоги, а старші повинні її надавати.

Це лише частина упереджень, що негативно впливають на погляди педагогів стосовно організації ефективної взаємодії у групі.

Важливо зрозуміти, що ефективна взаємодія між дошкільниками різного віку можлива за умови шанобливого, уважного ставлення до дитини. Найбільшою мірою заявлений підхід може бути реалізований через особистісно-орієнтовану модель виховання, що ґрунтується на розумінні, визнанні та прийнятті кожної дитини.

Комплектування різновікових груп – справа відповідальна. Передусім вона потребує цілеспрямованого психологічного тестування вихователів і батьків. Для успішної роботи в різновіковій групі необхідно залучати до співпраці з дошкільним закладом родини й орієнтувати помічника вихователя на педагогічну діяльність, а не тільки на власне технічну. Із цього погляду актуальною є проблема підвищення психологічної компетентності вихователя. Педагог мусить навчитись уважно спостерігати за дітьми, відзначаючи різні етапи їхніх стосунків; аналізувати обставини, що виникають; оцінювати індивідуальний розвиток малюків на підставі спільних досягнень групи; створювати індивідуалізовані програми навчання. При цьому вихователь має сприймати інформацію про дітей не як сталу, незмінну, а як динамічну характеристику.

Робота у різновікових групах вимагає від вихователя великої майстерності, знання програми для всіх вікових груп, вміння співвідносити програмові вимоги з віковими та індивідуальними особливостями всіх вихованців.

Проте у своїй діяльності вихователі припускаються певних помилок. Серед найтипівіших можна виділити такі:

1. Орієнтування вихователя на роботу за однією програмою з усіма дітьми. Рациональною формою організації навчання у різновікових групах є організація навчання за одним розділом програми з диференціацією навчальних завдань для кожної вікової підгрупи. У свою чергу це вимагає від вихователя знання програмових вимог для дітей різного віку, врахування індивідуальних особливостей, рівня засвоєння матеріалу дітьми. Як правило,

вихователі працюють за програмою для старших дітей, аргументуючи це тим, що їх потрібно підготувати до школи, а молодшим дошкільцям ще ходити і ходити у ДНЗ.

2. Фронтальна робота з усіма дітьми. У процесі роботи з дошкільниками у різновіковій групі використовується не тільки фронтальна, а ще й групова та індивідуальна форми навчання. Спільні завдання розв'язуються в процесі фронтального навчання, а ті, що стосуються дітей певного віку, – на заняттях з віковою підгрупою. На занятті з віковою підгрупою вдається краще враховувати індивідуальні особливості дітей, скорочується кількість організаційних ситуацій, завдяки чому підвищується змістова щільність заняття. Складність проведення такого заняття визначається тим, що педагог повинен чітко уявляти мету і методику проведення занять для кожної підгрупи. Будь-який малюк краще сприймає слова, безпосередньо звернені до нього, а не до всього гурту. З підгрупами слід організувати ігри, працю, спостереження, спілкування.

3. Відсутність уваги до формування позитивних взаємовідносин. Якщо вихователь мало звертає уваги на взаємини у різновіковій групі, то це призведе до негативних наслідків. Старші дозволять зверхньо ставитися до молодших, будуть керувати. Протестуючи, малята починають ламати іграшкові будівлі старших. Змагальні моменти у взаєминах дітей різного віку потрібно звести до мінімуму. Варто використовувати будь-які режимні процеси для постійних вправлянь дітей у шанобливому ставленні один до одного.

4. Помічник вихователя виконує не тільки технічну роботу. Значно підвищується і функціонально змінюється педагогічна тактика вихователя у різновіковій групі. Саме помічник вихователя повинен продовжити і підтримати вихователя у розвитку дитячої особистості, допомогти у проведенні занять, роботи з підгрупами та індивідуально. Це потребує і спеціальної підготовки помічників вихователя у якості педагогів.

5. Хаотичне комплектування груп. Якщо група формуватиметься хаотично, а педагоги будуть психологічно не готовими до роботи з різновіковим складом дітей, виникнуть чималі проблеми. При значній наповнюваності груп ускладнюється процес організації життя дітей (малюки повинні спати, старші – гуляти).

Це вимагає перебудови роботи технічного персоналу, що не завжди можливо. Старші діти інколи стають «няньками» для малих. Це призводить до формування в малюків несамостійності, у старших дітей – до проявів авторитаризму.

Отже, якщо педагог зуміє правильно налагодити дитячі взаємини, правильно організувати заняття й різні види діяльності в різновіковій групі, дошкільцям буде цікавіше, ніж у гурті однолітків. Головне, щоб кожен член дитячого гурту почувався на своєму місці і розумів: його люблять, поважають, без нього будуть сумувати, а він сумуватиме без друзів.

На основі вище зазначеного можна запропонувати такі *компоненти Моделі організації роботи в різновіковій групі*:

1. Створення різновікової групи:

– готування педагогічних кадрів до роботи в різновіковій групі (педагоги мають знати програму всіх вікових періодів, розуміти логіку викладу матеріалу для різних вікових груп, бути самостійними в плануванні змісту дитячої діяльності, брати до уваги рівень розвитку, застосовувати творчий підхід, шукати інноваційні технології та методики освітньої діяльності);

– добір обслуговуючого персоналу (обслуговуючий персонал мусить розуміти специфіку роботи, бути готовим до виховної та педагогічної діяльності, розумітися на особливостях психологічного розвитку дошкільників);

– установа принципів комплектування дитячих груп (на основі віку та індивідуальних особливостей розвитку, з огляду на родинні стосунки, зацікавленість малюків тією чи іншою діяльністю, фінансові можливості батьків тощо);

– визначити тип сформованої групи: за віковими ознаками, контрастний чи суміжний за віком.

2. Установлення оптимального режиму життєдіяльності дітей:

– уміння коригувати програмові вимоги залежно від типу сформованої різновікової групи.

3. Створення розвивального предметного середовища:

– уміння виділяти елементи предметного середовища, які позитивно або негативно впливають на розвиток дитини;

– уміння активізувати елементи середовища, які впливають позитивно, і нейтралізувати негативні.

4. Організація виховного процесу:

– науково-методичне забезпечення;

– діагностика розвитку дітей, створення програм розвитку;

– організація пізнавально-розвивальної діяльності;

– реалізація принципів керівництва ігровою діяльністю;

– установа критеріїв продуктивної діяльності;

– урахування наукових підходів до організації спілкування між дітьми.

5. Визначення пріоритетів у роботі з родиною:

– координація дій родини і ДНЗ в процесі виховної діяльності.

Контрольні запитання та завдання

1. Як можна комплектувати змішані групи?

2. Скільки дітей як правило може бути в комплектуючих групах?

3. Чи можна об'єднувати в одну підгрупу дітей не суміжного віку?

4. Які є основні принципи комплектування різновікових груп?

5. Як відбувається комплектування на основі вікових ознак?

6. Як відбувається комплектування на основі індивідуальних особливостей?

7. Як відбувається комплектування на основі родинних стосунків?
8. Що передбачає завдання підвищення професійної майстерності педагога?
9. Які на вашу думку першочергові завдання підвищення професійної майстерності педагога? Назвіть їх.
10. Як змінюється педагогічна тактика помічника вихователя?

Тести

1. Назвіть основні принципи комплектування різновікових груп:
  - а) врахування вікових ознак та індивідуальних особливостей розвитку дітей; б) врахування запитів батьків і педагогічних поглядів вихователів; в) врахування інтересів та запитів старших і молодших дітей.
2. Віковою підгрупою вважається та підгрупа в якій налічується:
  - а) 2-3 дітей; б) 3-4 дітей; в) 4-5 дітей; г) 5 і більше дітей.
3. Чи можна об'єднати в одну підгрупу дітей несумісних віків (4 і 7 років життя, 3 і 5 років життя): а) так; б) ні.
4. Принцип індивідуалізації виховання дитини розробляли:
  - а) Й. Песталоцці, Ф. Фребель; б) Ж. Піаже, В. Сухомлинський;
  - в) Я. Коменський, С. Русова.
5. Індивідуальний підхід, опіка старших над молодшими-це...
  - а) основний принцип роботи різновікових груп; б) основний принцип підвищення майстерності педагога; в) основний принцип групового навчання.
6. Характерною особливістю психолого-педагогічної концепції Русової є те, що:
  - а) в її центрі був принцип вільної активності дітей та їх самодіяльності в усьому навчанні; б) в центрі перебуває особистість дитини з її природними нахилами, потребами, здібностями; в) метою концепції є індивідуальний підхід, опіка старших над молодшими.
7. Група укомплектована так: а) молодша підгрупа (4-5 р.) – 7 дітей; б) старша підгрупа (6 р.) – 6 дітей.
8. Який принцип комплектування використано?
  - а) на основі вікових особливостей; б) на основі родинних стосунків; в) на основі індивідуальних особливостей; г) з урахуванням індивідуальних і вікових особливостей.
9. Міжвікова взаємодія є: а) фактором взаємонавчання; б) фактором конфліктів; в) корисна лише для старших дітей; г) корисна лише для молодших дітей.

Завдання для самостійної роботи

1. Ознайомитися з передовим досвідом педагогів щодо організації навчально-виховної роботи у різновіковій групі в журналах: «Дошкільне виховання», «Палітра педагога», «Розкажіть онуку».

Список рекомендованих джерел: [41, с. 7-9]; [53, с. 8-11]; [19, с. 71–72].

Лекція 2. Специфіка організації роботи в різновіковій групі

План

1. Організація режиму дня у різновіковій групі

2. Характер взаємодії дітей і його вплив на формування комунікативності у різновікових групах.

3. Методика формування позитивних взаємовідносин між дітьми у різновікових групах

Ключові слова: режим дня, організація діяльності, ігрова діяльність, особистість, організоване спілкування, дидактичні ігри, інтелектуальні ігри, продуктивні види діяльності.

1. Організація режиму дня у різновіковій групі

Правильний фізичний розвиток дитини неможливий без виконання режиму дня, який має відповідати реальному складу дітей у групі. Але це не означає, що потрібно розробляти окремі режими для всіх вікових підгруп, абсолютно точно дотримуватись часу, зазначеного в програмі. В умовах змішаної групи це неможливо, бо відбувається збіг у часі різних процесів. Тому в різновіковій групі має бути один-єдиний режим дня для всіх вікових підгруп, складається він за тією підгрупою, в якій є найбільша кількість дітей. При цьому досить важливо завжди дотримуватися такого правила: всі режимні процеси починати з молодшими дітьми. Все це дає змогу дітям різного віку в певній послідовності і поступово переходити від одного виду діяльності до іншого, допомагає забезпечити різноманітну правильність режимних процесів.

Організація харчування, вмивання, одягання і роздягання дітей в умовах різновікової групи вимагає великої майстерності вихователя, чіткої роботи всього обслуговуючого персоналу, створення спокійної і доброзичливої обстановки, уважного ставлення дорослих до дітей. Все це важливо тому, що за великий проміжок часу, який за режимом відводиться для проведення таких життєво важливих процесів, необхідно не тільки правильно і швидко обслужити дітей, нагодувати, одягнути тощо, а й відповідно до програмних вимог забезпечити формування необхідної для дітей кожного віку культурно-гігієнічної навички.

Для цього потрібно дотримуватися правил: 1) все необхідне для харчування, його організації, готувати до того моменту, коли діти починають мити руки; 2) умивання і розміщення дітей за столи проводити поступово, починаючи з молодших дітей; 3) не затримувати за столом дітей молодшої і середньої підгруп; 4) їжу для маленьких дітей готувати заздалегідь; 5) вихователь керує більшістю дітей групи, няня допомагає вихователю; 6) порядок обслуговування дітей, а також вимоги вихователя і няні до звичок дітей мають бути єдині й постійні; 7) організація режимних процесів повинна сприяти розвитку самостійності дітей, формуванню навичок культурної поведінки.

Під час ранкового прийому вихователь привітно зустрічає дітей, вітається з ними, запитує у батьків про їхнє самопочуття. Основним завданням вихователя – створити у дітей спокійний і радісний настрій на весь день, бажання гратись, займатись, брати участь у трудовій діяльності. У хорошого вихователя все готове щоб задовольнити інтереси дітей різного віку. Для

молодших дітей приготовлені пісок, вода, іграшки, будівельний матеріал. Старші – можуть продовжити гру, пограти з м'ячами тощо.

Ранкова гімнастика – важливий засіб фізичного і морально-вольового розвитку дітей. Ранкова гімнастика підвищує тонус дитини, покращує її настрій, дає зарядку на весь день.

Прогулянка посідає важливе місце в режимі дитячого садка і є діючим засобом всебічного розвитку дітей. Для найефективнішого використання прогулянки необхідно створити сприятливі умови для різноманітної і змістовної діяльності на повітрі (ігри, праця, спостереження) дітей усіх вікових підгруп.

Особливе значення має прогулянка для фізичного розвитку і насамперед для зміцнення і загартування організму з використанням природних факторів: повітря, сонця, води тощо. Надзвичайно корисні систематичні прогулянки за межі території дитячого садка: в ліс, на луг, до річки. Цінність таких прогулянок для фізичного виховання дітей полягає в тому, що в природних умовах, на просторі діти невимушено вправляються у стрибках, бігу, рівновазі тощо. У зв'язку з цим зусилля вихователя, всього обслуговуючого персоналу дитячого садка мають бути спрямовані на те, щоб діти якомога більше гуляли. Ефективність прогулянки багато залежить від одягу дітей: він має відповідати сезону і погоді, бути легким і зручним.

Організація життя і самостійної діяльності дітей після денного сну – справа нелегка і відповідальна. Вихователь мусить добре продумати організацію вечірньої прогулянки, щоб діти не нудьгували і разом з тим не дуже збуджувались, могли грати в різні ігри, працювати і спостерігати.

Розглянемо декілька навичок особистої гігієни, наприклад, під час вживання їжі та умивання (таблиця 3).

Таблиця 3

Навички особистої гігієни

	Середня група	Старша група
Під час вживання їжі	Самостійно їсти, їжу брати невеликими порціями, ретельно пережовувати. Правильно користуватись ложкою, виделкою, ножем та серветкою. Виходити з-за столу, тихо підсувати стілець та дякувати	Правильно користуватися столовими приборами, їсти акуратно. Дотримуватися правильної постави під час сидіння за столом. Не заважати товаришам за столом, за необхідності пропонувати послугу молодшим
Під час умивання	Ретельно умиватися і мити руки перед вживанням їжі та у міру їх забруднення. Після вживання їжі полоскати рот. У літній період мити ноги після прогулянок та перед сном за участю дорослого	Самостійно умиватися, без нагадування мити руки перед вживанням їжі і у міру їх забруднення. Полоскати рот після вживання їжі. У літній період самостійно мити ноги після прогулянок та перед сном

Враховуючи особливості даного режимного процесу, вихователь і помічник вихователя чітко повинні знати своє місце та роль.

Під час вживання їжі вихователь повинен продемонструвати кожній дитині, як потрібно користуватися столовими приборами, а в майбутньому помічник вихователя спостерігає і допомагає тим, кому ця діяльність дається складно. Серйозні проблеми, зазвичай, розв'язує вихователь.

Помічник вихователя під час даного режимного моменту свою увагу зосереджує на молодших, якщо це не початок року. Якщо ж до половини року діти середньої групи недосконало опанували навички, то вихователь тримає все на контролі і за потреби допомагає обом підгрупам. Досвід свідчить, що діти одного віку відрізняються розвитком, а тому і вихователь, і помічник вихователя повинні добре знати особливості кожної дитини різновікової групи. Тому програмові завдання необхідно співвідносити із конкретними уміннями дітей і на основі цього визначати педагогічні завдання відносно підгруп і кожної дитини окремо. Якщо в одній дитини навичка вже сформована, то в іншій її потрібно удосконалювати або взагалі формувати спочатку. Таку педагогічну роботу потрібно відмічати в індивідуальній роботі у плануванні. Через деякий час, приблизно один раз на квартал, необхідно відмітити позитивний результат дитини і спланувати наступні заняття.

2. Характер взаємодії дітей і його вплив на формування комунікативності у різновікових групах

Взаємодія дітей різного віку у різновікових групах має різний характер. Позитивними засадами взаємодії є симпатія, прихильність, турботливість, взаємодопомога, дружелюбність тощо, а негативними – зверхність, байдужість, агресивність, ігнорування, насилля тощо. В більшості, причини негативної взаємодії: відсутність поваги до людей, різний соціальний досвід, нерозуміння можливостей дітей, невміння домовитись, боязнь, слабкі навички спілкування. Характер взаємодії дітей проявляється (в особливостях спілкування між ними, у здатності узгоджувати свої дії в процесі спільної діяльності. Якщо вихователь не приділяє уваги формуванню позитивних взаємовідносин значно знизиться ефективність виховних впливів, емоційний дискомфорт породить конфлікти, страх, недобррозичливість у групі.

Працюючи в різновікових групах, вихователям особливо важливо створити мікроклімат радості, зацікавленості та взаємоповаги. Адже, приходячи до дитячого садка, дитина будь-якого віку бажає відчувати симпатію до себе, прагне позитивного спілкування й розуміння.

Треба пам'ятати, що малята краще сприймають мовлення, безпосередньо звернене до кожного з них, тому протягом дня необхідно багато спілкуватися індивідуально, найперше з дітьми молодшої підгрупи.

Спільні ігри, спостереження, радість від можливості бути разом і цікаво проводити час – основа гармонійних взаємин у дитячій спільноті. У цих стосунках молодші покладаються на допомогу старших, з великим бажанням звертаються по цю допомогу, хочуть почути схвалення старших дітей,

посилаються на їхній авторитет, здобуваючи таким чином любов і вдячність своїх старших друзів. А старші діти, граючись із маленькими, охоче беруть участь у їхніх забавках. В іграх малюки завжди виявляють симпатію одне до одного, вибірковість у спілкуванні.

Підтримування педагогом загальної уваги дітей одне до одного спричинює, наприклад, те, що правильну поведінку старших дошкільників легко й охоче засвоюють малята. Під час одягання й роздягання, готування до сну та після нього, на прогулянках, у ході занять і самостійних ігор потрібно створювати такі ситуації, що формували б моральні навички.

Організуючи спілкування під час нескладної роботи, особливу увагу необхідно приділяти таким ситуаціям, коли праця дітей стає потрібною, корисною для інших (чергування, трудові доручення, ремонт книжок та іграшок). У цьому випадку помітним є інтерес молодших до нової, більш складної й привабливої для них діяльності: бажання все робити, «як дорослі», як старші діти. Малята не тільки зацікавлено спостерігають, як старші виготовляють іграшки, працюють у куточку природи або на майданчику, але й активно виявляють бажання робити те саме. Для старших, правилом поведінки має стати піклування про малят, бажання допомагати їм, а для молодших — готовність брати участь у діяльності старших, виконувати їхні доручення.

Педагоги повинні створити умови для гармонійного розвитку та формування життєвої компетентності дітей, і різновіковий колектив можна розглядати як умову природного гармонійного розвитку.

У зв'язку з організацією різновікових груп особливої уваги потребує комунікативний аспект, бо людина як істота соціальна постійно взаємодіє з іншими людьми, має з ними різноманітні контакти: родинні, суспільні, виробничі та ін. Дошкільник спілкується насамперед у родині з батьками, бабусяю та дідусем, братами, сестрами, близькими родичами. У дитини, яка відвідує дитячий садок, коло спілкування розширюється завдяки контактам з однолітками, вихователем та іншими працівниками дошкільного закладу, з дітьми молодшого та старшого віку (у разі відвідування різновікових груп).

Досвід багатодітних родин свідчить про те, наскільки велике значення має спілкування між дітьми різного віку. Дослідження психологічної структури спільної діяльності молодших і старших дітей, аналіз результатів правильно організованої міжвікової взаємодії приводять до висновку про обопільну користь таких контактів.

Коли в родині з'являється новий член – братик або сестричка, поведінка старшої дитини помітно змінюється, малюк дорослішає на очах, стає більш відповідальним, намагається виправдати довіру дорослих, допомагає матері доглядати маля. Він є вчителем для молодшого, а молодший намагається наслідувати його, приєднується до ігор і спільної діяльності, він більш успішно опановує нові знання та набуває досвіду.

Різновікова група дитячого садка нагадує дружну родину. Якісний стосунки склалися правильно, тут панують піклування та взаємодопомога. Молодші діти мають змогу виходити на нові рубежі розвитку, а для старших

така взаємодія стає каталізатором формування більш свідомого та відповідального ставлення до своїх справ і вчинків; у них з'являється можливість закріпити, автоматизувати набуті навички в практичній діяльності, коли старші навчають малят і допомагають їм. Складаються більш сприятливі умови для навчання молодшого: перед очима постійно є старша дитина – зразок, більш доступний і зрозумілий маляті, ніж доросла людина. У старших дітей можна виділити певний мотив спільної діяльності – прагнення реалізувати позицію «дорослого», «великого», «старшого», характерне для дошкільного періоду.

Старшим дітям міжвікове спілкування дозволяє реально займати головну позицію, але й для молодших створюються додаткові специфічні можливості переходу в план реальності «недозрілих, але дозріваючих процесів». Цей перехід здійснюється на основі «зрозумілого наслідування» (Л. С. Виготський) більш близького й схожого еталона, зразка, ніж дорослий. Адже порівняно зі старшою дитиною маля легше уявляє себе більш-менш досвідченим, ніж із дорослим. Проте досвід виховування кількох дітей в одній сім'ї, спостереження за повсякденним життям у різновіковій групі показують, що труднощі та проблеми існують і тут. Саме на них звертають увагу вихователі та батьки, розглядаючи міжвікову взаємодію як небажану, посилаючись на відмінність інтересів, можливостей, але відзначаючи разом із тим зручність і більш високу ефективність цього досвіду.

Навчання дітей в одновікових колективах привело до повсюдного комплектування груп за одновіковим принципом. Варто погодитися з тим, що в деяких випадках стосунки між дітьми різного віку, справді, не тільки сприяють їхньому гармонійному розвитку, але й несуть у собі безперечну небезпеку формування небажаних особистісних якостей. Іноді старші, свідомо чи несвідомо використовуючи свою перевагу (фізичну силу, спритність, ігрові та побутові навички, знання), відбирають кращі іграшки, ролі. І в тих випадках, коли молодший не задовольняється пасивною роллю, неминучим є конфлікт. Може виникнути звичайна ситуація, коли старший владно, беззаперечно керує молодшим. Усвідомлення вседозволеності й жорстокість з одного боку, покірливість і догідливість із другого прямо впливають із такого розподілу позицій, можуть бути його результатом. Вивчення поведінки дітей у ситуаціях міжвікового спілкування (від 2 до 7 років) у дошкільних закладах дозволило виділити такі типи взаємодії (Е. Вовчик-Блакитна).

Перший тип взаємодії. Усі старші діти залюбки взаємодіють із малятами, займаючи при цьому соціально цінну моральну позицію доброго та вправного помічника, організатора спільних дій, відповідального, чуйного друга. Приєднуючись до гри малят, вони розвивають і збагачують сюжет, беручи до уваги побажання й можливості молодших. Рішення про зміни в ході гри завжди узгоджуються. У цілому поведінка учасників взаємодії дає підставу припускати, що поряд із готовністю ставитися до іншого, як до себе і до себе, як до іншого, у ситуації наявна «емоційна ідентифікація» (котра забезпечує справді гуманну взаємодію).

Другий тип взаємодії. Старші діти також охоче спілкуються з молодшими, однак мотиваційна основа спілкування тут є егоїстичною. Контакт підтримується настільки, наскільки забезпечується командна роль «із позиції сили». При цьому, помітивши, що молодший партнер намагається вийти з покори, старший часом, іде на невеликі поступки, хитрує. Допомога надається демонстративно – так, щоб вихователь міг оцінити цей вчинок. Нерідко допомога полягає у виконанні дій за молодшого, утисканні його самостійності. Якщо немає свідків, виявляються нетерпіння, роздратування. Доволі частими є спроби покласти провину на молодшого.

Третій тип взаємодії. Старші діти спілкуються з малятами на прохання вихователя недовго, не відчувуючи внутрішньої потреби а потім поспішають зайнятися своїми справами. Вони ніби не помічають присутності менших, спілкуються тільки з однолітками Так можуть поводитися діти, які вміють добре забавляти малят, допомагають удома батькам доглядати молодших, але ці контакти не дають їм ніякої втіхи. Тому вихователі повинні приділяти першочергову увагу формуванню дружніх почуттів, братніх стосунків між дітьми. Тільки тоді між малюками виникають такі форми зустрічної активності, що виходять за межі педагогічних ситуацій, створюючи незрівнянну атмосферу, властиву щасливій родині та дружній дитячій спільноті.

Вище йшлося, що різновікова група (приблизно від 3 до 7 років) найбільше нагадує багатодітну родину. А як узагалі здійснюється виховання в родині, де багато дітей різного віку? Природно. Молодші вчать в старших відповідно до основного механізму соціалізації – наслідування. Тому в різновікових групах навчальні моменти слід вибудовувати, працюючи насамперед зі старшими дітьми, які й самі будуть не занедбані, а краще підготовані (значно менше, ніж у звичайній групі), і молодших навчать швидше за професійних педагогів.

Сказане стосується в основному процесу виховання в різновіковій групі. Але, як показала практика, суто навчальні моменти в такій групі також проходять більш природно. Скажімо, малят «просто присутніх» під час навчання старших читання, надалі вчити читати вже практично не потрібно.

Різновікові групи мають значно більші можливості також і в соціальному, особистісному розвитку дітей. У звичайних умовах дитина рік у рік перебуває в постійній за складом групі, де змінюється тільки назва. Розподіл ролей, тип взаємин у ній також сталі, у групі практично відсутня соціальна динаміка, а соціальний досвід, якого набувають малюки, дуже обмежений. Натомість в умовах різновікової групи кожна дитина пройде природний шлях від молодшого до старшого, неминуче побуває в ролі лідера, керівника, помічника та опікуна молодших. Особливо це набуває ваги нині, коли так багато дітей не мають братів і сестер.

3. Методика формування позитивних взаємовідносин між дітьми у різновікових групах

Об'єднання в одній групі дітей різного віку вимагає від вихователя особливої уваги до організації їх взаємодії. Характер взаємодії дітей проявляється у особливостях їх спілкування між собою та здатності узгоджувати свої дії у процесі спільної діяльності.

Існує низка упереджень, серед яких – переконаність значної частини педагогів і батьків у тому, що перебування в одній групі дітей різного віку часто «вигідніше» молодшим дошкільнятам, ніж їх старшим товаришам. Вважається, що вони зможуть швидше розвиватися, переймаючи стиль поведінки старших, у той час як функція останніх менш приваблива – бути добрими помічниками у догляді за малятами. До того ж таке бачення ролі старших дітей викликає в останніх внутрішній протест, що, звичайно, не додає їм симпатії до малюків. Другий стереотип, який потребує зміни, полягає у тому, що у конфліктах між старшими і молодшими дітьми автоматично винними вважаються перші з них. Вже звичайною стала фраза «Ти ж старший – поступись», «Ти ж старший – віддай». Така позиція педагога шкодить не лише старшим, а й молодшим дітям, оскільки дезорієнтує, переконує у тому, що не варто від дорослих очікувати справедливого розв'язання проблеми. Третє упередження, яке заважає педагогу сприяти у вибудові гармонійних взаємин між дітьми, проявляється у культивуванні думки стосовно того, що молодші діти постійно потребують допомоги, оскільки вони невмілі, нездатні, неспроможні, і старші повинні постійно їм допомагати. Ця позиція призводить до того, що молодші діти сприймаються старшими не як рівноцінні партнери, з якими разом можна діяти, а як тягар, що заважає.

Якщо вихователь не звертає уваги на спілкування дітей між собою, це рано чи пізно призведе до того, що старші діти дозволять собі недоброчливо ставитися до молодших, не будуть приймати їх до спільної діяльності, відніматимуть іграшки, книжки і, що ще гірше, будуть насміхатися над ними. У свою чергу малята, протестуючи, стануть ламати «будови» старших, заважатимуть їм гратися.

Одна й та сама іграшка може призвести до конфлікту, суперечок, а може сприяти і прояву гарних вчинків. Це залежить в першу чергу від умілого керівництва грою з боку вихователя. Не можна забувати, що у всіх дошкільників, незважаючи на їх вік, інтерес до іграшки залишається, а вміння поступатися, поділитися виховується не відразу. Вихователь не повинен ставити в провину старшим дітям ці прояви, а має передбачити спільні ігри, у яких старші діти привчаються керувати іграми менших, піклуватися про те, щоб у них були іграшки, щоб усім було весело. Дітям старшого віку важко знайти роль, у якій менші відчували б себе спокійно, впевнено. Тому конфлікти можуть виникнути і через різне ставлення до правил гри. Меншим подобається процес ігрових дій, а старші вимагають дотримання певних правил.

Не можна сварити за жадібність і того, хто відібрав чинось іграшку, чи намагався це зробити. Адже малеча прагне заволодіти чужою річчю через те, що любить наслідувати дії однолітка саме з такими предметами.

Варто сказати, що конфлікти накладають свій відбиток на розвиток особистості: порушується тривалість і змістовність спілкування, виникають негативні емоції, звужується коло взаємодії. Проте конфлікти збагачують дітей соціальним досвідом. Позбавляти малят можливості набути такий досвід і недоцільно, і неправильно.

Для того, щоб уникнути конфліктів в різновікових групах А.Гончаренко дає кілька порад педагогам:

1. Уникати ігор змагального характеру між дітьми різного віку. Виграш чи програш може накласти небажаний відтінок на стосунки між дітьми (нарікання на уповільненість, недостатня гнучкість, мобільність молодших, виправдання програшу наявністю в цій команді більшої кількості молодших дітей). Діти ще не вміють гідно ні програвати, ні вигравати. Виникають неприязнь, сльози, осуд, протистояння, агресивність.

Подібні негативні прояви не локалізуються тільки іграми, а можуть поширюватися й на взаємини в реальному житті. А це досить небажано. Розвитку доброзичливих стосунків між дітьми сприяють різні ігри з індивідуальними іграшками та матеріалами. Такі ігри поруч передуватимуть гри разом, бо кожен діє зі своєю іграшкою, на яку ніхто не претендує, а тому частіше з'являється бажання та можливість допомогти сусідові, запозичити його задум. Позитивний вплив має власне схвалення дії вихованців, приємне здивування з цього приводу, що привертає увагу інших дітей та, відповідно, орієнтує їх.

2. У разі виникання конфлікту між старшими і молодшими дітьми не слід брати на себе роль судді. Задовольняючи якусь сторону осудом чи схваленням, заборорою чи дозволом можна спровокувати пригнічення інших. Старші дошкільнята не тільки мають більший соціальний досвід, в них краще розвинені комунікативні здібності. Молодша дитина більше вдається до емоційних проявів, аніж до аргументованого пояснення. Старших може образити поблажливість з боку дорослих. Майстерність педагога в тому і полягає, щоб підштовхнути, спонукати до порозуміння, поступливості самих учасників конфлікту, викликаючи співчуття до безпорадного, хоч і галасливого малюка, інтерес до складної дії старшої дитини, яка здатна поступитися, навчити. Така позиція педагога потребує, звичайно, більше часу, ніж суддівська. Інколи варто штучно створювати ситуації, коли дитині треба вибрати вчинок, слово. Цікавим і не завжди простим для дитини є аналіз складних ситуацій: Хто винен? Кому потрібна моя допомога? Хто допоможе мені?

Вихователям, які працюють у різновікових групах, слід пам'ятати:

1. Правильна організація діяльності дітей у різновікових групах – визначальна умова досягнення поставленої мети і результативності. Кожний її вид потребує ретельної попередньої підготовки.

2. Оптимальна активність у кожній віковій групі і кожній дитині буде цікавою і корисною завдяки спільній діяльності.

3. Пасивність (зокрема в грі) може призводити до гальмування розвитку взаємин. Якщо діти самі не знаходять об'єктів для прояву активності, то їхній емоційний стан погіршується. Педагог обов'язково повинен виявити причину цього явища: дитині не вистачає знань для розвитку сюжету, дії; немає потрібного досвіду і вражень про об'єкт; у стосунках дошкільнят помітні негативні прояви; недостатній соціальний досвід взаємодії в угрупованні, різний рівень прихильності дітей одне до одного. Виявивши причину, знайти шляхи до її усунення.

4. Враховувати індивідуальні вікові та статеві особливості дітей.

5. Гра дітей для вихователя є не відпочинком, а моментом мобілізації його педагогічної майстерності. Так, хаотичний розподіл ролей може призвести до непорозумінь, коли один партнер чогось не вміє, чогось не розуміє, про щось не знає, а інший вважає, що ці знання, вміння необхідні. У такому разі якщо не конфлікт, то роздратування, невдоволення неминучі, динамічні ролі не під силу млявій, неухважній, вайлуватій дитині. Роль, яка вимагає проявів витримки, ініціативи, ризику, сміливості, а то й героїзму, може викликати захоплення у хлопчика і зовсім не зацікавити дівчинку. Тож розподіляти ролі необхідно залежно від бажань і можливостей дітей. Якщо розвиток гри зайшов у глухий кут, перемикайте увагу вихованців на іншу діяльність, «гру, а пізніше поповнюйте знання, яких їм бракує, у процесі дидактичної діяльності».

6. Неприпустимо вимагати від старших дітей, щоб вони весь час гралися з молодшими, бо вони мають права на складніші сюжети в товаристві однолітків. Тільки діяльність зі своїми ровесниками в одній віковій групі дає дітям можливість повністю проявити свої здібності. Щоб запобігти конфліктам та нейтралізувати напруженість у стосунках, широко використовуйте словесні, практичні прийоми педагогічного впливу (жарт, зауваження, дотик, схвалення, порівняння, захоочення, інтонація, іронія тощо). Майстерність педагога полягає в тому, щоб не принизити гідності жодної дитини.

7. Слід уникати ігор змагального характеру між дітьми різного віку. Виграш чи програш може накласти небажаний відтінок на стосунки між дітьми: нарікання на уповільненість, недостатню гнучкість, мобільність молодших, виправдання програшу наявністю в цій команді більшої кількості молодших дітей (дівчаток чи хлопчиків). Діти ще не вміють гідно «ні програвати, ні вигравати». Виникають неприязнь, сльози, осуд, протистояння, агресивність. Подібні негативні прояви не локалізуються одними лише іграми, а можуть поширюватися, й на взаємини в реальному житті. А це небажано. Розвитку доброзичливих стосунків між дітьми сприяють різні ігри з індивідуальними іграшками та матеріалами. Такі ігри передуватимуть грі разом, бо кожен діє зі своєю іграшкою, на яку ніхто не претендує, а тому частіше з'являється бажання та можливість допомогти сусідові, скористатися його задумом. Позитивний вплив має вчасне схвалення дій вихованців,

приємне здивування з цього приводу, що привертає увагу інших дітей та, відповідно, орієнтує їх.

8. Бажано уникати усереднення можливостей обох вікових груп, бо старші діти в такому разі не повністю реалізують свої можливості, а молодші – частково використовують набутий досвід, а частково на власний розсуд спростять складне завдання чи інформацію. У такій ситуації краще працювати з кожною групою окремо.

При організації життєдіяльності дітей різного віку, вихователю доцільно провести з дітьми спеціальну роботу, спрямовану на підвищення ефективності взаємодії у різних видах діяльності, яка має на меті: виховання у дітей шанобливого ставлення один до одного; - виховання вміння вибудовувати в спільній діяльності навички взаємодопомоги, збуджувати позитивні емоції.

Роботу з дітьми доцільно проводити у двох напрямках: освітньому – дати уявлення дітям про те, що означає шанувати одне одного та в чому переваги партнерських взаємин, і поведінковому – навчити практично вибудовувати взаємини як з однолітками, так із дітьми, молодшими чи старшими за віком.

Реалізуючи *освітній напрям*, варто насамперед використати розмови з дітьми. Розмови з окремими дітьми, з підгрупою через неформальний характер здатні здійснити суттєві зрушення в осмисленні дітьми того чи іншого явища.

Методи освітнього напрямку: розмови, заняття, бесіди («Що означає поважати людей», «Ми – партнери», «Я і мій друг»); розповідь вихователя («Ми різні і дружимо як долоньки»), правила допомоги; огляд групової кімнати («Наше господарство»); читання творів (О. Зимна «Путь і Грись», Г. Демченко «Нянько»); розгляд картин, ілюстрацій (2Школярка частує яблуками дошкочлят); обговорення моральних ситуацій (коли старші ображають, не розуміють молодших).

Приблизними темами розмови з дітьми у контексті освітнього напрямку можуть бути: «Що означає поважати людей?», «Кого ти поважаєш і як люди про це дізнаються?», «Я і мій друг», «Працюємо разом», «Ми – партнери».

Розглянемо для прикладу зміст і методику проведення бесіди з дітьми на тему «Кого ти поважаєш і як люди про це дізнаються?».

Напередодні бесіди на зазначену тему доцільно провести індивідуальні бесіди з дітьми для активізації їхніх уявлень стосовно людей, що оточують.

Орієнтовними питаннями бесіди можуть бути: З ким ти дружиш? А чим тобі подобається твій друг? З ким ти любиш спілкуватися вдома? А кого із дорослих у дитячому садку ти знаєш? Чим тобі подобаються ці люди? Кого ви поважаєте? За що ви поважаєте цих людей? Як ці люди дізнаються, що ви їх поважаєте?

Узагальнюючи свою розповідь, вихователь підсумовує. «Нас оточує багато людей, які гідні шанобливого ставлення. Це і ваші батьки, яких ви не тільки любите, а й шануєте, ваші родичі і друзі в дитячому садку та вдома, дорослі, які вас люблять і піклуються про вас. Варто ставитися до будь-якої

людини позитивно, яка по-доброму ставиться до інших людей. Кожний із нас вміє по-своєму продемонструвати своє шанування іншій людині: допомогти мамі приготувати вечерю, поділитися зі своїм другом цукеркою, поступитися місцем в транспорті, не забути подякувати продавцю у магазині, привітати зі святом кухаря у дитячому садку, сказати комплімент другові».

Можна використати ігрові ситуації. Наприклад, гру-тренінг «Ланцюжок компліментів» (діти сидять колом, передаючи м'яч одне одному, промовляють компліменти: «Ти добрий», «Ти розумний», «Ти красивий» тощо), малювання на тему: «Кого я шаную» (розповіді дітей за змістом малюнків записуються і розміщуються на виставці).

Поведінковий напрям варто використовувати будь-які режимні моменти для постійних вправлянь дітей у шанобливому ставленні одне до одного. Суть – вчити практично вибудовувати взаємини з молодшими чи старшими дітьми. *Методи:* вправляння в різних видах діяльності; ігри-тренінги («Доброго ранку», «Піраміда любові», «Дзеркало», «Ланцюг компліментів»); оцінка вихователя і дітей один одного («Клас!», «Я радий за тебе», «Я тобі співчую»); відзначення днів народження; використання статусу дівчаток; не бути суддею в конфліктах; змагальні моменти звести до мінімуму; вчити старших прийомів роботи з малюками.

Скажімо, під час ранкової зустрічі можна щодня проводити ігри-тренінги, спрямовані на підтримання добрих взаємин між дітьми. Одна з них – «доброго ранку» (діти сідають у коло, вітаються, по черзі торкаючись одне одного долоньками і промовляють компліменти: «Я радий тебе бачити», «Ти сьогодні надзвичайно красива», «У тебе чудова сукня» тощо).

Добре себе зарекомендувало використання скриньок подяки, куди діти групи пишуть слова подяки одне одному. Зрозуміло, вихователю слід подбати, щоб всі діти отримали таку записку і допомогти, у разі потреби, в її написанні.

Намагаючись сприяти виробленню партнерських взаємин у діяльності, вихователь має взяти до уваги такі моменти:

1. Об'єднуючи дітей для спільної діяльності, вихователь повинен передусім орієнтуватися на їхні бажання. Разом із тим, щоб урізноманітнити дитячі об'єднання, поглибити інтерес одне до одного, доцільно інколи вдаватися до випадкового добору дітей у підгрупи (зібратися за номерами за певною ознакою, за результатами лічилки).

2. Якщо підгрупа дітей різного віку виконує якесь одне завдання, необхідно допомогти визначитися із тим внеском у спільну справу, який має зробити кожен, особливо це важливо для дітей молодшого віку. Наприклад, під час витоввлення колажно доцільно, щоб кожний по черзі висловився стосовно того, яким він його бачить, а потім старші діти будуть вирізувати, а молодші – приклеювати вирізане.

3. Обговорюючи з дітьми результати роботи, варто наголосити, що успіх став можливим завдяки спільній роботі всіх членів команди. Можна провести «хвилинку подяки» – подякувати своїм партнерам за хорошу спільну роботу.

4. Надзвичайно результативною є робота дітей у парах: молодша і старша дитина. У такому складі діти можуть виконувати різні трудові доручення, гратися, навчатися. При цьому важливо враховувати психологічну сумісність учасників пар; тип темпераменту, характер, інтереси, що переважають.

Якщо педагог зуміє правильно налаштувати дитячі взаємини, у різновіковій групі дошкільнятам буде навіть краще й цікавіше, аніж у гурті однолітків. Головне, щоб кожний член дитячого гурту почувався, так би мовити, на своєму місці і розумів: його люблять, поважають, без нього сумуватимуть. І він теж сумуватиме без друзів.

Пропонуємо кілька порад щодо створення умов для гармонійного спілкування дітей у різновікових групах.

Будь-який малюк краще сприймає слово, безпосередньо звернене до нього, а не до всього гурту. У різновікових групах індивідуальне спілкування особливо важливе. Насамперед — з молодшими дітьми. Коли малюк вперше приходить до групи, доцільно запропонувати йому обвести на кольоровому папері свою долоньку. Потім дитина вирізає її по контуру (за потреби педагог допомагає), наклеює на картинку «Наша група», де вже є такі долоньки інших дітей. Вихователь звертає увагу на те, що ці долоньки великі й маленькі. Це тому що в групу ходять діти різного віку. Наприклад, Катрусі чотири роки, Петрику шість, а в садочку діти всі разом, як ось ці долоньки. Разом слухаються вихователя, граються, спілкуються, малюють, вчать. Разом завжди краще й веселіше, аніж самому. Тому діти й ходять в дитячий садок.

Якщо дитина, переживаючи адаптацію, захворіла, доцільно організувати спілкування з нею кількох дітей по телефону, щоб вона зрозуміла: нові друзі пам'ятають її, піклуються про неї, сумують за нею. Може бути тільки один дзвінок, але він обов'язковий. Старші діти у телефонній розмові можуть розповісти, що нового й цікавого відбувається в групі. Молодшим досить привітатися і побажати швидшого одужання. Особливо такої доброзичливості потребують діти, які важко входять у контакт, або ті, яких не одразу приймають у спільну гру.

Коли дитина повертається у групу після хвороби, вихователь мусить подбати, щоб хтось із дітей підійшов до неї, сказав привітно: «Доброго ранку! Ходімо гратися», або «На тобі книжку чи олівці». Головне — прояв дитячої уваги. Налагодити і зміцнити добре спілкування між дітьми допомагають святкування днів народження. Бажано організувати їх разом з батьками іменинника. Цікаві ігри та вікторини допоможуть перетворити будень на справжнє свято для всіх. Наприклад, можна запропонувати дітям такі ігри:

Гра «Привітай іменинника» (для дітей молодшої, підгрупи). Іменинник (старша дитина) сидить на стільчику із зав'язаними очима. Вихователь каже дітям, що треба привітати іменинника — погладити по руці, обійняти його і тихесенько щось побажати. Іменинник має сказати, хто його привітав, і подякувати. Якщо одразу не вгадає ім'я, інші діти можуть підказати. Щоб було цікавіше, до стільчика можна прокласти «важку» дорогу. Наприклад, малята

можуть пройти між двома зигзагоподібно покладеними мотузками (завдовжки 10 м). Коли іменинник відгадає всіх, хто казав привітання, йому розв'язують очі. Організовується спільна гра.

Гра «Накраваємо на стіл» (для дітей старшої підгрупи). Дітей ділять на дві команди. Кожна отримує набір разового посуду: пластикові стаканчики за кількістю гравців і по одній тарілці на кожну команду. Перша дитина в команді бере тарілку, ставить на неї свій стаканчик, обережно несе до помічника вихователя. Стаканчик потрібно принести на тарілці якомога швидше, але так, щоб він не впав на підлогу. Віддавши стаканчик помічнику вихователя, дитина швидко повертається до своєї команди і передає тарілку іншому гравцеві. Діти, які виконали завдання, відходять убік. Перемагає та команда, яка найшвидше перенесла посуд. Помічник вихователя міняє пластикові стаканчики на чашки і ними сервірує святковий стіл.

Гра «Добери страви до святкового столу» (для дітей молодшої підгрупи). Вихователь заздалегідь готує дві - три картинки із зображенням сервірованого столу, але, крім цукерок, тістечок, фруктів, там мають бути іграшка, олівці тощо. Іменинник каже малюкам, що коли дорослі малювали цю картину, то зробили помилки – поклали на стіл предмети, які не можна їсти. Дітям потрібно назвати ці предмети. За правильну відповідь вони отримують цукерки від іменинника. Потім він пригощає цукерками і старших дітей.

Гра «Дзеркало» (гра для всіх). Старші діти виконують рухи, а молодші – за ними повторюють.

Гра «Картина для іменинника» (спільна гра). Дітям роздають кольорові олівці, ділять їх на пари: більший - менший. На папері для креслення малюк проводить одну чи кілька ліній. Старша дитина каже, на що це схоже і продовжує малюнок на свій розсуд. Потім виходить друга пара. Вона може або доповнати малюнок попередньої дитини, або починати на тому самому аркуші паперу свій. Коли в малюванні взяли участь всі діти, картину урочисто дарують іменинникові.

Під час свята батьки можуть зробити фотографії, які згодом доповнять альбом «Наша група». Діти залюбки його розглядають. До днів народжень обов'язково готують подарунки. Вони можуть бути виготовлені як на спеціальних заняттях, так і в процесі самостійної художньої діяльності. А щоб подарунок став справжнім сюрпризом, дітям пропонують вдома разом із батьками доповнити малюнок чи виріб яскравими деталями. Даруючи подарунок, кожна дитина вітає іменинника. Старші діти можуть друкованими літерами написати побажання. Вихователь записує побажання тих, хто ще не вміє писати.

Доцільно запропонувати дітям виготовити вітальні листівки одне одному до Нового року та інших свят. Наприклад, малята наклеюють на листівку ялинку з готових зелених трикутників. Діти середнього віку роблять таку саму ялинку, але трикутники вирізають самі. На листівках старших дітей ялинка прикрашена гірляндами (симетричне вирізування), або на листівках може бути наклеєно кілька ялинок, які вирізані з паперу, складеного

гармошкою. Зрозуміло, що інтер'єр групового приміщення також прикрашається дитячими малюнками і виробами. Слід пам'ятати: у жодному разі не можна добирати на виставку роботи тільки старших дітей через те, що вони різноманітніші за сюжетами й охайніші. Малюки теж повинні мати свій вернісаж. Створення колективних панно допоможе використовувати роботи всіх дітей одразу.

Відомо, що одна й та сама іграшка може спричинити суперечку, а може і об'єднати дітей. Це залежить насамперед від умілого керівництва грою. Не можна забувати, що у всіх дошкільнят, попри вік, інтерес до іграшки залишається однаково великим, а вміння поступатися, ділитися одразу не приходять. Тож вихователь не повинен різко ставити у провину старшим дітям такі прояви. Він має передбачити такі спільні ігри, де б старші діти привчалися керувати іграми менших, турбуватися, щоб у них були іграшки, і всім без винятку було весело та цікаво. Але й тут зауважимо: дітям старшого віку важко знайти для менших партнерів доцільну й посильну роль у грі. Тому конфлікти можуть розпалитися і через різне ставлення дітей до правил самої гри. Меншим подобається процес ігрових дій, а старші — потребують, щоб були дотримані певні умови. Без допомоги педагога тут не обійтися.

Можна запитати у самих дітей, у які ігри краще гратися всім разом. Наприклад, діти однієї з різновікових груп сказали, що гратися найцікавіше у «Хованки», «Котів і мишей». Завжди цікаво грати з піском, водою, будівельним матеріалом, кататися на санчатах, грати у м'яча.

І що цікаво, згуртуванню групи допомагають іграшки, які діти приносять з дому. З'являються нові грані спілкування. Власник іграшки певним чином починає впливати на сюжет гри. Так, чотирирічна Оленка розповіла старшим дівчаткам, що її лялька любить, коли її вкладають спати, годують, обов'язково пригощають цукерками, роблять різноманітні зачіски. У Жені (3 роки) зайчик стрибає й бігає, шукає, щоб поїсти. А найбільше йому подобається сидіти у когось на руках. Настя (5 років) повідомила усім, що й ляльку слід виводити на вулицю, гратися з нею у м'яча. Коля (6 років) розповів про свою машину. На ній, на будівництві, перевозять деревину та цеглу.

Спільні ігри, спостереження, радість від можливості бути разом і цікаво проводити час є основою гармонійних стосунків дітей. Коли все гаразд, маленькі діти охоче покладаються на допомогу старших, чекають на їхнє схвалення, посилаються на них, як на авторитет. А старші діти опікуються маленькими, грають в їхні улюблені забавки. Статус дівчаток у різновіковій групі вищий за статус хлопчиків. Дівчаток частіше обирають для спільної діяльності, самі вони легше й охочіше вступають у контакт з молодшими дітьми. Люблять вибирати собі «підшефних» діток, допомагати їм, радити... Тому в практиці дитячого садка педагоги частіше покладаються на допомогу дівчаток.

Організуючи спілкування дітей під час нескладних трудових дій, особливу увагу необхідно приділити ситуаціям, коли робота дошкільнят стає

потрібною, корисною для інших (чергування, трудові доручення, ремонт книжок та іграшок). У цьому разі характерним є інтерес менших до нової— складнішої, а тому й привабливішої для них діяльності. Малята хочуть все робити «як великі діти». Бажано, щоб вони могли задовольнити своє бажання. Тому для самообслуговування, прибирання іграшок чи шаф доцільно об'єднувати маленьких дітей зі старшими. Зрозуміло, що такі «наставники» самі мають бути організованими, охайними, працелюбними. Неприпустимо перекладати на старших дітей обов'язки молодших або навпаки. Взаємодопомога має насамперед виховну мету.

Отже, педагогічними умовами для гармонійного спілкування і діяльності дітей є: відповідна психолого-педагогічна підготовка вихователя (його постійна увага до етапу виховання, взаємодії дітей різного віку; здійснення педагогічних заходів для виховання дружелюбності; шанобливе ставлення до кожної дитини; недопустимість вимог до старших дітей постійно доглядати за молодшими; урахування особливостей віку при організації взаємодії дітей, залучення батьків до співпраці); обізнаність дітей з тим, що вони живуть у різновіковому товаристві; правильна організація спільної діяльності, формування партнерських відносин, взаємодопомоги, позитивних емоцій. Під час організації ефективної взаємодії дітей різного віку доцільно звертатися передусім до внутрішньої мотивації кожного малюка, зважаючи на його потреби, зацікавлення, емоції.

Контрольні запитання та завдання

1. Яким вимогам має відповідати групова кімната?
2. Що робить вихователь під час ранкової прогулянки?
3. Чи є ранкова гімнастика важливим засобом фізичного і морального розвитку? Доведіть чому. Аргументуйте ваші відповіді.
4. Які правила потрібно виконувати вихованцям?
5. Які взаємини мають сприяти виробленню партнерських вимог і діяльності вихованця?
6. Як формуються взаємини дошкільників у різновіковій групі?
7. Яка роль гри у різновікових групах?
8. В чому полягає специфіка ігрових форм?
9. За якої умови взаємодія між дошкільниками різного віку буде ефективною?

Тести

1. У різновіковій групі має бути один єдиний режим дня для всіх вікових підгруп складається він за: а) тією підгрупою де старші діти; б) за тією підгрупою де є найбільша кількість дітей; в) за підгрупою з молодшими дошкільниками.

2. Всі режимні процеси починаються: а) з старшими дітьми; б) з молодшими; в) з усіма одразу.

3. Важливим засобом фізичного і морально-вольового розвитку дітей є: а) прогулянка; б) ранкова гімнастика; в) фізичні вправи.

4. *Взаємини дитини і дорослого мають будуватися за принципом:* а) вищий-нижчий; б) особистість-особистість; в) дужчий - слабший.

5. *Вихователь має дотримуватися:* а) педагогіки співпраці; б) авторитетної педагогіки; в) авторитарної педагогіки.

5. *Дитина молодшої групи зруйнувала споруду дітей старшої групи. Яка поведінка вихователя найменш педагогічно доцільна?* а) запам'ятовує ситуацію, щоб згодом провести етичну розмову про правила дружніх взаємин; б) не втручається, обходить увагою конфлікти; в) відволікає молодшу дитину, даючи їй нову, привабливу іграшку; г) починає будувати з дитиною молодшої групи, попутно пояснюючи правила поведінки в грі з товаришами.

6. *Сюжетно-рольова гра у різновіковому об'єднанні зайшла в глухий кут. Визначте найдоцільнішу реакцію вихователя:* а) переключає дітей на інший вид діяльності; б) дорікає дітям старшого віку за те, що гра не вдалась; в) починає з'ясовувати причини конфліктної с ситуації і пробує налагодити гру.

7. *Який принцип об'єднання дітей в підгрупи для проведення занять не слід використовувати?* а) за інтересами до даної діяльності; б) на основі симпатії один до одного; в) за однаковим рівнем розвитку в межах одного віку; г) за віком дітей; д) за педагогічною доцільністю.

8. *Визначте найбільш педагогічно доцільну поведінку вихователя у випадку конфлікту за іграшку між дітьми різного віку:* а) організовує цікаву гру з даною іграшкою, обходячи увагою конфлікт; б) бере на себе роль судді, визначаючи винного; в) пропонує старшій дитині поступитися; г) пропонує молодшій дитині поступитися.

9. *Чи слід організовувати командні ігри змагального характеру? Виберіть варіант правильної відповіді:* а) їх слід уникати; б) так, але для молодших дітей спростити правила; в) так, щоб формувати самооцінку старших, упевненість у своїх силах; г) так, але створити команди з однаковим різновіковим складом.

10. *Організуючи заняття в змішаній групі, необхідно забезпечити його тривалість відповідно до віку. Визначте неправильну відповідь:*

а) добирати такі завдання, щоб разом починати і закінчувати заняття з усіма дітьми (час середній); б) починати з старшими дітьми, потім залучати молодших і одночасно закінчити; в) починати разом, а закінчувати по чергово: з молодшими, середніми, старшими.

11. *Обговорюючи з дітьми результати спільної роботи, доцільно...*

а) проводити «хвилинку подяки» за хорошу спільну роботу; б) оцінювати внесок кожної дитини в спільну роботу; в) підкреслювати, що успіх праці став можливим завдяки спільній роботі всіх членів команди; г) вказувати на момент, коли молодші діти заважали старшим працювати.

Яка з цих відповідей неправильна?

12. *Здійснювати індивідуальний підхід – означає:*

а) орієнтуватися на «зону актуального розвитку»; б) вести роботу з окремими дітьми за індивідуальними програмами; в) добирати навчальні завдання різного рівня складності; г) визначити «зону найближчого розвитку».

Назвати неправильну відповідь.

13. Чи можна проводити індивідуально-групові заняття в змішаній групі в будь-який час, відведений для самостійної діяльності?

а) так; б) ні.

14. Продовжіть поради вихователю щодо формування позитивних взаємовідносин:

а) правильно організуйте діяльність; б) забезпечте оптимальну активність кожній віковій групі і кожній дитині, щоб спільна діяльність була не тільки цікавою, а й корисною.

Завдання для самостійної роботи

1. Ознайомитись з режимом дня у змішаних групах.
2. Ознайомитись із своєрідністю обладнання у змішаних групах.
3. Сформулювати правила взаємодопомоги під час одягання на прогулянку.

Список рекомендованих джерел: [12, с. 44]; [13, с. 10-11]; [32, с. 104-147]; [41, с. 10-12]; [43, с. 3-7]; [52, с. 7-11]; [53, с. 12-23]; [56, с. 10-11].

Лекція 3. Організація ігрової діяльності в різновікових групах

План

1. Різноманітність ігор та їх значення в організації життя і виховання дітей.
2. Педагогічне керівництво творчими іграми.
3. Організація і проведення рухливих ігор з правилами.

Ключові слова: дидактичні ігри, інтелектуальні ігри, продуктивні види діяльності, спільна діяльність, спільна гра.

1. Різноманітність ігор та їх значення в організації життя і виховання дітей.

Гра – основний вид діяльності дитини дошкільного віку, потреба підростаючого організму. Гра приносить задоволення, радість, викликає різні почуття, хвилювання, є цікавою і доступною для дитини формою пізнання і творчого відображення вражень про навколишню діяльність.

Вихователю різновікової групи повинен краще і досконаліше орієнтуватися в динаміці програмових вимог протягом всього дошкільного віку, ніж вихователю одновікової групи. Різноманітність ігор, використаних у повсякденному житті та в навчальному процесі, реалізовує те, чого не може будь-який інший вид діяльності. Різноманітність ігор містить в собі сюжетно-рольові ігри, дидактично-логічні, конструктивно-будівельні, ігри-інсценівки, драматизації, театралізації, українські народні та календарно-обрядові ігри. Правильно спланований «ігровий» день різновікової групи забезпечить збагачення світогляду дітей, отримання різної інформації, допоможе реалізувати задум дитини, виховувати морально-етичну поведінку.

Специфіка ігрових форм полягає в тому, що дорослий впливає на дітей через правила та ігрові дії. Вагоме місце тут посідає самостійність вихованців. Дидактична гра як форма організації навчання набуває особливого

значення для підвищення ефективності педагогічного процесу в умовах різновікової групи, бо дає змогу використовувати фактор самонавчання та взаємонавчання.

Дошкільники важко сприймають завдання, зміст який їм не зрозумілий. У зв'язку з цим у педагога виникають труднощі в організації занять з розвитку мовлення, ознайомлення з довкіллям, під час формування елементарних математичних уявлень. В умовах дидактичної гри навчальний зміст включають до правил гри та ігрових дій, що й забезпечує його активне засвоєння кожною дитиною. Однак використання дидактичних ігор дає ефект лише за умови перетворення їх на самодіяльність дітей. Для цього потрібно, щоб гра була грою за своєю структурою. Діти мають оволодівати ігровими навичками під керівництвом дорослого, їх навчають правил гри та засобів взаємодії у грі, які є загальними для групи ігор, ознайомлюють з типами ігор. Оволодіння загальними правилами дає змогу дітям грати в різні ігри відомого їм типу. Наприклад, поліграфічні ігри можна умовно поділити на чотири типи: лото, доміно, маршрутні, розрізні картинки (кубики). Навчання поліграфічних ігор починають із найпростіших, найдоступніших усім дітям. Такими іграми є ігри типу лото, побудовані за принципом парності. Ознайомлення з типом гри здійснюють поступово. Спочатку навчають дітей правил гри, а потім правил взаємодії між її учасниками. Під час навчання правил краще об'єднати молодшу дитину зі старшою.

Можна продемонструвати процес навчання на прикладі гри *«Знайди свій будиночок»*. Кожній дитині дають одну-дві великі карти (10 x 20 см), поділені на вісім рівних частин. У верхній зображено чотири будинки з віконцями у формі різних геометричних фігур: червоного круга, синього квадрата, зеленого трикутника, жовтого прямокутника. Відповідно до великої карти роздають маленькі картки (6 x 6 см). На них також зображено будиночки. Вихователь пояснює правила гри: «Діти, сьогодні ми будемо грати в гру *«Знайди свій будиночок»*. Розгляньте у будиночків віконця, розкажіть, які вони. (Діти розповідають називають колір форму віконця). Покладіть перед собою велику карту а під нею – маленькі картки. (Вихователь розміщує велику карту і маленькі картки на фланелеграфі.) Грати в цю гру треба так: «Подивіться, яке віконце у крайньому будинку зліва, знайдіть такий самий будинок на маленькій картці. Назвіть, яке віконце за кольором та формою (зелене, трикутне). Покладіть маленьку картку в порожню клітинку під таким самим будиночком, зображеним на великій карті. (Показує варіант гри.) Треба дібрати для всіх будиночків на великій карті такі самі будиночки на маленьких картках».

За тиждень вихователь знову повертається до цього самого ігрового матеріалу. дітям пояснюють, що вони гратимуть парами. Вихователь викликає до себе одну дитину і пояснює правила взаємодії у грі: «Спочатку потрібно домовитися, хто починатиме гру».

За деякий час, коли дошкільники засвоять правила гри вдвох, пояснюють правила гри з ведучим. При цьому можна ускладнити зміст гри:

дати маленькі картки, на яких намальовані віконця меншого, ніж на карті, розміру. діти сідають по троє так, щоб серед них була старша дитина. Педагог викликає до себе дітей і пояснює правила: «діти, сьогодні ми будемо вчитися грати втрьох. Буде один ведучий, а двоє гравці. Спочатку домовтеся, хто буде ведучим, а хто – гравцем. Великі карти бере собі ведучий, а маленькі порівну діляться між гравцями». Ведучий кладе велику карту перед гравцями, вони почергово добирають до неї будиночки, тобто грають у парі. Ведучий повинен стежити, щоб гравці дотримувалися всіх правил гри. Якщо хтось з гравців помиляється, ведучий забирає у нього картку і клітинка залишається порожньою. Після заповнення першої великої карти ведучий дає гравцям наступну. Він визначає, хто виграв. Це той, хто усі будиночки дібрав правильно і назвав, які у них віконця.

За деякий час можна пояснити інший (основний для ігор типу лото) варіант гри. Великі карти діляться між гравцями, а маленькі залишаються у ведучого. Ведучий показує маленьку картку гравцям і запитує, у кого є подібний будиночок. Той травець, у якого є такий будиночок, має розповісти, яке у нього віконце. Тоді ведучий віддає йому маленьку картку. Якщо травець неточно описує віконце будиночка, маленька картка залишається у ведучого. Виграє той, хто першим правильно добере усі будиночки для своєї великої карти.

У цьому варіанті гри можуть брати участь четверо-п'ятеро дітей.

Таке розгорнуте навчання гри дає можливість сформувати у дітей вміння самостійно грати в різноманітні ігри типу лото. При цьому діти легше засвоюють правила гри типу дитячого доміно, в основі якої – той же принцип парності. Спочатку правила гри типу доміно пояснюють на спрощеному варіанті, коли гра побудована на кшталт лото.

Покажемо на прикладі гри «Кому скільки», для дітей чотирьох-п'яти років. Гра складається з десяти плашок (8 x 4 см). Лицьова сторона кожної плашки поділена на дві частини. На одній зображено бджіл, на другій – квіти. На кожній плашці бджіл на одну більше, ніж квітів. На першій плашці намальована одна бджола, на другій – дві бджіл та одна квітка тощо. На десятій плашці намальовано дев'ять квіток, а друга її частина порожня. Слід дібрати плашки так, щоб кожній бджолі було по квіточці. Пояснюють правила гри спочатку на простому варіанті, коли грають двоє. Гравці беруть собі по одному набору плашок. домовляються, хто починатиме гру. Перший гравець кладе плашку з однією бджолою, другий – добирає плашку з однією квіткою та двома бджілками і кладе її відповідним кінцем до попередньої. Під час гри діти перевіряють правильність ігрового ходу одне одного. Виграє той, хто перший правильно викладе всі свої плашки. Після цього можна давати дітям ігри типу доміно.

Наприклад, можна ознайомити дітей з грою «Машини – помічники людини». Гра складається з двадцяти семи плашок (8 x 4 см). Кожна плашка поділена на дві частини, на яких зображені різні типи сільськогосподарських машин: хлібо-збиральний комбайн, трактор, сінокосилка, овочезбиральний

комбайн; різні типи машин, що працюють на будівництві: підйомний кран, екскаватор, вантажна машина; машини і механізми, що працюють у побуті: швейна машина, пральна машина, пілосос, електром'ясорубка. На двадцять одній плашці зображення подано у такому поєднанні: на семи плашках машини, які працюють на будівництві та машини й механізми для побуту; на інших семи – сільськогосподарські машини та машини й механізми для побуту; на шести плашках-дублях однакові зображення: на двох зображено лише сільськогосподарські машини, ще на двох машини, що працюють на будівництві, і ще на двох – машини та механізми для побуту. На початку гри ведучий роздає кожному гравцю по п'ять плашок, останні кладуться в запас. Починає гру ведучий з будь-якої плашки. Продовжують гру (по черзі) всі гравці за годинниковою стрілкою. Гравець добирає одну плашку де будь-якого кінця доріжки, називає машину або механізм, а також основний трудовий процес, який виконує людина на цій машині. Наприклад, «Це хлібозбиральний комбайн. За допомогою цієї машини колгоспники збирають пшеницю». Після цього плашку прикладають до відповідного кінця доріжки. Якщо необхідної для ходу плашки немає, дитина бере її з запасу. Коли плашки немає і в запасі, хід пролускається. Виграє той, хто першим викладе всі свої плашки.

Найбільш складними для дітей дошкільного віку є ігри типу маршрутних. Однак, оволодівши правилами ігор типу лото та доміно, діти можуть засвоїти зміст і цих ігор. Обов'язковим елементом маршрутних ігор є наявність партнера (грати можуть, щонайменше, двоє). Проте такі ігри, як правило, не вимагають від гравців мовленнєвого спілкування. Воно виникає лише у випадках порушення правил одним з них. У іграх цього типу проявляється дух суперництва, що має як позитивну, так і негативну сторони. Всі гравці прануть перемоги. Це стимулює взаємоконтроль за їх діяльністю. Трапляються випадки обману старшими дітьми молодших. Нівелюють такі випадки через уведення елементів гри типу лото в маршрутні ігри. Гравці, виконавши правила гри цього типу (дібравши відповідну плашку або пройшовши по маршруту), мають розказати, що намальоване на картинці (плашці). Після цього вони одержують таку саму картинку. Виграє той, хто перший приходить до кінця маршруту (викладає всі плашки) і у нього більше картинок.

Покажемо на прикладі *гри «Звідки хліб прийшов»* (для дітей п'яти-шести років). Гра складається з ігрового поля (43 x 36 см) і тридцяти картинок (12 x 7 см), на яких зображено послідовність трудових процесів людей різних професій з виробництва хліба: праця робітників на заводі сільськогосподарських машин, праця механізаторів, колгоспників узимку (снігозатримання), навесні (оранка, боролювання поля і сівба), влітку (полив), восени (збір врожаю), праця мукомола, пекаря, результат праці – хліб. Під кожною картинкою намальовані кола: одинадцять – червоного кольору, два – синього. Одним синім колом позначено ремонт комбайна, другим – ремонт трактора. Усі кола з'єднані між собою червоними стрілками, які вказують напрямок пересування фішок гравців. Сині стрілки вказують напрямок і коло,

куди гравець повинен повернути свою фішку, якщо вона опинилася на синьому колі. У набір входять також чотири фішки різного кольору: червона, синя, зелена, жовта, а також два кубики з різною кількістю крапок на кожній стороні: на одній – від однієї до трьох, на другій – від однієї до п'яти. Дітям пояснюють правила гри: Кожний гравець бере собі фішку. За допомогою лічби потрібно визначити черговість ходів. Починає гру той, кого визначили першим. Усі фішки слід поставити на перше коло, яке означає працю робітників на заводі сільськогосподарських машин. Гравцю потрібно кинути кубик, порахувати кількість крапок на верхній стороні і зробити стільки само ходів своєю фішкою по колах ігрового поля в напрямку, вказаному стрілками. Далі гравець зупиняється, розповідає про те, що зображено на картинці». Пояснення педагога супроводжується показом. діти грають під керівництвом вихователя. Потім можна ввести додаткове правило: після того, як гравець розповів, що зображено на картинці, він одержує таку ж картинку. Таке додаткове правило слід вводити після того, як діти засвоїли основні правила гри.

Введення елемента гри типу лото в маршрутні ігри і дитяче доміно підвищує їх ефективність у навчанні. Ці ігри дають змогу більше зосередити увагу кожної дитини на навчальному змісті гри, а також посилити спілкування між гравцями. Важливою умовою повноцінного використання гри в навчанні та вихованні дітей є визначення місця і часу її проведення в режимі дня.

Дидактична гра, перетворена на справжню самодіяльність, може використовуватись для розв'язання різних навчальних завдань. Як уже зазначалося, закріплення навчального матеріалу формування вмінь та навичок краще здійснювати в ситуації гри. Наприклад, правила рахунку чотирирічним дітям пояснюють в ситуації прямого навчання на заняттях, а вправляють дітей у рахунку в процесі спільних зі старшими дітьми ігор будь-якого типу.

Особливе значення дидактичні ігри мають для узагальнення знань. Так, після засвоєння знань про різні види транспорту під безпосереднім керівництвом педагога, узагальнення їх найкраще організувати у формі, наприклад, *гри типу лото «Транспорт на землі, воді та в повітрі»*.

Більшість поліграфічних ігор передбачає оперування знаннями з різних галузей. Тому їх можна використати як засіб для організації комплексних занять. Так, у *грі «Збери дитинчат»* уточнюють та узагальнюють знання про тварин та їхніх дитинчат, а також розвивають мовлення і просторові орієнтири. Гра складається з п'ятнадцяти великих (20 x 20 см) і шістдесяті маленьких карток (5 x 5 см). На великих картках зображені дорослі тварини: кішка, собака, коза, вівця, свиня, курка, індик, корова, кінь, гусак, качка, зайчиха, ведмедиця, вовчиця, Їжачиха (дивляться праворуч). На маленьких картках зображені дитинчата цих тварин (двоє з них дивляться вправо і двоє – вліво). Загальне тло усіх карток зелене (травичка). Грати можуть діти трьох-п'яти років. Ведучий роздає гравцям по одній великій картці, маленькі залшає у себе. Запитує у дітей, які тварини намальовані на їхніх картках. Говорить, що потрібно знайти і зібрати дитинчат для тварин. На

очах гравців роздає хаотично маленькі картки посередині столу. Пропонує дітям знайти дитинчат тварин, які намальовані на великій картці. Ведучий запитує, як називають дитинчат кожної з тварин. Виграє той, хто перший правильно назве всіх дитинчат. Завдання можна ускладнити: зібрати дитинчат і розташувати: а) зверху; б) знизу; в) зліва; г) справа від мами.

Ефективність ігрових форм у навчальному процесі залежить від ознайомлення зі змістом занять. Такий зв'язок має бути двобічним. З одного боку ігри, що розвивають розумові здібності, організують з дітьми після того, як вони ознайомились з її змістом. Наприклад, грати в «Доміно фігур» діти зможуть лише тоді, коли навчаться розрізняти фігури. З другого – такі ігри можна використовувати як засіб підготовки дітей до сприймання нових знань та навичок. Так, діти дошкільного віку погано сприймають поняття кількісних співвідношень предметів.

Пояснити це дітям можна за допомогою гри «Розклади картинки». Гра складається з карток (5 x 5 см) із зображенням тварин: собаки, їжака, кішки, а також десяти смужок паперу завширшки 4 см із символами, що відповідають одному з образів тварини. Грати можуть діти трьох-п'яти років. Дітям трьох-чотирьох років дають смужки з шістьма символами, а чотирьох-п'ятироків – з дванадцятьма. Перед початком гри гравці уважно розглядають смужку-зразок, на якій зафіксовано зв'язок символів і картинок. Потім накривають свої смужки із символами відповідними картинками. Виграє той, хто перший правильно закрасив свої символи картинками. Після повторення гри ведучий два-три рази пропонує інші варіанти гри.

Важливе значення мають дидактичні ігри для розвитку мовлення. Перш за все – це словесні дидактичні ігри, спрямовані на розв'язання мовленнєво-мислительних проблемних завдань, таких як: «Хто найбільше помітить нісенітниць», «Білого та чорного не називати», «Фарби», «Кому що потрібно» тощо. До них можна додати також сюжетно-дидактичні ігри: «Магазин іграшок», «Кіоск відчинено», «Поштар приніс посилку», «Виставка автомобілів», «Подорож містом», «Музей посуду». У них ігрові завдання вимагають від дітей правильно назвати, описати предмети, групувати їх за певними ознаками (що літає, що плаває, хто бігає), не використовувати окремих слів («так» і «ні» не говорити, чорного та білого не називати). Це сприяє збагаченню словника дитини точною лексикою, розвитку зв'язного мовлення, формуванню довільної мовленнєвої поведінки.

Поліграфічні ігри-лото, доміно, маршрутні мають велике значення для розвитку вільного мовлення. З їхньою допомогою діти вчаться дотримуватись черговості, помічати помилки партнера та коректувати їх, не підказувати. Самостійна організація таких ігор дітьми розвиває їхнє зв'язне мовлення. Як зазначалося, на перших етапах організації гри дітям навчає дорослий. Пізніше вихователь, дає кожній дитині завдання навчити цієї гри свого друга. У процесі пояснення педагог звертає увагу дитини на назву гри, ігрові матеріали, дії, правила.

Особливе значення для розвитку мовлення мають ігри за мотивами українських народних казок, літературних творів. Їх можна організувати у вигляді сюжетно-рольових ігор для себе або як театралізовані дії для інших, для глядачів.

Є ігри, призначені для дітей певного віку. Наприклад, для малюків – це «Курочка та курчата», «Горобці й автомобіль», «Зайчик біленький сидить». Улюблені ігри старших дітей: «Де були ми – не скажемо», «Чорного та білого не беріть», «Гуси-лебеді» тощо. Є багато ігор, спільних для дітей різного віку. Велику радість малятам несуть ігри-драматизації, в яких основні ролі беруть на себе старші діти. Роль глядачів для малят – також активна роль. Старші діти можуть з допомогою вихователя організувати для молодших ляльковий або настільний театр, літературне свято, вікторину. до виконання окремих нескладних ролей можна залучати малюків.

Доступні малятам і сюжетно-дидактичні ігри. Але якщо старші дошкільники в цих іграх будують розгорнуті вирази, то молодші можуть обмежитися однослівними. Досвід участі в таких спільних іграх не буде для них марним. Корисною є співпраця старших з молодшими у вечорах загадок. Хоча старшим доступні загадки більш складні, ніж малятам, спостереження та посильна участь у цій діяльності створюють сприятливий ґрунт для подальшого розвитку всіх дітей.

Досвід доводить доцільність організації спільних ігор щотижнево в приміщенні, у другу половину дня, або на прогулянці.

Найпомітніший педагогічний ефект у різновікових групах дає діяльність, якою охоплено невеликі підгрупи дошкільників. Така організація дозволяє досягти значних результатів, оскільки створює сприятливі умови для взаємодії педагога з дітьми та дітей між собою. У різновікових групах створюються сприятливі умови для спілкування молодших дітей зі старшими. Міжвікова взаємодія дає змогу використовувати взаємонавчання. Найкраще це відбувається в грі.

Специфіка ігрових форм організації навчання полягає у впливі дорослого на дітей через правила та ігрові дії. Дидактичні, інтелектуальні ігри як форма організації навчання набувають особливого значення в підвищенні ефективності педагогічного процесу, оскільки в них використовується самонавчання та взаємонавчання.

В умовах дидактичної, інтелектуальної гри її правила та ігрові дії обов'язково мають навчальний зміст. Це й забезпечує активне засвоєння матеріалу кожною дитиною. Малюки набувають ігрових навичок під керівництвом дорослого, який ознайомлює вихованців із способами взаємодії та правилами гри залежно від типів ігор. Наприклад, в інтелектуальних іграх (логічних задачах, загадках, криптограмах, чайнвордах, ребусах) дітей спочатку навчають правил гри, до якихносять також правила взаємодії між учасниками. Під час навчання правил гри краще об'єднувати молодших і старших дітей. Молодші грають доти, доки їм цікаво й вони не втомилися. Гру часто закінчують старші діти.

Отже, дидактичні ігри в різновіковій групі є хорошою основою для взаємонавчання та морального виховання, розвитку емпатії (співпереживання, емоційного ототожнення себе з іншим), яка яскраво виявляється в молодшому віці, але згодом поступово згасає. Тому завдання вихователя полягає саме в тому, щоб підтримувати й розвивати позитивне ставлення дітей одне до одного, учити співпереживати в різних ситуаціях, спонукати до взаємодопомоги під час виконання завдань. У різновіковій групі малюки краще розвиваються, засвоюють і застосовують знання про навколишнє середовище й світ, а також навички спілкування в ігровій діяльності. Щоб це справді відбувалося, необхідним є особливе керівництво вихователя такою діяльністю, він повинен зважати на індивідуальні особливості дітей, характер їхніх стосунків, форми роботи й статеві відмінності.

2. Педагогічне керівництво творчими іграми

Творчі ігри є основним видом самостійної ігрової діяльності дитини дошкільного віку. Вони вимагають постійної уваги вихователя, його систематичного і тактовного керівництва, створення умов для різних творчих ігор як у групі в цілому, так і для кожної вікової підгрупи, дитини.

Для того, щоб правильно направляти самостійні ігри дітей, котрі приходять з однолітками, з молодшими або старшими товаришами по групі, вихователь має добре знати програмні завдання. Дітей 3-4 років, наприклад, треба спонукати до віддзеркалення декількох послідовних дій (ляльки працюють, гуляють, обідають, лягають спати). Дітей 4-5 років потрібно підводити до віддзеркалення не тільки зовнішніх сторін дій дорослих, але і їх ставлення до оточуючих (дбайливі стосунки мами до дочки, ввічливість продавця і покупця). В іграх 5-6-річних дітей слід заохочувати відтворення складніших явищ і яскравих суспільних подій. Дітей сьомого року треба вчити комбінувати безпосередні життєві враження і знання, почерпнуті з інших джерел (дитяча художня література, радіо- і телепередачі, кінофільми і т. п.)

Коли педагог систематично, цілеспрямовано знайомить дітей з тим, що їх оточує, проводить цікаві заняття, багато читає і розповідає, звертає їх увагу на яскраві факти і події з життя людей, сюжетно-рольові, будівельні та інші творчі ігри будуть змістовними і цікавими.

Об'єм вимог до дітей різного віку, їх зростання від молодшої групи до старшої слід постійно мати на увазі і при здійсненні програмових завдань, спрямованих на розвиток уяви. Від елементарного уміння малюків (2-3 років) зображати когось, придумувати нескладний сюжет треба поступово вести дітей до уміння придумувати (у 4-5 років) цікаву гру, а потім до розвитку ініціативи і творчої уяви, сумісного обдумування і реалізації колективного задуму (у 6-7 років).

У «Базовому компоненті дошкільної освіти» передбачаються завдання з формування суспільних відносин дітей, розвитку уміння самим організувати ігри: обирати тему і сюжет гри, домовлятися з товаришами по групі про сумісні дії, справедливо розподіляти ролі і діяти відповідно до них, грати дружно тощо. Саме в сюжетно-рольових іграх діти проходять першу

школу життя і діяльності у своєму дитячому суспільстві і набувають практичних навичок налагодження взаємин з іншими дітьми, досвіду спільних дій.

Мала дитина, як було помічено ще К.Д.Ушинським, «...безперервно потребує діяльності і стомлюється не від неї, а від її одноманітності...» Поєднання різних видів діяльності не викликає різкої зміни динамічних стереотипів, не порушує духовної рівноваги дитини, а стає послідовним фрагментом її життя, який розгортається безпосередньо. Головне – не допускати (особливо у віці до 3-х років) різкого, швидкого переходу з одного виду діяльності на інший, який не має з попереднім ніякого логічного зв'язку, тим більше, якщо він мало відомий або зовсім невідомий дитині. Це викликає протест, небажання, навіть хворобливий страх перед тим новим, що пропонують. Ось чому діти болісно реагують на те, що їх відволікають від іграшки або гри, яка їх цілковито захоплює.

При організації ігрової діяльності педагог має враховувати рівень соціального досвіду у дитини.

Низький рівень характеризується неорганізованою поведінкою. Дитина не вміє гратися іграшкою, вибудовувати та розвивати сюжет. Вона прагне до контакту з однолітками, проте не має достатнього досвіду для його встановлення. Така дитина може претендувати на чужу іграшку, руйнувати ігри, будівлі інших дітей, заважати їм.

Можлива і знижена, загальмована активність, коли дитина тільки спостерігає за іграми та діями своїх однолітків, не наважуючись наблизитися до гурту. Почуваючись самотньо, вона намагається триматися десь біля квітників, куточка природи, довго спостерігаючи за його мешканцями чи замикається в собі, з нетерпінням чекаючи на маму. Від спільних дій з дітьми відмовляється, соромиться, наперед передбачаючи негативний результат внаслідок своєї неповороткості та невмілості.

Середній рівень. Дошкільник володіє ігровими діями з конкретною іграшкою, здатний зосередитися на ній, вибудувати та розвинути сюжет, уявно надати іграшці додаткових функцій. Однак цей процес нетривалий. Інший предмет чи іграшка легко можуть відвернути увагу від попереднього заняття. Потреба в контактах з однолітками існує, проте якщо спільність інтересів не виникає, то й потреба у спілкуванні послаблюється. Така дитина може заважати іншим: зачепити ненароком іграшки або зруйнувати споруду, але робить це ненавмисне. Одержавши зауваження, ніяковіє, знічується. Коли по неї приходять батьки, активізується, знаходить спільні теми для бесід. Про дітей, з якими перебувала увесь день, згадує зрідка, розмежовуючи «Я» – «Вони».

Достатній рівень ілюструє більш високий, ніж попередні, ступінь практичних умінь, ігровий матеріал використовується тільки за призначенням. Тривала зосередженість на ньому дає дитині розуміння важливості і значущості власної гри, тому й ставлення до інтересів однолітків аналогічне: чужої іграшки без дозволу не візьме, місце для гри обирає таке, щоб і собі

мати простір, і не переходити на чужу територію. Ревно ставиться до результатів власної діяльності (будівлі, атрибути тощо), охоче вступає в партнерство, коли воно не порушує її власних планів, задумів.

Високий рівень спостерігається у дошкільнят, які вміють створювати досить сталі за часом і складом угруповання. Як правило, такі групи утворюються на основі особистісних контактів, симпатій і мають одноставеву ознаку, їх чисельність сягає двох-чотирьох осіб, що є оптимальним для збереження комфорту кожної дитини.

Означені рівні мають вікову тенденцію: чим молодші діти, тим менше у них умінь і навичок взаємодії. Проте досить часто головною причиною, що заважає налагодженню контактів, є не вік, а недостатній соціальний досвід, так би мовити, педагогічна занедбаність дітей, несприятливі умови виховання в сім'ї. Різновікова група у таких випадках може сприяти дітям у набутті потрібного досвіду, оскільки вихованці щодня спостерігають приклади позитивної взаємодії. Особливо вирають молодші діти. Завдання ж вихователя – визначити помірну участь у спільній діяльності молодших і старших дошкільнят та забезпечити для кожного з підопічних оптимальний вияв активності відповідно до віку, статі та індивідуальних особливостей.

3. Організація і проведення рухливих ігор з правилами

А. С. Макаренко підкреслював, що «... в грі виховуються якості майбутнього громадянина». Ці висловлювання про різносторонній вплив на дитячий організм підтверджується практикою виховання. Спостереження свідчать, що саме в рухливих іграх малюкам доводиться виявити себе по-різному. Учасники рухливої гри, наприклад, повинні починати або завершувати певний рух за сигналом дорослого, дотримуватися певних правил, робити поступки товаришеві, тобто діяти в колективі дружно.

Чим старшими є діти, тим складнішою стає ігрова діяльність, тим вищими є вимоги до дій учасників.

Необхідно зазначити, що рухливі ігри використовуються в педагогічному процесі дитячого садка ширше, ніж, наприклад, дидактичні. Вони проводяться як обов'язкова частина фізкультурного заняття, щоденно організуються і плануються на прогулянках. Вихователь також пропонує гру за бажанням декількох дітей, вона виникає сама по собі під час самостійної діяльності.

Використання різноманітних рухливих ігор допомагає вихователю різновікової групи краще організувати всебічну ігрову та фізичну діяльність. В буденне життя дітей доречно вводити такі ігри, які допоможуть малюкам діяти самостійно та досягати в грі самоконтролю та взаємоконтролю.

У змішаній групі рухливі ігри, як і дидактичні та сюжетно-рольові, можна проводити з кожною підгрупою окремо та як загальні ігри з однією назвою та різним програмовим змістом. Із власного досвіду можемо зазначити, що краще організуються і мають успіх ігри в групах, де вікові підгрупи наближені за віком, наприклад, четвертого і п'ятого років життя, п'ятого і

шостого років життя. Необхідно також пам'ятати про вікові можливості дітей: рухлива гра – це гра сили, спритності та характеру.

Важливо також пам'ятати про спортивний бік рухливих ігор, тобто для старших дошкільнят доречно влаштувати всі умови для таких ігор, як волейбол, теніс, хокей, футбол.

Програма містить у собі наступні *рухливі ігри*: сюжетні; безсюжетні; ігри спортивного характеру.

Розрізняють *ігри великої, середньої та малої рухливості*. Тож, добираючи рухливу гру для двох підгруп, потрібно добре знати навантаження гри, активність учасників та кількість зайнятих у грі дітей.

Ігри спортивного характеру переважно планують зі старшими дітьми, але і з молодшими можна також гратися, використовуючи елементи таких ігор.

Наприклад, перекидання м'яча через волейбольну сітку, робота з ракеткою і воланом, відбивання тенісного м'ячика від столу.

Ігри зі співом та хороводні ігри найчастіше будуються на основі народних пісень та таночків. Вони викликають значне емоційне задоволення, тому їх можна проводити з усіма підгрупами разом, але враховуючи вікові особливості. Необхідно пам'ятати, що в таких іграх у дітей формується рухливість, пластика, а старші діти можуть становити приклад для молодших. Отже, з усього сказаного вище можна зробити висновок, що рухливі ігри сприяють естетичному вихованню, розвиваючи у дітей смак, любов до красивих рухів, повагу і захоплення перед сміливими та чесними вчинками, пізнання прекрасного в навколишній дійсності.

Проте, вплив рухливих ігор на дітей не визначається сам по собі, а залежить від низки умов, найважливішими з яких є: провідна роль вихователів в іграх; добирання ігор відповідно до вікових особливостей; підготовка вихователя до гри; створення для ігор обстановки, що відповідає гігієнічним умовам; правильна методика проведення ігор, що побудована на дидактичних принципах навчання.

Дуже цінним є значення рухливих ігор для морального виховання дітей. У грі їх об'єднує спільне досягнення мети: «Діти йдуть у ліс збирати гриби та ягоди, а потім тікають від ведмедя» тощо. Для того, щоб досягти значного успіху з використанням рухливих ігор, потрібно глибоко знати особливості кожної дитини різновікової групи.

Отже, дидактичні ігри можна використовувати для закріплення конкретних знань та навичок, а також для підготовки дітей до сприймання навчального матеріалу. Дидактичні ігри, особливо народні, крім пізнавальної мети, розвивають довільну поведінку, формують навички самоконтролю та інші важливі риси характеру, які є запорукою успішного навчання в школі.

Контрольні запитання та завдання

1. Яка роль гри у різновікових групах?
2. У чому полягає специфіка ігрових форм?
3. Які завдання розв'язуються в дидактичних іграх?
4. Що ви розумієте під поняттям «емпатія»?

5. Які особливості дитини потрібно враховувати під час організації ігор?
6. Як впливає симпатія між дітьми на розвиток гри?

Тести

1. У чому полягає специфіка ігрової діяльності? а) у самому ігровому процесі; б) в тому, що дорослий впливає на дитину за допомогою самих правил гри; в) в тому, що діти взаємодіють між собою.
2. Яке завдання виконує дидактична гра? а) розвивальне; б) навчальне; в) виховне.
3. Що таке емпатія? а) співпереживання, ототожнення себе з іншим; б) уміння проявляти свою фантазію; в) уміння самостійно долати труднощі.
4. Які якості на думку Макаренка виховуються у грі: а) майбутнього громадянина; б) майбутнього патріота; в) майбутнього вчителя.
5. Які види рухливих ігор ви знаєте? а) сюжетні, ігри – вправи, дидактичні; б) ігри малої рухливості, спортивні ігри; в) сюжетні, безсюжетні, ігри спортивного характеру.
7. Розвиток дитини відбувається відповідно до: а) генетично заданої програми; б) вікових особливостей; в) індивідуальних особливостей.

Завдання для самостійної роботи

1. Підібрати ігри, які допоможуть вихователю організувати ефективну взаємодію між дітьми в різновіковій групі.
2. Спланувати спільне доручення в куточку природи (віковий склад групи за вибором студентів).
3. Спланувати спільну художню працю (виготовлення подарунків, іграшок на ялинку, панно, атрибутів для сюжетно-рольових ігор та ін.). Передбачити «хвилинку подяки».
4. Спланувати чергування (2-є дітей 5-ти р., 2-є дітей 4-х р.).

Список рекомендованих джерел: [41, с. 26–27], [52, с. 11-16]; [53, с. 51-58].

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ПЕРСПЕКТИВНЕ ПЛАНУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ В РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ

Лекція 4. Методика навчально-виховного процесу в різновікових групах

План

1. Основні вимоги проведення занять в різновіковій групі.
2. Складність організації навчання з дітьми різновікової групи.
3. Організація та методика проведення занять із дітьми змішаної групи.
4. Проведення занять з різних розділів програми.

Ключові слова: навчальний процес, групове навчання, спільна діяльність, спільна гра.

1. Основні вимоги проведення занять у різновіковій групі

Навчання дітей в умовах різновікової групи будується на основі загальних положень дошкільної дидактики. Навчальний процес організують за єдиними, розробленими для багатокомплектних дитячих садків, програмою і методикою.

Загалом зміст і методи, які застосовують для роботи в одновікових групах, певною мірою можна використати і в різновікових, хоча здебільшого це потребує певної корекції. Педагогові потрібно добре продумати, як найдоцільніше поєднати спільні ігри, спостереження, працю молодших і старших з тими видами діяльності, які переважають у роботі з дітьми одного віку.

Спільна діяльність особливо корисна для молодших дітей. Потрібно лише дбати, щоб малюки були не пасивними спостерігачами, а активними учасниками процесу. Правильно організоване спілкування дітей глибоко впливає на їхній психічний розвиток, сприяє формуванню товариських взаємин, взаємодопомоги між старшими і молодшими. Спілкування дітей між собою – також важливий чинник мовленнєвого розвитку. У спільній діяльності, у грі формуються нові форми і функції мовлення, розвивається така важлива якість поведінки, як невимушеність, складаються механізми самооцінки та самоконтролю.

У дошкільних навчальних закладах використовують *фронтальні, групові та індивідуальні* форми організації педагогічного процесу, які допомагають по-різному будувати взаємини педагога з дітьми та дітей між собою.

Фронтальне навчання, як правило, породжує авторитарний стиль спілкування, оскільки можливості прямого контакту з дітьми при цьому дуже обмежені.

При груповому навчанні, яке охоплює вісім-дванадцять дітей, між педагогом та вихованцями встановлюється більш тісний зв'язок, що будується на діалозі. Фронтальні форми роботи дають педагогові можливість водночас впливати на велику кількість дітей. На перший план тут виступає взаємодія вихователь – група. Завдання, які пропонуються малюкам, кожна дитина має зрозуміти й сприйняти як особисте до неї звернення. Зрозуміло, що в умовах різновікової групи важко сформулювати навчальне завдання так, щоб воно відповідало рівню всіх дітей. Молодші діти зазвичай погано сприймають завдання, не звернені до них безпосередньо, а якщо й сприймають, то не завжди правильно їх розуміють, тому часто тлумачать по-своєму. Отже, практика свідчить, що під час застосування фронтальних форм роботи в різновіковій групі ділові взаємини у педагога встановлюються тільки з найактивнішими й самостійними дітьми. Інші вихованці або наслідують дії своїх товаришів, або підмінюють завдання на свій розсуд.

Відомо, що на фронтальних заняттях краще розв'язувати більш загальні навчальні завдання, а конкретніші – на заняттях з якоюсь однією групою дітей.

Плануючи спільні заняття, слід дотримуватися певних вимог.

1. Водночас з усіма підгрупами проводять лише такі заняття, на яких можна забезпечити додержання організаційних та педагогічних вимог до педагогічного процесу. Наприклад, заняття з образотворчої діяльності, математики, деякі заняття з розділів «Дитина і навколишній світ», «Рідна природа».

2. Заняття з навчання грамоти варто проводити лише окремо, бо вони потребують постійного керівництва з боку вихователя і повідомлення знань на них чергується з виконанням вправ.

3. Одна з основних умов проведення спільного заняття – чітке планування, регламентація кожного етапу.

4. Бажано уникати ситуацій, коли складний для сприймання матеріал подається для всіх вікових підгруп. Важливо правильно визначати програмний матеріал з погляду його сумісності.

5. Матеріал, підготовлений до заняття має містити спільні елементи для дітей усіх підгруп, що дає змогу об'єднати вихованців для проведення ігор, відгадування загадок, виконання певних завдань.

6. Поетапна робота з дітьми різних вікових груп неможлива без організації їхньої спільної діяльності на кожному занятті. Коли в одній групі подаються і закріплюються знання, вихованці інших груп можуть попрацювати самостійно.

Самостійні завдання продумуються і готуються педагогом заздалегідь і мають відповідати таким вимогам: активізувати розумову діяльність дітей; розвивати ініціативу; бути посильними для дітей і спиратися на раніше здобуті знання; забезпечувати принцип поступового ускладнення; враховувати особливості групи загалом й окремих вихованців; бути різноманітними за формою і змістом; містити елементи новизни; мати відповідний ступінь труднощів для дітей кожного віку.

Організація самостійної роботи дошкільнят потребує також наявності великої кількості роздаткового матеріалу з кожного розділу програми.

2. Складність організації навчання з дітьми різновікової групи

Успіх занять у різновікових групах залежить від продуманої структури і доцільної організації дітей. Вихователь повинен добре знати програми і психологічні особливості дітей всіх вікових груп, вміти поєднувати різний матеріал, заздалегідь продумати, чим займатимуться діти кожної підгрупи. Не можна, щоб хтось байдикував, очікуючи, поки дорослий згадає про нього і скаже, що потрібно робити.

Досить часто вихователям різновікової групи доводиться одночасно проводити заняття з різних розділів програми. У таких випадках слід стежити, щоб діяльність дітей з однієї підгрупи не відволікала дітей з іншої підгрупи. Краще так організувати заняття, щоб одна підгрупа мала змогу певний час працювати самостійно. Вихователі не в змозі водночас давати пояснення одній підгрупі і контролювати виконання завдання дітьми другої. Тому не можна, скажімо, поєднувати заняття з фізкультури і бесіду або переказ художніх

творів. Найкраще поєднувати заняття з розвитку мовлення і образотворчої діяльності (особливо малювання за задумом або на задану тему).

Щоразу вихователь сам має вирішувати, як організувати заняття. Ніхто краще за нього не знає дітей, їхній характер, індивідуальні здібності. Отож більше уваги, наполегливості – і успіх не забариться.

Організація навчання в різновіковій групі дитячого садка здійснюється на заняттях і в процесі ігор. Заняття і гра є формами організації навчання в різновікових групах дитячого закладу.

Під час проведення навчальних занять потрібно орієнтуватися на такі *принципи комплектування підгруп*: за бажаннями чи інтересами дітей (до того чи іншого виду діяльності матеріалу); за законом психологічної сумісності (не руйнувати природних угруповань дітей, а включитися в них); за принципом педагогічної доцільності (з урахуванням компетентності дитини у сферах життєдіяльності).

Раціональнішою формою організації навчання в групі, укомплектованій дітьми однакового віку, є заняття за одним розділом програми з диференціацією навчальних завдань для кожної вікової підгрупи. Спільні завдання розв'язуються в процесі фронтального навчання, а ті, що стосуються дітей певного віку, – на заняттях з віковою підгрупою. Взаємозв'язок двох типів занять забезпечується способами їх організації. Наприклад, першу половину заняття вихователь працює з однією підгрупою, потім підключає решту дітей і розв'язує спільні для всіх завдання. Чи навпаки – заняття розпочинаються з усією групою, потім малята ідуть гратися, а старші продовжують займатися з педагогом.

У групах, укомплектованих дітьми контрастного віку (2-х і 4-х років, 3-х і 5-ти років), однією з форм організаційного навчання є заняття з віковою підгрупою, коли вдається краще враховувати індивідуальні особливості дітей. Скорочується кількість організаційних ситуацій, завдяки чому зростає змістова щільність заняття. Вважається припустимим скорочення тривалості підгрупових занять порівняно з фронтальними. Можна використати такий варіант організації навчання дітей контрастного віку: поки вихователь займається з молодшими дітьми, старші граються і готуються до заняття під наглядом помічника вихователя; потім педагог працює зі старшими, а молодші граються і допомагають помічнику вихователя підготувати матеріал до наступного заняття. Педагог знову займається з малятами, залишаючи старших під наглядом помічника; потім малята збираються на прогулянку з помічником, а вихователь проводить друге заняття зі старшою підгрупою.

Після заняття педагог виходить з молодшими дітьми на прогулянку, а старші під наглядом помічника починають одягатися.

Однак організація навчання за віковими підгрупами може бути ефективною лише за умови участі в ньому помічника вихователя і чіткого розподілу обов'язків між ним і педагогом.

Складність організації навчання за віковими групами визначається тим, що педагог має чітко уявляти мету і методику проведення занять для

кожної підгрупи, а також підготувати необхідний для кожного заняття добір дидактичного матеріалу. Та якщо деякі розділи потребують великої кількості дидактичного матеріалу чи його не вистачає для всіх дітей, краще, коли дні проведення таких занять не збігаються.

Є ще одна можливість зменшити навантаження на педагога: скоординувати плани занять. Наприклад, у підгрупі дітей 3-х і 5-ти років заняття для менших можна спланувати так: 1-ша частина – переказ української народної казки «Рукавичка» з використанням настільного театру (розвиток мовлення); 2-га частина – дидактичні ігри: «Які тварини ховались у рукавичку?», «Хто як з них кричить?» (вимовляння звука [а] у словосполученнях «гав-гав» та «ква-ква»). Зі старшими дошкільниками заняття доцільно побудувати також на основі переказу, скажімо, народної казки «Лисиця і рак». Мета: вчити переказувати послідовно, виразно. Дітям пропонується проблемне завдання «Якими словами можна розповісти про рака?». Надалі – дитяча гра «Відлуння» (правильна вимова звуків [с] і [з]).

Навчання в дитячому садку являє собою цілеспрямований процес повідомлень, передання педагогом дітям нових знань та вмінь, виховання правильного ставлення до навколишньої дійсності, формування пізнавальної діяльності дошкільників, розвитку в них уміння вчитися.

Вихователь – це центральна фігура в навчанні: він організовує та спрямовує діяльність дітей. Навчання – процес двосторонній і містить у собі активну діяльність на заняттях кожної дитини у групі. Навчально-виховна робота на заняттях має програмовий характер, є обов'язковою для всіх дитячих садочків — як для сільських, так і для міських, навіть тоді, коли у садку працюють змішані групи.

Із власного досвіду можемо зазначити, що для педагога, який працює з дітьми різновікової групи, знання програми повинні бути початком кожного робочого дня. Кожне заплановане заняття з дітьми різного віку повинно мати за мету всебічний розвиток малюка.

Організуючи заняття з різних розділів програми, вихователь звертає увагу на формування таких *елементів навчальної діяльності*: активне сприйняття навчального матеріалу, розуміння в ньому навчальних і практичних завдань; уміння керуватися отриманими знаннями, прагнення позитивного результату; контроль себе у ході заняття на основі поставлених завдань. Повертаючись до досвіду, хочу зазначити, що лише під впливом правильно спланованого навчання дошкільнята стають більш дисциплінованими та організованими. Але не потрібно забувати, що це – дошкільнята, а не учні школи, отже, вихователь повинен пам'ятати про бінарні заняття, нетрадиційні та комплексні заняття, а головне – знати дидактичні основи занять у різновіковій групі. Можна координувати тематику, навчальний матеріал, типи занять. Однак потрібно вирішити, що можливості координації занять з підгрупами обмежені, оскільки у контрастних групах має місце великий діапазон вікових відмінностей. Це впливає на типи занять, на їх тривалість і кількість. Водночас навіть у дітей 2-4-х і 3-5-ти років є загальні

інтереси, типи діяльності, ігри. Отож заняття, в яких можуть брати участь діти всіх вікових груп, можна організувати у формі спільної гри, вечора розваг і за рахунок цього скоротити кількість обов'язкових занять. У цьому випадку недоцільно проводити понад два заняття з кожною віковою підгрупою.

Різновікова група ближча до моделі суспільства за одновікову, яка є штучним витвором для зручності проведення масової роботи. Різновікові товариства формують повноцінний досвід спілкування, відкривають можливість взаємонавчання, морального розвитку, дають змогу створювати повноцінне соціальне середовище. Цілком зрозуміло, що тільки роками напрацьовані стереотипи, елементарна звичка не дозволяють належно оцінити всі переваги.

Дидактичні основи занять у різновіковій групі

Найважливішою умовою, яка найбільше визначає успіх навчальної роботи з дітьми на заняттях, є знання програми. Вихователів необхідно вільно орієнтуватися в матеріалах для всіх вікових груп. У дитячому садочку необхідно більше враховувати характерні для умови життя та праці людей, можливості безпосереднього спілкування з багатою природою. Значної уваги заслуговує виконання програми з довкілля, мовленнєвого спілкування, ставиться на перше місце планомірне знайомство дошкільнят із природою рідного краю, життям і працею його мешканців, батьків дітей, формуючи при цьому цікавість та любов до навколишнього середовища.

Загальні вимоги програми повинні збігатися із місцевим матеріалом в усіх розділах програми. Під час навчання дітей малювання, ліплення та інших видів образотворчого мистецтва потрібно частіше звертатися до красезнавчої тематики, тобто дати можливість передавати щоденні почуття та уявлення.

Організуюючи роботу на заняттях у різновіковій групі, потрібно пам'ятати, що складаючи програмовий зміст для кожної підгрупи необхідно враховувати індивідуальні особливості дітей. Адже діти навіть одного віку мають різні знання, уміння та навички, що залежить від їх психологічного розвитку. В одних дітей – добра пам'ять, логічне мислення, які дані їм від природи, а в інших – природні дані потрібно розвивати, закріплювати.

Слід намагтися бачити кожну дитину окремо, але в той же час особисто її у колективі, а тому тільки планомірна цілеспрямована робота всієї групи і кожної дитини зокрема дає змогу вести дітей шляхом опанування програмового змісту. Реалізація принципу співвідношення колективної роботи з урахуванням індивідуальних особливостей має велике значення у змішаних групах. Організуюючи заняття з дітьми різного віку, різного рівня розвитку, потрібно розглядати навчання диференційовано.

Робота з підгрупами є важливою умовою правильної організації процесу навчання в змішаній групі. Розподіляти дітей на підгрупи важливо, адже це є ефективним у процесі навчання. І навпаки – несвоєчасний розподіл дітей на підгрупи не принесе бажаного рівня всебічного розвитку дітей. Визначаючи програмові завдання, потрібно враховувати, що діти знають і чого не знають. В умовах змішаної групи молодші розвиваються швидше та

ефективніше. Проте, в розвитку старших нерідко зустрічається рівень відставання, тому матеріал кожного заняття повинен мати щось нове, а разом із тим бути доступним та цікавим дітям даного віку, адже розв'язання завдань потребує активної роботи мозку, вміння поєднувати отримані завдання з безпосередньою уявою про предмет та явища навколишньої дійсності.

У підвищенні ефективності навчального процесу велику роль відіграє правильне використання *різних форм навчання*: заняття, дидактичні ігри, дидактичні вправи, що повною мірою доповнюються наочним матеріалом.

Головним завданням занять є постійна практична діяльність дітей, що містить у собі пізнавальну діяльність, саме вона дає можливість дітям (*групувати, виділяти частину з цілого, добирати*).

Плануючи використання нетрадиційних методів проведення занять, необхідно добре попрацювати над обладнанням групи, адже багато занять проводиться на килимі за мольбертами, біля вікон, стоячи, сидячи і навіть лежачи. У змішаній групі буває так, що одна підгрупа вже була на занятті, а інша тільки буде займатися, тому вихователь повинен продумати зміст кожної навчальної хвилини для кожної дитини.

3. Організація та методика проведення занять із дітьми різновікової групи

У різновікових групах є декілька варіантів організації занять. Кожен з них повинен використовуватися в обов'язковому порядку. Вихователь має знати особливості кожного варіанта, його позитивні сторони і недоліки. Охарактеризуємо їх.

1. *Заняття з усією групою (фронтальне) з одного розділу програми (однопредметне), але з різним програмовим змістом для всіх вікових підгруп.* Такі заняття найбільш поширені в практиці. Вони можуть бути однотемними (розгляд картини, екскурсія, звукова культура мови; малювання: «Ліс восени»; аплікація – «кольорові килимки» та ін.). Можуть бути різнотемними (середня група – малювання овочів, старша група – за змістом казки тощо). У змішаній групі можуть проводитись сучасні нетрадиційні заняття: тематичні, інтегровані, контрольні-перевіркові, комплексні, заняття-подорожі, заняття-загадки, заняття-ігри та ін.

Практика і наукові дослідження показали, що такі однотемні заняття в різновікових групах дошкільних колективів найбільш доцільні і ефективні. Це положення поширюється на всі розділи навчання.

Однотемні заняття дають можливість раціонально використовувати час, здійснювати індивідуальну роботу з дітьми, використовувати вміння старших для навчання молодших, полегшують підготовку вихователя до занять. Проте не всі програмові завдання можна виконати, використовуючи цей варіант заняття. Наприклад, заняття з грамоти, навчання творчого розповідання, оскільки їх немає за програмою в молодшій групі. Тому використовуються інші варіанти занять.

2. *З усією групою (фронтальне) з різних розділів програми (різнопредметне).* Наприклад, старші дошкільники заучують вірш, а молодші

в цей час ліплять або малюють. Можна поєднувати лише ті розділи, які не потребують однакової активної ролі вихователя в обох підгрупах. Це – зображувальна діяльність і розвиток мовлення чи формування початкових математичних уявлень. Причому завдання для самостійного виконання групою дітей має даватися на закріплення або використання набутих умінь. Аналіз таких занять показав, що вони вдаються дуже не багатьом педагогам, бо керувати двома різними видами діяльності складно. Як правило, одна з підгруп виконує роботу самостійно (ліпить чи малює за вибором). За такої організації занять дитячі роботи надто слабкі.

3. *Заняття з усією групою з одного розділу, але діти об'єднуються в підгрупи для виконання різних завдань за інтересами, бажаннями.* Найчастіше це заняття із зображувальної діяльності. Наприклад, малювання на одну тему, але одна група малюватиме фарбами, інша – олівцями, ще інша – пальчиками, квачиками тощо. Або конструювання на різні теми з різного будівельного матеріалу. Такі заняття приваблюють дітей, розвивають творчість, самостійність, сприяють позитивній взаємодії дітей різного віку. Проте організація таких занять потребує майстерності педагога. Помічник вихователя – обов'язковий учасник на такому занятті.

4. *Частина занять проводиться з однією віковою підгрупою.* Частіше це заняття для молодшої або старшої групи, де засвоюються програмові завдання, визначені лише для певного вікового періоду (грамота, письмо, складні завдання з математики, навчання творчого розповідання та ін.). З малюками доцільно окремо займатися на початку року. Заняття з окремими віковими підгрупами нетривалі (8-15 хв.). Оскільки з невеликою кількістю дітей програмовий матеріал виконується швидше, є можливість кожній дитині надати своєчасну допомогу.

5. *Індивідуальні заняття.* Їх потребують діти здібні, які мають нахили до тієї чи тієї діяльності (малювання, спів, математика), і діти з домінуючим пізнавальним інтересом (світ техніки, тварини та ін.). Індивідуально проводяться контрольні-діагностичні заняття та заняття з дітьми, які мають пропуски в знаннях (з різних причин). Усі варіанти занять потребують творчого підходу вихователя, усвідомлення доцільності вибору певного виду заняття, продуманості мети, завдань, структури заняття, діяльності всіх дітей і підгруп, здійснення індивідуального підходу.

До проведення занять у різновіковій групі ставляться певні *вимоги*.

І. Забезпечити активність всіх дітей на фронтальних заняттях, щоб не було так званого “простою”, бездіяльного очікування, допоки вихователь працює з іншою підгрупою: послідовне звернення, послідовні завдання і організація самостійної діяльності; організація одноразової діяльності (малювання, рухи, слухання музики та ін.); організація співробітництва (старші доповнюють відповіді, показують способи виконання завдання молодшим тощо); перенесення окремих частин заняття на інший час (рухливу гру для старших дітей на фізкультурному занятті переносимо на прогулянку та ін.).

2. Витримати час, відведений для занять: одночасний початок, закінчення почергове; почергове включення підгруп дітей в заняття, одночасне закінчення; скорочення групових, індивідуальних занять.

3. Виховувати самостійність і організованість, розуміння; допоки вихователь працює з іншою підгрупою, не слід відволікати його.

Як уже було сказано, в умовах гуманізації педагогічного процесу, впровадження особистісно-орієнтованої моделі навчання, фронтальні заняття не повинні бути основною формою організації навчання. Доцільно ширше практикувати групову (підгрупову) форму навчання.

До комплектування підгруп дітей для проведення занять у різновіковій групі необхідний певний підхід:

1. Якщо заняття проводиться фронтально, з усіма дітьми, з одного розділу (однопредметне), то найчастіше дітей ділять на підгрупи за віковим принципом.

З метою раціональної побудови педагогічного процесу потрібно визначити в кожному конкретному випадку склад групи, виділити дві-три підгрупи і у відповідності до них диференціювати освітньо-виховну роботу.

1) Якщо в групі виховуються діти від 2-3 р. до 6 р., то виділяється три підгрупи: 3-4 рік – молодша, 5-й р. – середня, 6-й р. – старша. Окрема підгрупа організовується з п'яти (і більше) дітей одного віку. 2) Якщо одноліток менше, то вони включаються в заняття суміжної вікової підгрупи, але вимоги до них полегшуються або ускладнюються в індивідуальному порядку. 3) Якщо вихователь не має досвіду роботи, аналогічну групу можна ділити тільки на дві підгрупи: молодшу і старшу. 4) Якщо в групі виховуються діти різного віку (3-4 років, 4-5 років і 5-6 років), то група обов'язково ділиться на дві підгрупи.

Дітей розміщують за столиками чи на стільчиках, за віком – окремо молодшу й старшу підгрупи. Тема заняття може бути спільною, а програмовий зміст – різним. Такі заняття проводяться з усіх розділів програми з різним віковим складом групи (дві чи три вікові підгрупи). Наприклад, на математичному занятті дітей 4-х років вчать порівнювати 2 групи предметів; дітей 5 років – рахувати до 10, встановлювати відношення між числами натурального ряду. На фізкультурних заняттях всі дошкільники освоюють одні і ті ж рухи: метання, лазіння, стрибки, але диференціюються способи виконання рухів, кількісні і якісні показники. Цей спосіб комплектування найбільш поширений у практиці роботи.

2. На фронтальних заняттях з деяких розділів програми в сучасний період практикується об'єднання дітей в підгрупи. В цьому випадку дітей комплектують: за бажаннями, інтересами (схильністю до тієї чи тієї діяльності); за законами психологічної сумісності (не руйнувати природні угруповання дітей, враховувати їх симпатії один до одного); за принципом педагогічної доцільності з урахуванням компетентності дитини в тій чи тій сфері життєдіяльності. Так, на занятті з зображувальної діяльності на тему «Гриби» можна запропонувати ліпити гриби, малювати, робити аплікацію.

Діти, незалежно від віку, об'єднуються в підгрупи за інтересами чи за симпатією один до одного і вибирають певний вид діяльності. На занятті з переказування казки, оповідання, діти молодшого віку, які мають досить розвинене мовлення, можуть залишатися і переказувати казку, коли їх однолітків уже відпустили. У підгрупу старших дітей можна включати дітей середньої групи на заняттях з математики, читання художньої літератури, грамоти, аплікації тощо в тому випадку, коли дитина має відповідну підготовку.

3. При проведенні занять з однією підгрупою вихователь теж враховує названі підходи. Він не повинен орієнтуватися лише на жорсткий віковий принцип групування дітей. Адже лише у різновіковому об'єднанні складаються можливості для взаємонавчання, співробітництва.

У цілому питання комплектування груп та підгруп потребує великої уваги до власної професійної підготовки всіх працівників ДНЗ (додаткові освітні послуги, що надаються спеціалістами, потребують особистісного підходу до дітей). Не слід лише об'єднувати в одну підгрупу дітей одного рівня розвитку.

На заняттях з різними способами комплектування дітей у підгрупи досить складно керувати навчальним процесом, щоб досягти високих якісних результатів кожною дитиною. В таких заняттях доцільна участь помічника вихователя.

Здійснення індивідуального підходу при проведенні занять потребує врахування таких моментів: педагог повинен досконало вивчати індивідуальні особливості дітей; добирати найбільш ефективні методи і прийоми виховного впливу; визначити зону найближчого розвитку кожного вихованця; комплектувати програми індивідуального розвитку; виготовляти дидактичні посібники, що враховують інтереси та можливості кожної дитини (мати комплекти різних рівнів складності); аналізувати отримані дані з метою прогнозування стратегії подальшого розвитку малюків. Доцільне почергове включення дітей у заняття.

У відповідності до програми діти четвертого року життя повинні займатися 15-20 хв., діти п'ятого року – 20-25 хв., діти шостого року – 25 - 30 хв. Отже, щоб раціонально використати час, не перевантажувати дітей, необхідно продумувати почерговість включення підгруп дітей у заняття.

Діти молодшої підгрупи або пізніше включаються в спільне заняття, або раніше йдуть з нього. Якщо в групі багато дошкільників чотирьох років, доцільно на деякі заняття пізніше запрошувати дітей п'яти років.

Педагог повинен заздалегідь продумувати, що будуть робити діти, доки займається інша підгрупа. Їх необхідно навчити спокійно гратися 8-12 хв. або у груповій кімнаті – місце відділено переносною ширмою, або в спальні чи роздягальні під наглядом помічника вихователя. Слід добирати іграшки, які задовольняють рухову активність, але не створюють зайвого шуму, наприклад, настільно-друковані ігри «Футбол», «Літаючі ковпачки» або ігри типу «Підлізь під ворота», «Струмочок» та ін.

4. Проведення занять з різних розділів програми

Фізична культура

У різновіковій групі вихователь має врахувати програмові вимоги для кожної вікової підгрупи, творчо підходити до добору методів та прийомів навчання рухів, бути уважним до психолого-фізіологічних особливостей дошкільнят.

Побутовують різні погляди щодо методики проведення занять у цих групах. Дослідники Н. Кільпію, В. Аванесова віддають перевагу спільному проведенню занять з дітьми різного віку, а Е. Батуріна, Н. Єрмак вважають, що найбільш вдалим є об'єднання дітей двох суміжних вікових груп.

Досвід та спостереження свідчать про доцільність при проведенні занять з фізичної культури об'єднувати дітей молодшої, середньої або старшої підгруп, програмові вимоги до яких не мають великої різниці. При цьому звертається увага на специфіку програмового змісту з розвитку основних рухів (стрибки, лазіння тощо). Вона полягає в тому, що ускладнення програмових вимог здійснюється в основному завдяки якісним та кількісним показникам у виконанні фізичних вправ. Тому на занятті планують для обох вікових підгруп одні й ті самі види основних рухів, але з різними вимогами щодо їх виконання. Це забезпечує активність дітей, постійний інтерес до запропонованих рухів та оптимальну моторну щільність заняття.

Добір фізичних вправ для занять проводиться, зважаючи на можливості дітей, які кількісно переважають у мішаній групі. Наприклад, якщо у групі дошкільнят 5-6-ти років більше старших дітей, то фізичні вправи добирають з урахуванням вимог програми для старшої групи.

В однокомплектному ДНЗ заняття доцільно проводити окремо з кожною віковою підгрупою. У такому разі дітям молодшої підгрупи дають можливість самостійно погратися або підготуватися за допомогою няні до прогулянки.

Для того, щоб запобігти порушенню режиму у години, відведені для занять, їх проводять тільки з однією підгрупою, а з іншою – під час прогулянки або в другу половину дня.

Підготовча частина заняття складається з однакових фізичних вправ. Діти шикуються в колону по одному, спочатку старші, за ними молодші. Потім ходьба в колоні (ведучий будь-хто із старших дітей), один-два види імітаційної ходьби, танцювальні вправи (старші дошкільники), ходьбу зі зміною напрямку тощо, біг у повільному або середньому темпі. Для регулювання навантаження та часу бігу вихователь пропонує молодшим дітям перейти на ходьбу, а старшим – продовжувати бігти ще одне-два кола.

Загальнорозвивальні вправи з дітьми 3-4-х років на початку навчального року краще проводити у колі. Перевага його полягає в тому, що малюкам краще спостерігати за діями старших. Поступово, спираючись на краще орієнтування молодших дошкільнят у просторі, можна перейти до

перешиккування дітей у кілька колон. Дошкільнята 5-6-ти років у другій половині навчального року можуть перешиковуватись через центр по 3-4.

У доборі загальнорозвивальних вправ ураховується їх доступність для дітей різного віку. Для групи дітей 3-4-х років передбачають 4-5 вправ (повторюються 6-8 разів, стрибки до 16 разів). Для дітей 5-6-ти років – 6-7 вправ (повторюються 8-10 разів, стрибки – 20-24 рази). Вони виконуються з різними предметами (прапорці, гімнастичні палиці, обручі, м'ячі) та із різних вихідних положень (стоячи, сидячи, лежачи), особливо коли заняття проводять у приміщенні. Вимоги щодо якості виконання вправ підвищуються до дітей старших підгруп. Наприклад, під час нахилу тулуба вперед ноги в колінах не згинати; присідати з прямою спиною тощо.

Під час виконання загальнорозвивальних вправ з дітьми молодшої підгрупи, поряд з особистим показом та поясненням рухів, вихователь залучає для їх демонстрування старших дітей.

В основній частині необхідно продумати найбільш раціональні способи організації дітей для виконання рухів. Якщо всі виконують однакову вправу, наприклад, ходьбу по гімнастичній лаві або мотузці, покладеній на підлозі, молодші здійснюють ходьбу, розводячи руки в сторони, а старші – з рухами рук (крок правою – руки за голову, долоні на потилицю; лівою – руки вгору). Під час кидків м'яча у парах обома руками знизу молодші діти перебувають на відстані до 1 м, а старші – 2 м.

Дітей можна також ділити на підгрупи. У такому разі підгрупа старших може виконувати лазіння по гімнастичній стінці, а молодші – пролізання в обруч або стрибок у довжину з місця через «струмок» (його ширина змінюється залежно від віку дітей). Потім підгрупи міняються місцями.

Рухлива гра добирається із урахуванням того, щоб у ній брали участь водночас молодші та старші діти, щоб вона була для них цікавою. У сюжетних іграх головну роль виконує хтось із старших дітей. Оскільки рухова підготовка старших дошкільників краща, під час гри їм потрібно ускладнювати рухове завдання. Так, у грі «Гуси-лебеді» старші діти, втікаючи від вовка, повинні підлізти під натягнутий між двома стояками шнур, а молодші мають одразу ж бігти до своєї хатки. Під час гри «Каруселі» молодша підгрупа робить внутрішнє коло, а старша – зовнішнє. Рухи старших дітей мають бути більш правильні, енергійні та швидкі.

Під час проведення ігор естафетного характеру з дітьми 5-6-ти років їх ділять на рівні за можливостями команди, щоб у кожній з них були старші і молодші. Гра повторюється 3-4 рази.

У прикінцевій частині діти виконують ходьбу в повільному темпі, а з п'яти-шестирічками підбивають підсумки заняття. Заняття з фізичної культури для дітей 3-4-х років має тривати у межах 25-30 хв., для дітей 5-6-ти років – 35-40 хв.

Фізкультурні заняття

Фізкультурні заняття доцільно проводити з усіма дітьми одночасно. Тих, які займаються, необхідно розділити на підгрупи. У першу підгрупу включити дітей чотирьох років, у другу підгрупу – дітей п'яти й шести років. Щоб штучно не стримувати й без потреби не форсувати фізичний розвиток дошкільників, у деяких випадках можна запропонувати дитині чотирьох років займатися зі старшими дітьми, а деяких дітей п'яти років тимчасово перевести в першу підгрупу.

Вступна частина фізкультурного заняття планується так: 1) однакові завдання для всіх дітей: вправи на увагу, на розвиток швидкості реакції, вправи зі зміною темпу й напрямку рухів. Наприклад, ходьба, зупинка за сигналом і прийняття заданої позиції; чергування ходьби й бігу, ходьби врозсіп і перешиккування в колону, пари і т.д.; 2) вправи, однакові за змістом, але різні за ступенем труднощів: переступання через предмети різної висоти; ходьба по дощечках різної ширини; біг з обминанням предметів, між якими різна відстань тощо; 3) однакові рухи, але з різним дозуванням або способом виконання. Наприклад, стрибки на двох ногах з просуванням вперед на різну відстань: перша підгрупа виконує стрибки на двох ногах із просуванням уперед, друга – стрибки на одній нозі; ходьба: діти чотирьох років ідуть на носках, старші – схресним кроком і т.д.; 4) розучування складних вправ тільки для другої підгрупи. У цьому випадку заняття починають із дітьми п'яти й шести років, а потім уже підключають молодших дітей, останні виконують загальні вправи вступної частини заняття.

В основну частину заняття включають загальнорозвивальні вправи. Спостереження показують, що для спільних занять дітей чотирьох-шести років досить підібрати 5 загальнорозвивальних вправ, що впливають на різні м'язові групи. Збільшення навантаження для старших дошкільників можна досягти за рахунок ускладнення вихідного положення, включення в роботу інших частин тіла. Наприклад, діти виконують кругові рухи перед грудьми руками, зігнутими в ліктях, і руками розведеними в сторони. Діти п'яти й шести років при розведенні рук у сторони відставляють попеременно ноги назад на носок. Це сприяє не тільки збільшенню навантаження, але й удосконаленню координації рухів. Можна використати й інші варіанти: виконуються однакові загальнорозвивальні вправи, але старші діють, стоячи в парах, або ж діти чотирьох років виконують вправи з великим м'ячем, старші – з набивним.

У деяких випадках варто підбирати різні загальнорозвивальні вправи для вікових підгруп. Іноді доцільно розгорнути працюючі ланки спинами один до одного. Коли вихователь стоїть обличчям до однієї підгрупи, відпрацьовуючи з нею вправу, друга підгрупа керується тільки словесними вказівками. Наприклад, молодша підгрупа з положення “сидячи на п'ятах, руки на поясі” повинна встати, піднявши руки вгору; старші дошкільники сидять, схрестивши ноги, піднімаються без допомоги рук, намагаючись не зрушити ноги з місця.

Кількість повторень загальнорозвивальної вправи також практично може бути однакою: вправи для м'язів верхнього плечового пояса повторюють 6 разів підряд або 8 разів з відпочинком; вправи для м'язів тулуба й ніг повторюються тільки 5-6 разів, оскільки вони впливають на організм більше. У випадках, коли вправа дає значне фізіологічне навантаження, молодші дошкільники закінчують її виконання раніше.

При розучуванні загальнорозвивальних вправ використовуються наступні прийоми: 1) показ нового за структурою руху (у процесі показу особлива увага звертається на розкриття структури руху й напрямки рухів різних частин тіла); 2) пояснення або вказівка при виконанні дітьми нових загальнорозвивальних вправ, що складаються із знайомих дошкільникам елементів, наприклад, з положення «лежачи на животі» діти повинні дістати ногами до голови. З огляду на руховий досвід і знання вихованців педагог дає команди: «Випрямили руки, піднялися, зігнули ноги, дістали ногами до голови»; 3) завдання дітям на вибір вихідного положення для виконання певної вправи (нахилити тулуб вперед, не згинаючи колін, поставити ноги для правильного виконання вправи, приготуватися); 4) часткове регламентування завдання (потрібно присісти, тримаючи спину прямо, а положення рук придумав кожен сам); 5) багаторазові повторення рухів, що відпрацьовуються, що особливо важливо для дітей середнього дошкільного віку, у яких тільки починає формуватися просторова орієнтація; 6) виконання тих самих за структурою вправ з різними предметами (рухи рук вперед-вгору спочатку із прапорцями, потім з м'ячами, із палицею, обручем, мотузкою), що усуває монотонність у повторенні, шліфує точність, свободу рухів, скорочуються витрати нервової й м'язової енергії, створюються передумови до роботи над естетичною стороною виконання загальнорозвивальних вправ.

В основній частині заняття проводиться навчання основних рухів, спортивних вправ й елементів спортивних ігор, ознайомлення дітей з раціональними способами їх виконання. Навчання спрямоване на формування вміння правильно й швидко виконувати рухову дію, швидко приймати рішення в ситуації, яка склалась. Основні рухи, спортивні вправи, елементи спортивних ігор включаються в заняття у вигляді конкретних завдань (перестрибнути доріжку, стрибати з обруча в обруч), а також у формі рухливої гри («Вовк у рові» та ін.).

Основні рухи на заняттях з дітьми 4-6 років можуть виступати в різних сполученнях:

1) використовується один рух. Діти молодшої підгрупи знайомляться із виконанням окремих елементів руху, а діти старшої підгрупи вдосконалюють рухову навичку або закріплюють повне виконання складових елементів рухової дії. У даному варіанті представлений весь процес навчання одного основного руху: первісне розучування, закріплення й удосконалення. Таке сполучення завдань дозволяє активізувати старших дошкільників, полегшує вихователю контроль та оцінку виконуваних рухів;

2) використовується один рух, але варіюються способи його виконання. Наприклад, у дітей чотирьох років закріплюють навички підлізання під шнур на долонях і колінах, а старшим дошкільникам дають завдання вибрати доцільний спосіб підлізання залежно від висоти перешкоди;

3) для кожної підгрупи використовуються різні основні рухи, оскільки варто враховувати, що деякі вправи доступні тільки старшим дошкільникам. Наприклад, стрибки у висоту й у довжину з розбігу, розучування елементів гри в баскетбол та ін. Цей варіант доцільний і тоді, коли рухи виконуються в повільному темпі або його виконання обмежене невеликою кількістю посібників (лазіння). Первісне розучування руху проводиться з однією підгрупою, а інші діти в цей час самостійно вправляються у виконанні знайомих рухів або привчаються діяти в незвичних умовах з вибором оптимального способу виконання. Така організація рухової діяльності розвиває навички самоконтролю, привчає дошкільників до самостійності й організованості. Для цього вихователь підбирає рухи, які не потребують підстрахування.

На занятті краще проводити загальну рухливу гру для обох підгруп. Однак необхідна деяка варіативність стосовно віку дітей. Так, якщо гра з лазінням («Пожежні на навчанні»), то для чотирирічних дошкільників варто передбачити підлізання. Метання в ціль, що рухається, доцільно доручати тільки старшим дошкільникам. Коли роль того, хто водить, виконує дитина чотирьох років, то для старших дітей варто ввести ускладнення у виконання руху. Якщо на роль того, хто водить, призначається дитина п'яти або шести років, необхідно передбачити ускладнення як для неї, так і для інших дітей цього віку, а молодші будуть діяти в дещо полегшених умовах.

У заключній частині заняття варто подбати про зниження фізичного навантаження, про забезпечення поступового переходу до спокійної рухової діяльності. Ходьба, ігри середньої й малої рухливості забезпечують вирішення цих завдань. Найбільш доцільним є поєднання занять на свіжому повітрі із заняттями в приміщенні. Заняття на свіжому повітрі в години прогулянки можна проводити з кожною віковою підгрупою окремо й у різні дні. Особливо це зручно при навчанні спортивних вправ або ігор з елементами спортивних ігор, тому що навички виконання цих рухів значно відрізняються в дітей різного віку.

Розвиток мовлення

Перебування дітей у різновіковій групі при вдалому педагогічному керівництві позитивно позначається на розвитку мовлення. Діти молодших підгруп, завдяки здатності до наслідування, легко переймають розмовну мову старших дітей, оволодівають новими словами. Наприклад, Віталік (4 роки), тримаючись за руки Вови (6 років), покаже на дерево горобини і каже: «Ось вишенька». Вова зупиняється біля дерева і пояснює: «Це не вишенька, це – горобина, оранжеві ягоди, бачиш, як вони ростуть, їх багато на одній гілочці, а вишні червоні і ростуть по одній. Вони спіють влітку, а горобина – пізно восени. Повтори, Віталіку: горобина!». Ще приклад. Під час прогулянки

старші і молодші діти, йдучи парами, побачили бульдозер. Коля (4 роки 3 міс.) закричав: «Трактор!». Валя (6 років 4 міс), яка йшла поруч, виправила: «Колю, це не трактор, а бульдозер, трактор не такий. Повтори: бульдозер!».

Молодші дошкільнята охоче спілкуються зі старшими дітьми. Тому вихователь повинен частіше спрямовувати молодших дітей на таке спілкування. Якщо дитина молодшої підгрупи звертається із запитанням до вихователя, в окремих випадках її можна відіслати до старшої дитини: «А ти підійди, будь ласка, до Валі і запитай» або «Підійди, будь ласка, до Вови і попроси: «Вово, застєбни, будь ласка, мені гудзики».

Особливого значення для молодших дошкільників набуває спілкування зі старшими у засвоєнні ввічливих форм мовлення. Малюки забувають вживати такі слова, як «дякую», «будь ласка», «вибач», «доброго ранку», «до побачення». За завданням вихователя діти старшої підгрупи систематично нагадують молодшим про необхідність вживання ввічливих слів, повторюючи їх при нагоді.

За дорученням вихователя діти старшої підгрупи виправляють граматичні помилки, яких припускаються діти молодших підгруп, вправляються з малюками у правильній звуковимові. Під час занять діти молодших підгруп мають можливість чути мовленнєві відповіді старших і наслідувати їх. Іноді діти старшої підгрупи самі можуть припускатися окремих помилок у вимові, які одразу повторюють молодші дошкільники. Тому вихователів, котрий працює у різновіковій групі ДНЗ, потрібно особливо уважно стежити за правильністю вимови старших дітей і негайно виправляти їх помилки (найкраще в присутності молодших дітей).

Перебування в змішаних групах позитивно впливає і на розвиток мовлення старших дітей. Старші дошкільники відчувають відповідальність перед молодшими. Діти розуміють, що для молодших вони є авторитетом, зразком для наслідування, що малюки заздрять їх умінням і знанням.

У вільний від занять час вихователь доручає окремим дітям старшої підгрупи розказати молодшим казку, прочитати вірш, пояснити ілюстрації в книжці, загадати загадку, що створює сприятливий фон для мовленнєвої активності старших дошкільників, розвитку їх розмовного і зв'язного мовлення. Так, черговий звертається до дитини: «Юрочко, швидше їж – виростеш такий, як я!», «Валю, склади акуратно іграшки, будемо з тобою книжку розглядати, я тобі казку розкажу».

Слід пам'ятати, що для успішного розвитку мовлення дітей потрібне продумане керівництво їх діяльністю з боку вихователя, роль якого значно зростає. Молодші дошкільники краще розуміють мову, звернену безпосередньо до кожної дитини. Отже, потрібно широко використовувати індивідуальні розмови і частіше давати вказівки молодшим дітям. Але водночас вихователь щодня повинен тримати в полі зору всіх дітей (як на занятті, так і у повсякденному житті).

Особливу увагу слід звернути на організацію навчально-виховної роботи з дітьми в літній період. Об'єднання дітей різновікових груп в один

тимчасовий колектив пов'язане здебільшого з тим, що влітку дошкільників у групах залишається мало.

Можна виділити кілька видів тимчасових різновікових груп: 1) коли об'єднуються діти, близькі за віком (молодша – середня); 2) коли діти мають значну різницю у віці (молодша – старша); 3) родинні групи (у ці групи об'єднують братиків і сестричок незалежно від віку).

При плануванні всієї роботи необхідно враховувати вид тимчасових різновікових груп. Якщо діти подібні за віком, з ними легше планувати і проводити всю оздоровчу, виховну і навчальну роботу. У них однаковий режим дня, майже однакові можливості, вміння, навички, рівень фізичного та розумового розвитку. Під час планування роботи з дітьми, які мають суттєву різницю у віці, слід окремо визначати завдання, продумати різні способи організації діяльності. Більш старші діти можуть допомагати меншим, піклуватись про них. Але, організовуючи роботу з різновіковою групою такого виду, потрібно добирати доступні й цікаві види діяльності і для малюків, і для більш старших дітей. Не можна перетворювати старших дошкільнят у няньок для молодших. Особливо це стосується родинних груп.

Потреба постійного піклування про молодшого братика чи сестричку в дитячому садку і вдома, недостатня можливість втілення власних бажань, інтересів, планів викликає у більш старшої дитини агресивні випадки проти малюка.

Слід організувати життя дітей так, щоб ніхто не відчував себе ображеним, зайвим. У літній період кількість занять, що проводяться з дошкільниками, значно зменшується, але заняття з розвитку мовлення в усіх вікових підгрупах залишаються.

Якщо можливо, заняття потрібно проводити на свіжому повітрі. Не варто боятися того, що діти будуть відволікатися на вулиці більше, ніж займаючись у приміщенні. Якщо на занятті їм цікаво, і вони виступають не сторонніми спостерігачами, то і займатись вони будуть залюбки. Саме влітку можна більше уваги приділити спостереженням та праці в природі, індивідуальній роботі з формування правильної звуковимови, розвитку словника, зв'язного мовлення, уяви, мислення. Плануючи роботу, вихователь повинен особливу увагу звернути на розвиток української мови дошкільнят.

Заняття з розвитку мовлення проводять як загальні з усією групою (але з різним програмним змістом), так і окремо з кожною підгрупою. Можна проводити такі *заняття з усією групою*: розгляд картин і розповіді за ними; читання деяких художніх творів і бесіда за ними; розповідання казок; дидактичні ігри з іграшками та предметами; перегляд діафільму; екскурсій-огляди; спостереження; показ театрів.

Зі старшими підгрупами можна проводити: творчі розповіді; екскурсії за межі ДНЗ; словесні дидактичні ігри; етичні бесіди; читання та переказування художніх творів; написання листів.

Навчання грамоти планують тільки з дітьми 6-го року життя. Заняття із заучування віршів можна проводити як з усіма дітьми, так і окремо з

кожною підгрупою. Об'єднують найчастіше дітей тоді, коли молодшій підгрупі треба лише повторити вірші. На початку заняття вихователь повторює їх з молодшими дітьми, а потім починає вивчати новий вірш із старшою підгрупою.

У першій половині заняття беруть участь діти всіх вікових підгруп. Але, зазвичай, більше потрібно викликати дітей молодшої підгрупи. Діти старшої підгрупи можуть інсценізувати окремі вірші. У другій половині заняття, коли вихователь відпустить дітей молодшої підгрупи, вчать вірш діти середньої і старшої підгруп. Якщо ж вірш складний за змістом і великий за розміром, його краще заучувати окремо з кожною підгрупою. Інша група в цей час ліпить або малює за задумом.

Тривалість занять у кожній віковій підгрупі може бути різною залежно від програмних вимог: у молодшій і середній – 15-20 хв. у старшій – 20-25 хв.

Якщо закінчився час заняття дітей молодшої підгрупи, вони йдуть гратися в ігровий куточок або одягаються на прогулянку. З дітьми старшої підгрупи заняття продовжуються.

Успіх заняття залежить від чітко продуманої структури і належної організації дітей. Вихователь різновікової групи має добре знати програму всіх вікових груп і вдало поєднувати різний програмний матеріал протягом одного заняття.

Організуючи заняття з розвитку мовлення, вихователь продумує, чим займатимуться діти кожної підгрупи протягом усього заняття. Не можна допускати, щоб якийсь час діти сиділи без діла, очікуючи, поки вихователь скаже їм, що потрібно робити.

Покажемо на прикладі заняття-розповіді за картиною «Кішка з кошенятами». Як можна розподіляти завдання між дітьми різних підгруп? На початку заняття вихователь загадує одну-дві загадки про кішку дітям середньої і старшої підгруп. Діти розглядають картину, після чого починається бесіда за її змістом. Запитання до змісту картини слід продумати наперед з таким розрахунком, щоб у бесіді взяли участь діти всіх підгруп: констатуючі запитання, як найлегші, слід ставити дітям молодшої підгрупи; запитання причинного характеру і складні за змістом – дітям середньої і старшої підгруп.

Після бесіди можна запропонувати прочитати вірші про кішку дітям молодшої, середньої і старшої підгруп (по одному коротенькому віршику). Діти середньої і старшої підгруп розповідають зміст картини.

Для розповіді за картиною вихователь викликає дитину старшої підгрупи, яка добре володіє мовленням. Оскільки на такому занятті зразок розповіді вихователя не використовується, то розповідь дитини є зразком. Після розповіді дитини вихователь відпускає молодшу підгрупу і викликає для розповіді дітей середньої (старшої) підгрупи.

Досить часто вихователеві доводиться проводити водночас заняття з різних розділів програми. Але в таких випадках слід стежити, щоб діяльність

дітей однієї підгрупи не відвертала увагу дітей іншої підгрупи. Слід поєднувати такі заняття, щоб одна з підгруп мала можливість працювати самостійно, без постійного втручання вихователя, оскільки вихователь не може одночасно давати пояснення одній підгрупі та контролювати виконання завдання дітьми другої. Не можна, наприклад, поєднувати заняття з розвитку рухів і бесіду, або переказ художніх творів, дидактичну гру і малювання фарбами за зразком тощо. Найкраще поєднувати заняття з розвитку мовлення і образотворчої діяльності за задумом або на задану тему. Проте, залежно від конкретних умов, вихователь сам вирішує, як краще поєднати заняття в різних підгрупах.

У різновікових групах заняття з розвитку мовлення можна проводити як першим, так і другим. Другим його проводять тоді, коли виникає потреба провести з дітьми старшої підгрупи складні заняття з розповідання або з навчання елементів грамоти. Перші заняття проводять водночас з усією групою, після чого молодші йдуть гратися, а діти старшої підгрупи сідають на друге заняття.

Образотворча діяльність

Образотворча діяльність має велике значення для всебічного розвитку й виховання дітей.

У старшій різновіковій групі заняття з малювання, ліплення й аплікації вихователь може проводити з дітьми чотирьох-шести років одночасно. При цьому зміст занять для молодших і старших дошкільників залишається єдиним, а програмові завдання різні.

Відбір тем для занять може здійснюватися за такими напрямками: по-перше, ускладнення образотворчого завдання, яке вихователь ставить перед дітьми; по-друге, навчання дітей використовувати у своїй роботі різні виразальні засоби.

При вирішенні одного й того ж образотворчого завдання в кожній віковій підгрупі може бути виконаний різний обсяг роботи. Наприклад, діти чотирьох років зображують один предмет, а діти п'яти й шести років – 2,3 і більше. Або вихователь пропонує всій групі для малювання, ліплення, аплікації один і той же предмет, але з різними вимогами до його зображення. Так, зображення, створені молодшими дошкільниками за формою, будовою, кольором лише наближаються до природи, а в роботах старших мають бути передані особливості форми й будови предмета, відтворені різні відтінки кольору. Малюючи яблуко, діти чотирьох років узагальнено передають його форму й колір, а діти п'яти років – характерні риси цієї форми й відтінки кольору відповідно до природи.

Ті самі події або явища діти старшого й молодшого віку можуть зображувати по-різному. Молодші дошкільники мають обмежені образотворчі уміння і навички, вони можуть намалювати тільки окремі предмети, а старші здатні представити й малювати цілісний сюжет.

Нарешті, ускладнення образотворчих завдань здійснюється і за рахунок підвищення вимог до техніки малювання, ліплення й аплікації. Так,

при малюванні листя молодші дошкільники використовують прийом прикладання долоньки до паперу, а старші повинні передати долонькою характерну форму листя даного дерева.

Однакові предмети можуть зображуватися дітьми шляхом використання різного образотворчого матеріалу або різної техніки декоративного оформлення. Наприклад, молодші діти малюють гуашшю, а старші – аквареллю. На занятті з ліплення на тему “Пташка” діти чотирьох років ліплять пташку, діти п’яти років передають у ліпленні образ декоративного птаха з використанням наліпків, а діти шести років прикрашають виліплену пташку наліпками з заглибленим рельєфом.

У процесі проведення занять з однієї теми програмні завдання можуть диференціюватися за допомогою різних засобів виразності. До них відносяться: форма, обсяг, колір, лінія, композиція, пластичність ліпленого образу тощо. На кожному віковому етапі діти опановують певні виразні засоби, що обов’язково має враховуватися при плануванні занять.

При проведенні однотемних занять відкриваються більші можливості для комплексного використання різних видів образотворчої діяльності. Так, молодші діти можуть намалювати Колобка, а старші – виконати способом аплікації ліс і звірів. Важливо для кожної вікової підгрупи підібрати такий вид образотворчої діяльності, у якому вирішення поставленої мети буде найбільше відповідати рівню вмінь і навичок дітей.

Методика проведення занять з однієї теми

Вступна частина заняття організовується вихователем або з усіма дітьми одночасно, або з поступовим включенням різних вікових підгруп.

У розгляді предмета, який будуть зображувати, можуть брати участь всі діти. Варто пояснити старшим дошкільникам, як вони повинні при цьому поводитися. Наприклад, не квапитися з відповіддю, коли вихователь ставить запитання, поки не дадуть відповідь молодші, а якщо ті затруднюються – прийти їм на допомогу.

Сприйняття іграшки, картинки має здійснюватися дошкільниками кожного віку диференційовано під керівництвом педагога. Так, при проведенні обстеження предмета старші можуть аналізувати його на відстані, а для молодших потрібно сполучення зорового сприйняття з дотиковим.

Вступна частина заняття може бути побудована таким чином: вихователь у процесі пояснення спирається на досвід старших дошкільників, наприклад, пропонує дітям п’яти-шести років підготувати для малят сюрприз: вивчити потішку, в якій йдеться про іграшку, з якою їх будуть знайомити.

Проводячи основну частину заняття, вихователь повинен наперед визначити етапи переходу від керівництва однією віковою групою до іншої. Якщо діти чотирьох років уперше ознайомлюються з овальною формою і для цього потрібне обстеження предмета, показ способів зображення, то педагог має зосередити увагу на роботі з цими дітьми. Але не завжди молодшим дошкільникам потрібно приділяти більше уваги. Якщо, вислухавши пояснення, діти правильно виконують завдання, вихователь може

організувати додаткову вправу, запропонувавши намалювати багато яблук або ялинок, і перейти до керівництва діяльністю старших.

У кінці заняття педагог залучає дітей кожної вікової підгрупи до оцінки і аналізу результатів не тільки їх особистої діяльності, але й роботи всієї групи. Взаємооцінка й взаємоаналіз мають велике виховне значення. Молодші діти з інтересом розглядають роботи старших товаришів, набувають певного досвіду зображення. При цьому підвищується авторитет старших дітей.

Нижче наводяться зразкові конспекти занять. Вони подаються в стислій формі, тому що методика навчання дітей образотворчих навичок й умінь та сама, що і для одновікових груп. Заняття за задумом вихователь планує самостійно.

Організація взаємодії дітей на однотемних заняттях

У процесі однотемних занять у дошкільників з'являється можливість усім разом брати участь в одному виді діяльності. Контакти, які виникають між дітьми, сприяють їхньому загальному розвитку, кращому засвоєнню програмного матеріалу. Тому одним з важливих резервів підвищення ефективності навчання на однотемних заняттях є організація співробітництва дітей різного віку. Форми участі старших і молодших дошкільників у такому співробітництві різні. Старша дитина може показати молодшій, як потрібно виконувати те або те завдання, пояснити це на словах, проконтролювати її дії. Що стосується молодшої, то вона може використати дії старшої як зразок, а також запозичити в неї способи і прийоми роботи.

Подібне співробітництво корисне для дітей різного віку. Увага й контроль з боку старшого спонукають молодшу дитину прагнути до кращого виконання завдання, бути зосередженою, переборювати труднощі. Показ і пояснення молодшої є для старшої повторенням і закріпленням програмового матеріалу, а контроль за його роботою – передумовою для становлення самоконтролю. Крім того, подібна активність старшої дитини має серйозний виховний ефект, формуючи в неї почуття відповідальності. Щоб використати співробітництво дітей у виховних й освітніх цілях, педагог має проводити спеціальну роботу з її формування. Найкращим шляхом для цього є організація на заняттях спільної діяльності дітей різного віку.

Основною особливістю спільної діяльності, в цьому випадку образотворчої, є наявність загального результату, що може бути отриманий трьома шляхами. По-перше, шляхом об'єднання окремих зображень щодо закінчених і самостійних. Наприклад, всі діти вирізають квіти для килимка, діючи незалежно один від одного, і в загальній роботі чітко видно результат діяльності кожної дитини. По-друге, шляхом об'єднання таких частин, які окремо не являють собою закінченого значеннєвого цілого.. Наприклад, на заняттях з ліплення одна дитина ліпить чашку, а інша блюдецє. Предмети, створені різними дітьми, мабуть, повинні бути узгоджені між собою хоча б по величині. Результат роботи кожного в цьому випадку теж чітко видно. По-третє, результат роботи одного може бути основою для початку роботи

другого. Так, на заняттях з аплікації одна дитина обводять трафарет олівцем, друга його вирізує, третя наклеює.

Формування спільної діяльності дітей здійснюється в певній послідовності: 1) виховання зацікавленого ставлення до загального результату; 2) організація взаємодії з товаришем перед початком діяльності з приводу майбутньої роботи й розподілу обов'язків; 3) формування взаємодії з товаришем у ході роботи.

Необхідність виховання зацікавленого ставлення до загального результату продиктована наступною обставиною. Результат, отриманий у підсумку спільних зусиль декількох дітей, дуже часто не сприймається дитиною як загальний, тому що її увага зосереджена тільки на своїй частині роботи. Наприклад, діти, розглядаючи картину, складену з їхніх малюнків, вишукують свою частину й радісно повідомляють: «А це я зробив!»

Дуже важливо показати дітям значення загального результату. Пояснити, що створений усіма разом малюнок потрібний комусь як ціле, що загальна робота набагато цікавіша й привабливіша, ніж кожна зі складових її частин.

Етап становлення спільної діяльності – взаємодія з товаришем перед початком роботи з приводу майбутнього результату. В образотворчій діяльності це передбачає попереднє спільне планування й конкретизацію задуму спільної справи. Попереднє планування не повинно соромити індивідуальну творчість дитини. Спільна домовленість необхідна тільки в тому випадку, якщо потрібно вирішити, хто з дітей буде зображувати предмет, який має бути представлений одинично, наприклад, сонце, паровоз у загальному поїзді, Снігурку, Діда Мороза та ін., або узгодити, яку пору року (зиму, літо), яку погоду (сонячний день, дощ, снігопад) варто показати і т.д. Взаємодія необхідна для того, щоб визначити, яку частину загального задуму реалізує кожен учасник.

При організації на заняттях спільної діяльності дітей різного віку педагог розсаджує їх парами (старшого й молодшого разом), враховуючи при цьому індивідуальні особливості кожної дитини, взаємні симпатії тощо.

Якщо дошкільна установа не має у своєму розпорядженні одномісних столів, то, поєднуючи дітей, вихователь повинен мати на увазі показники їхнього росту

Конструювання й ручна праця завжди приваблюють дошкільників, тому що дозволяють їм по-своєму активно відобразити й перетворювати навколишній світ. У процесі цих видів діяльності в дітей формуються сенсорні здатності, уява, мислення, ручні вміння.

Програма виховання й навчання дітей дошкільного віку передбачає в середній групі чергування занять з конструювання з аплікацією, у старшій – конструюванням з ручною працею.

У різновіковій групі, де перебувають діти від чотирьох до шести (семи) років, заняття вимагають особливої методики й організації. Їх зручніше проводити в другій половині дня. Доцільні *три типи занять*:

фронтальні заняття з дітьми всіх вікових підгруп; заняття з дітьми старшого дошкільного віку (п'яти років); заняття з підгрупою дітей шести років.

Для всіх вікових підгруп заняття повинні бути з однієї теми. На них одночасно виконуються загальні завдання з навчання конструювання й ручної праці. Наприклад, заняття з конструювання з паперу (діти чотирьох років) поєднуються із заняттями з ручної праці (діти п'яти й шести років). Об'єднання таких видів діяльності, як ручна праця й конструювання з паперу, доцільне, оскільки вони мають багато спільного: використовуються ті самі матеріали; діти опановують узагальнені способи аналізу (вчать визначати в предметі його основні частини, встановлювати їхнє просторове розташування); педагог вчить всіх дітей створювати виріб за зразком, а старших – за кресленням; педагог вчить вихованців володіти ножицями, розвиваючи дрібні рухи пальців.

З дітьми старшого дошкільного віку заняття з ручної праці проводяться окремо. На загальних заняттях з конструювання деякі завдання (конструювання з конструктора та ін.) також вирішуються тільки з дітьми цього віку.

Навчання конструювання й ручної праці відбувається поетапно. Основні завдання навчання на першому етапі полягають у формуванні вмінь і навичок при роботі з будівельним матеріалом, на другому – при роботі з папером, на третьому – у процесі конструювання з різноманітних природних і додаткових матеріалів. Це дозволяє поступово формувати в дітей різноманітні конструктивні вміння й навички, які потім будуть використатися ними в самостійних іграх під керівництвом педагога.

У практиці роботи ДНЗ прийнято проводити навчання з конструювання в середній групі 1 раз у два тижні, чергуючи його з навчанням аплікації. Така організація навчання може бути ефективна тільки в тому випадку, якщо педагог додатково під час ігор дітей проводить спеціальну роботу, спрямовану на закріплення навчального матеріалу, пройденого на попередньому занятті. Однак більш раціональною є така організація навчання, за якою на заняттях на початку навчального року дітям дається відразу система конструктивних умінь і навичок, передбачених програмою на перше півріччя. Потім у повсякденному житті здійснюється закріплення цих умінь і навичок. На наступних заняттях діти навчаються аплікації. У другому півріччі проводяться заняття з конструювання з папером, де використовуються вміння, якими діти опанували на заняттях з аплікації.

Конструювання й ручну працю з використанням природного матеріалу варто організовувати в теплу пору року на вулиці. При цьому вирішуються завдання розумового, естетичного й морально-трудового виховання. Конкретний зміст занять тут визначається насамперед умовами природного оточення ДНЗ. Основною умовою розвитку мислення й уяви в дітей при конструюванні й ручній праці є навчання їх під безпосереднім керівництвом дорослого.

Найбільше доцільно організувати заняття (на одну тему) так, щоб поступово включати в нього дітей різного віку. Наприклад, навчаючи аналізувати зразок будівлі або виробу, спочатку можна запросити на заняття шестирічних і пояснити їм завдання, потім пояснити завдання п'ятирічним, далі – чотирирічним. Після цього можна здійснювати керівництво діяльністю всіх підгруп. У тому випадку, коли програмні завдання для двох підгруп близькі за змістом й можуть вирішуватися при створенні однієї будівлі або виробу з деяким ускладненням її конструкції, обидві ці підгрупи можна включати в заняття одночасно.

Залежно від змісту програмного матеріалу варто по-різному розсаджувати дітей. Коли кожна вікова підгрупа виконує своє завдання, краще посадити дітей за столи, розставлені у формі букви П – кожному підгрупі по один бік стола. Зразки для конструювання або ручної праці можна розташувати на маленьких столиках перед кожною підгрупою дітей. Якщо вироби будуть ті самі, але з ускладненням для старших дітей, доцільно посадити старшу дитину поруч із молодшою. У цьому випадку молодша одержить додатковий зразок для наслідування. Заняття, на яких діти виконують єдину для всіх роботу, краще проводити за спільним конструюванням. Для цього варто зсунути 2-3 дитячих столи для виконання цієї роботи. Вихователь, як і діти, сидить за цим столом. Так йому легше допомагати, показувати, підказувати.

Займаючись із підгрупою дітей шести років (робота із тканиною, голкою), особливу увагу потрібно приділяти техніці безпеки. Тому за столом має сидіти не більше чотирьох дітей, у іншому разі, витягуючи нитку, діти будуть заважати один одному.

Вихователів варто прагнути створювати на заняттях з ручної праці довірливу, спокійну обстановку. Можна дозволяти дітям неголосно обговорювати задуману роботу, радитися одне з одним; треба навчити їх показувати, пояснювати одноліткам і молодшим прийоми роботи.

У пропонуваній нижче таблиці заплановано 36 занять (18 – для дітей чотирьох років). Однак їхня кількість може мінятися залежно від вікового складу дітей у групі, рівня їхніх умінь і навичок, швидкості засвоєння нового матеріалу.

При плануванні передбачений ряд занять для закріплення набутих навичок і прийомів (5 типів занять з конструювання; заняття кожного типу проводиться по 2-3 рази з поступовим ускладненням).

Необхідно пам'ятати, що діти краще опановують нові вміння, якщо самостійно використовують їх у грі, на заняттях. Вихователь повинен здійснювати цілеспрямоване керівництво їхньою самостійною діяльністю. Тільки після того, як педагог переконається в тім, що діти засвоїли матеріал, можна ставити перед ними нові завдання.

Зміст занять, їхня організація несуть певне виховне навантаження. Насамперед особливу увагу варто звертати на те, щоб старші діти намагалися допомогти молодшим, заохочувати спільне виготовлення іграшок, виробів.

Заняття з ручної праці й конструювання – це школа працьовитості. Важливо навчити дитину не тільки вибирати, що робити, але й доводити почате до кінця, допомагати товаришам; упорядковувати робоче місце, відчувати радість від роботи.

Пропоновані плани-конспекти занять варто розглядати як зразкові, які розкривають типові прийоми організації навчання конструювання й ручної праці в старшій різновіковій групі.

Контрольні запитання та завдання

1. Назвіть основні три форми організації педагогічного процесу.
2. Що таке фронтальне навчання?
3. Що таке групове навчання?
4. Яка на вашу думку форма навчання є найважливіша?
5. Чи потрібно використовувати велику кількість роздаткового матеріалу?
6. Що повинен знати вихователь при проведенні занять в різновікових групах? Перелічіть їх.
6. Чи залежить заняття вихователя від продуманої структури і доцільної організації дітей?

Тести

1. Назвіть форми організації педагогічного процесу: а) фронтальні, тематичні, індивідуальні; б) фронтальні, групові, індивідуальні; в) комплексні, групові, індивідуальні.
2. Групове навчання охоплює: а) 5-6 дітей; 10-12 дітей; б) 8-12 дітей; в) 15-17 дітей.
3. Що таке фронтальне навчання: а) фронтальне навчання породжує авторитарний стиль спілкування і дає можливість впливати на велику кількість дітей; б) фронтальне навчання охоплює 8-12 дітей, спілкування будується на діалозі; в) фронтальне навчання охоплює індивідуальний підхід до кожної дитини.
4. У чому полягає складність організації навчання з дітьми різновікової групи: а) вихователь повинен вміти активізувати розумову діяльність дітей; б) враховувати індивідуальні особливості кожної дитини; в) педагог має чітко уявляти мету і методику проведення занять для кожної підгрупи.
5. Організовуючи роботу на заняттях у різновіковій групі вихователь повинен: а) враховувати індивідуальні особливості кожної дитини; б) забезпечувати поступове ускладнення завдань на занятті; в) розвивати ініціативу, активізувати розумову діяльність дітей.
6. Чи правильно сплановане спільне, різнопредметне заняття в різновіковій групі (4-й і 6-й рік життя)? Молодша група – малювання доріжок для зайчика і ведмедика (вузька і широка). Старша група – переказування казки «Кривенька качечка»: а) правильно; б) неправильно.

7. Початок навчального року. В групі діти 4-го і 6-го року життя. Сплановано заняття: Молодша група – знайомство з лялькою Наташею. Старша група – малювання за задумом. Який вид (варіант) заняття сплановано? а) фронтальне, однопредметне; б) інтегроване, спільне; в) фронтальне, різнопредметне.

8. У якому з варіантів описаний I тип взаємодії між дітьми у різновіковій групі: а) усі старші діти залюбки взаємодіють із малятами, займаючи при цьому соціально цінну моральну позицію доброго та вправного помічника; б) старші діти також охоче спілкуються з молодшими, однак мотиваційна основа спілкування тут є егоїстичною; в) старші діти спілкуються з малятами на прохання вихователя недовго, не відчуваючи внутрішньої потреби а потім поспішають зайнятися своїми справами.

Завдання для самостійної роботи

1. Розробити план-конспект заняття з формування елементарних математичних уявлень у різновікових групах.
2. Розробити план-конспект заняття з образотворчої діяльності (малювання, ліплення, аплікація). Методи і прийоми навчання образотворчої діяльності.
3. Розробити план-конспект заняття з розвитку мовлення у різновікових групах.
4. Розробити план-конспект заняття із ознайомлення з навколишнім середовищем у різновікових групах.
5. Розробити план-конспект заняття з фізичної культури у різновікових групах.

Список рекомендованих джерел: [41, с. 13–15], [50, с. 24-25]; [52, с. 21-25]; [53, с. 32-40].

Лекція 5. Планування навчально-виховної роботи у різновіковій групі

План

1. Особливості планування навчально-виховної роботи у різновіковій групі.
2. Перспективне та календарне планування.
3. Модернізація навчання і виховання дітей у різновікових групах.

Ключові слова: *планування, тематичне планування, календарний план, навчальний матеріал, програмні вимоги, самонавчання.*

1. Особливості планування навчально-виховної роботи у різновіковій групі

Для успішного здійснення завдань дошкільної освіти вирішальною має стати практика визнання пріоритету дитячого буття, за якої в центрі уваги є дитина з її природними нахилами, можливостями, прагненнями, інтересами тощо. Щоб забезпечити гармонійну єдність процесів виховання і навчання, спрямовану на розвиток і саморозвиток дітей, необхідне цілеспрямоване,

раціональне планування. З цією метою було підготовлено *інструктивно-методичний лист «Про планування освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі» Міністерства освіти і науки України від 01.10.2002 р. № 1/9-434.*

Часто в умовах різновікової групи виникають труднощі у налагодженні цілеспрямованої ґрунтовної навчально-виховної роботи.

Важливою умовою ефективного проведення занять різного виду і типу у такій групі є вміння планувати роботу, визначати програмові цілі й дидактичні завдання (загальні, відмінні для кожної вікової підгрупи), методи та прийоми навчання відповідно до вимог послідовності, систематичності, поступового ускладнення змісту навчально-виховної роботи, який окреслено державними стандартами, зокрема програмами виховання дітей дошкільного віку та Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні. Складним для різновікової групи, як стверджує практика, є відтворення у плані необхідного для кожного віку дітей переліку і кількості занять.

Планування навчально-виховної роботи в різних вікових групах дошкільного закладу має відповідати низці сучасних вимог:

- орієнтуватися на пріоритетні потреби сьогодення у забезпеченні належної якості розвитку, вихованості і навченості дитини дошкільного віку;

- забезпечувати право дитини на реалізацію свого природного потенціалу, її основних життєвих тенденцій до самореалізації, саморозвитку і самозбереження;

- забезпечувати право педагога на свободу вибору під час визначення форми планів, напрямку та змісту власної педагогічної діяльності;

- спиратися на досягнення психологічної, педагогічної та інших наук, передового педагогічного досвіду;

- органічно поєднувати формування базису особистісної культури дошкільника з національною культурою українського народу, культурними надбаннями попередніх поколінь і світової культури;

- здійснюватись на засадах доцільності, помірності, відповідності обраній стратегії та державній програмі; враховувати міжпредметні, інтегративні зв'язки, досягаючи взаємопроникнення і логічного підпорядкування всіх складових плану під час вибору тематики різних форм роботи з дітьми, визначення ускладнень змісту і методики їх проведення.

Плануючи свою роботу, педагогам-вихователям різних вікових груп, музичним керівникам, інструкторам з фізичного виховання, вихователям з образотворчої діяльності та іншим фахівцям – важливо враховувати вимоги Базового компонента дошкільної освіти, чинних програм розвитку, навчання і виховання дітей; завдання та зміст заходів, закладених в річному плані роботи дошкільного навчального закладу. При цьому слід забезпечити взаємозв'язок перспективного і поточного планування. Це дасть можливість поетапно

реалізувати намічені цілі, конкретизуючи їх у певних формах роботи, освітніх завданнях до них.

Складаючи план, вихователі мають враховувати всі наявні в методичній літературі положення про перспективне та календарне планування, методичні рекомендації до чинних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України.

Важливо дотримуватися переліку складу занять на тиждень, часу їх проведення, співвідношення занять за характером тощо. (Пропонуємо орієнтовну сітку занять і орієнтовний розподіл занять на тиждень для дітей різного віку.) Загалом збережено вимоги до розподілу занять відповідно до державних стандартів.

Щоденні заняття з фізичної культури передбачають два заняття з вправління в основних рухах (традиційні), заняття у формі рухливих ігор та ігрових вправ, заняття у формі вправ спортивного характеру і пішохідного переходу (обов'язково раз на тиждень).

В «Орієнтовному розподілі занять на тиждень» варто звернути увагу на комбіновані заняття: художня література і рідна природа; рідна природа і художня література.

Основними в цих типах занять є завдання розділу програми, який у переліку є першим. Так, у першому випадку – це навчально-виховні завдання з розділу «Художня література», у другому – з розділу «Рідна природа».

У першому виді занять завдання з художньої літератури реалізуються на прикладах творів про живу і неживу природу (казки, вірші, оповідання, інсценівки, ігри-драматизації).

У другому – завдання розділу «Рідна природа» розв'язуються з використанням приказок, прислів'їв, скоромовок, загадок, забавлянок, народних пісеньок, віршиків тощо.

Для дітей 6-го року життя у другу половину дня передбачено спеціальні заняття з підготовки до письма. Вони плануються раз на два тижні. Водночас завдання підготовки руки до письма реалізуються щоденно: під час занять із зображувальної діяльності, художньої праці, конструювання, ігрової діяльності.

З розділу «Мовленнєве спілкування» проводяться як комплексні заняття (перші три тижні), так і тематичні – з усією підгрупою (фронтально) на четвертому тижні щомісяця – відповідно до підрозділів: «У світі слів», «У світі звуків», «Дитяча граматика», «Маленькі оповідачі». З підгрупою дітей 6-го року життя під час тематичних занять (4-й тиждень місяця) реалізуються завдання звичайних занять з програми (підрозділи «У світі слів», «У світі звуків», «Дитяча граматика», «Етичні засади спілкування», «Маленькі оповідачі»).

Слід пам'ятати, що завдання з розвитку мовлення входять до занять з усіх розділів програми.

Щодо музичних занять, то великих розбіжностей у програмових завданнях для дітей групи, укомплектованої за суміжним принципом, практично немає. Це стосується і занять з фізичної культури.

Педагог повинен просто враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей групи і завдання давати диференційовано, так само як і визначати моторну щільність, тривалість та кількість вправ для кожної вікової групи.

Пропонуються різні форми відображення плавування, зумовлені специфікою навчальних предметів.

Зі зміною змісту освіти пріоритетними стали розвивальні цілі навчання. Такий підхід спрямовує вихователя не на збільшення, а на підвищення якості пропонованих дітям знань, на розвиток потенційних можливостей кожної дитячої особистості.

Під час тематичного планування у різновіковій групі від трьох до шести років слід пам'ятати, що деякі теми становлять основу для навчальних занять в усіх вікових підгрупах. Такі теми спільні і цікаві для більшості дітей. Форми досягнення результативності кожної з них різні: вихователь подаватиме тему «Вода» в підгрупі трирічних дітей зовсім не так, як шести- і семирічкам (якщо вони є у групі).

Тематичне планування і тематичні заняття ефективні лише тоді, коли вони цікаві педагогам (планування) і дітям (заняття).

Щоденний добір ігор, інших засобів, що використовуються на занятті, проводиться вихователем, зважаючи на вік дітей кожної підгрупи згідно з методичними рекомендаціями Міністерства освіти і науки України щодо планування навчально-виховної роботи з дітьми дошкільного віку.

Практика переконує: правильне співвідношення програмових завдань, реального стану, наприклад трудового виховання в конкретній різновіковій групі, допомагає спланувати педагогічний процес так, що діти вікових підгруп працюють (граються) достатньо і різноманітно, оволодівають відповідними для їхнього віку навичками та вміннями.

Рекомендований розподіл занять, схеми перспективного планування (записи в них), зразок тематичного плавування (так звані «павутинки»), окремі поради щодо роботи у різновікових групах не є обов'язковими. Вихователь може використовувати більш раціональні варіанти об'єднання занять, добирати схеми записів навчально-виховної роботи з дітьми на квартал, місяць, тиждень тощо. Важливим є засвоєння дітьми програмових завдань відповідно до віку, врахування їх індивідуальних особливостей, здійснення диференційованого підходу.

Ефективність планів залежить від того, наскільки педагог враховуватиме особливості засвоєння навчального матеріалу дітьми конкретної групи. Слід пам'ятати: якщо більшість дітей не засвоїла нового навчального матеріалу після пропонованої системи занять, потрібно

продовжити роботу в цьому напрямі, використовуючи інші аналогічні заняття або ігри. Якщо ж більшість дітей засвоїла навчальний матеріал швидше, ніж передбачалось, переходять до пояснення нового матеріалу. Під час проведення занять вихователів слід орієнтуватися на те, як виконують завдання діти. Якщо завдання виявилось для них надто складним, його полегшують або повертаються до пройденого матеріалу. Якщо ж діти швидко справляються із завданням, його ускладнюють або дають додаткові аналогічні завдання.

Добре знаючи особливості засвоєння навчального матеріалу дітьми конкретної групи, вихователь може порушити пропоновану послідовність занять. Рекомендована система планів не відповідає кількості робочих тижнів у навчальному році: для молодшого дошкільного віку їх більше, ніж пропонується програмою, а для старшого — менше. У першому випадку передбачається самостійний вибір вихователем тих занять, які, на його думку, найбільш відповідають умовам навчання конкретної групи дітей. У другому — педагог може в разі потреби змінити, доповнити або створити свої конспекти занять з аналогічним змістом залежно від особливостей засвоєння дітьми навчального матеріалу.

Планування роботи у різновіковій групі ґрунтується на тих самих принципах, що й в одновіковій. Однак педагог повинен намагатися якнайдоцільніше поєднати спільні ігри, спостереження, працю молодших і старших з видами діяльності, які переважають у дітей одного віку. Особливих зусиль слід докласти до організації загальних форм навчання дітей.

У різновіковій групі непросто сформулювати навчальне завдання, яке б відповідало рівню всіх дітей. Молодші дошкільники, як правило, погано сприймають завдання, якщо вони не адресовані безпосередньо їм, а якщо і сприймають, то не завжди правильно розуміють, оскільки часто тлумачать їх по-своєму. Тому під час фронтальних форм роботи в різновіковій групі належні взаємини у педагога встановлюються тільки з найактивнішими і самостійними дітьми, інші або наслідують дії своїх товаришів, або виконують завдання на свій розсуд. Це свідчить, що на фронтальних заняттях з дошкільниками різного віку доцільно розв'язувати загальні навчальні завдання, а конкретні — на заняттях з групою дітей одного віку. Одночасні заняття з дітьми усіх підгруп проводять лише за можливості дотримання єдиних вимог до педагогічного процесу. Такими можуть бути заняття з образотворчого мистецтва, математики, деякі заняття з розділів «Дитина і навколишній світ», «Рідна природа». Заняття з навчання грамоти раціональніше проводити з кожною віковою групою окремо, адже вони потребують постійного керівництва з боку вихователя, засвоєння знань на них чергується з виконанням вправ. Недоцільно на одному занятті давати складний матеріал для всіх підгруп, краще поєднувати його за принципом сумісності. Під час виконання підгрупами різних завдань важливо мати необхідну кількість роздаткового матеріалу з кожного розділу програми.

Загалом організація педагогічного процесу має бути зорієнтована не лише на загальні завдання виховання (програми, методичні вказівки) а переважно — на дитину, її потреби, інтереси, рівень розвитку.

В організації педагогічного процесу важливою є спільна діяльність усіх педагогів дошкільного закладу узгодженість дій вихователів, завідувача, методиста, музкерівника, помічників вихователя, медичного персоналу. Особливого значення набуває їхня співпраця з родиними вихованців.

2.Перспективне та календарне планування

Перспективне планування навчально-виховної роботи педагога – це прогнозування його освітньої діяльності на значну часову перспективу (від 1 місяця до 1 року), в якому фахівець передбачає власну систему педагогічних заходів, їх розподіл у часі, послідовність проведення. Воно допомагає вихователю надати педагогічному процесу в певній групі дітей більшої визначеності, цілеспрямованості, системності, забезпечити його поетапність.

Його результатом є перспективні плани, які складаються у довільній формі (текстовій або графічній).

На місячну перспективу доцільно планувати сітки занять (зазначається розділ програми, тема і основна мета занять) і окремі види, форми роботи: ранкова гімнастика та гімнастика після денного сну (по 2 комплекси на місяць з визначенням ускладнень до кожного комплексу за тиждень); загартовувальні заходи (назва, норми); робота з батьками вихованців конкретної вікової групи (загальні форми цієї роботи, теми, терміни проведення).

До перспективних планів належать також сітки ігрової, трудової діяльності, вивчення фізичних вправ, проведення свят, розваг тощо, які педагог укладає на різний термін. Зокрема, перспективні сітки проведення свят, розучування рухливих, музичних ігор зручно розробляти на весь навчальний рік; перспективні плани проведення розваг – на квартал чи півріччя; плани розучування фізичних вправ, музично-ритмічних рухів, творів для слухання музики і співів, уключення вправ до різних форм роботи з фізичного виховання, організації підготовчої роботи і проведення творчих ігор, праці в природі, господарсько-побутової, ручної праці (колективно чи підгрупами), систематичних спостережень в природі та довкіллі – на місяць або квартал. Запропоновані види перспективних планів (крім сіток проведення свят і розваг) не є обов'язковими. Вони служать допоміжним документом під час календарного планування і розробляються педагогами залежно від потреб, продиктованих конкретними умовами освітнього процесу, та власних творчих задумів практиків.

Оптимізувати педпроцес, допомогти вихователям (особливо молодим фахівцям) оволодіти навичками дієвого планування можуть перспективні плани за видами і формами організації дитячої діяльності, які особисто

розробляються для різних вікових груп чи відбираються з кращого досвіду вихователями-методистами дошкільних закладів.

Поточне (календарно-тематичне) планування являє собою розподіл у часі на перспективу програмових завдань, тематичних взаємозв'язків у різних організаційних формах роботи з дітьми, передбачає застосування адекватних засобів, методів і прийомів навчально-виховної роботи залежно від вікових та індивідуальних особливостей дітей, етапу навчання, матеріальної бази, сезону, поточних календарних свят, громадських подій тощо у продуманій послідовності і раціональному поєднанні.

Результатом цього процесу є *календарний план* – один з видів ділової педагогічної документації, що складається вихователем як модель його персональної освітньої діяльності з певною групою дітей – неповторних особистостей на найближчий часовий відрізок.

Поточні (календарні) плани складаються на основі перспективних і також можуть мати довільну текстову форму або вкладатись у графічну схему (таблицю).

Найбільш поширеним є календарне планування роботи вихователя на один-два дні за наявності перспективної сітки занять на місяць, сіток ігрової, трудової діяльності тощо (за потреби), що дає можливість більш гнучко, ситуативно розподіляти програмні завдання. Вихователям-початківцям рекомендується складати персональні плани на один-два тижні для того, щоб краще бачити перспективу, якщо спостереження і аналіз їх роботи з боку завідувача та методиста дошкільного закладу доводять потребу такої вимоги.

Навчально-виховну роботу вихователів на щодень доцільно планувати з використанням різних підходів: за основними режимними моментами першої і другої половини дня, за видами дитячої діяльності та формами роботи педагога з дітьми тощо. Педагоги мають право використовувати і особисті раціональні підходи до планування освітнього процесу в групі. Важливо, щоб у розробці планів брали участь обидва вихователі.

Для планування за будь-якою схемою та за будь-якими підходами пропонуються такі форми запису до планів:

- *занять*: розділ програми, тема, програмові завдання (навчальні, розвивальні, виховні), матеріал та обладнання, хід у вигляді плану (молодим спеціалістам доцільно планувати хід занять у більш розгорнутій формі);

- *ігор*: назва, мета, атрибути, обладнання та інвентар, дозування, за потреби – ускладнення, основні прийоми керівництва;

- *дитячої праці*: вид праці, форма організації (чергування, доручення, колективна праця), зміст трудових завдань, мета, інвентар, основні прийоми проведення;

- *спостережень, цільових прогулянок, екскурсій*: об'єкт, мета, матеріал, перелік основних питань і завдань дітям;

- *прогулянок-походів за межі дитячого садка*: кінцевий пункт, спосіб

пересування, тривалість, мета, інвентар, хід у формі плану-схеми з визначенням місць, тривалості і змісту відпочинку;

– *самостійної діяльності дітей (рухової, художньої)*: назва форми роботи, матеріал та обладнання, за потреби – прийоми прямого керівництва;

– *бесіда (колективних, з підгрупами)*: тема, мета, запитання дітям, використані художні твори тощо.

– *розвага (фізкультурних, музичних, літературних)*: вид розваги, тема (сценарій складається окремо, зокрема музкерівником чи інструктором з фізвиховання);

– *індивідуальної роботи з дітьми*: розділ програми чи напрям освітньої роботи, імена дітей, мета, завдання дітям, матеріал (інвентар);

– *індивідуальної роботи з батьками*: форма роботи, імена дітей, з батьками яких ця робота планується, тема, мета.

Доречно взяти за правило: під час складання календарних планів роботи уникати як багатослів'я, так і надмірного лаконізму; натомість використовувати чіткі і конкретні формулювання, які допоможуть зробити план дієвим, змістовним.

Музичні керівники, інструктори з фізичного виховання, вихователі з образотворчої діяльності та інші спеціалісти певного профілю свої плани освітньо-виховної роботи розробляють для кожної вікової групи окремо, на період від 1–2 тижнів до 1 місяця. У них вони відображають різні форми роботи з дітьми: заняття, індивідуальна робота, свята і розваги та інші, зумовлені особливостями змісту професійної діяльності фахівців.

Заняття з фізичної культури та образотворчої діяльності плануються на обраний педагогом відрізок часу з обов'язковим визначенням для кожного заняття дати проведення, програмових завдань, обладнання, інвентарю (матеріалів), перебігу заняття (зазначити послідовний перелік етапів заняття, завдань дітям, дозування, способи організації дітей, основні методи і прийоми роботи педагога з вихованцями. Музичні заняття можна планувати за такою самою схемою. Практика свідчить і про раціональність помісячного планування програмового матеріалу до занять, що значно заощаджує час досвідченого педагога, вивільняє його для практичної роботи з дітьми. При цьому музкерівник один раз на початку місяця визначає всі завдання з навчання дітей слухання музики, співів, музично-ритмічних рухів, гри на музичних інструментах, розвитку пісенної, музично-ігрової, танцювальної творчості та відбирає потрібний програмовий репертуар до кожного виду дитячої музичної діяльності, який буде опрацьовуватись на заняттях упродовж цього місяця. З метою відображення періодичності подання репертуару з кожного виду музичної діяльності відповідно до етапів його розучування (первинне ознайомлення, поглиблене розучування, закріплення) та складності музичного твору треба у графі «Примітки» навпроти кожного твору зазначити кількість занять, відведених для його опрацювання.

Індивідуальну роботу з дітьми фахівці вузького профілю також планують для кожної вікової групи з перспективою на кілька днів у міру проведення занять, свят, розваг та підготовки до них, передбачаючи: з ким із дітей, з якою метою буде проведено цю роботу, які завдання пропонуються для вправлення дітей, які атрибути, матеріали, обладнання будуть використані.

Свята і розваги (фізкультурні, музичні, літературно-музичні) зазвичай плануються як окремий розділ чи додаток до річного плану роботи дошкільного закладу. Проте плани цих заходів мають бути у кожного спеціаліста, відповідального за цей напрям. Найзручнішою формою таких планів є графічна. Тут варто зазначити місяць, числа проведення, види і теми дозвіль, вікові групи; у графі «Примітки» педагог робить записи про можливі зміни в строках, тематиці, підготовчу роботу тощо. Сценарії дозвілля розробляються окремо.

Важливо узгоджувати зміст особистих планів спеціалістів з планами роботи вихователів.

Освітній процес з дітьми, які обслуговуються психологічною службою дошкільного навчального закладу, здійснюється за індивідуальними планами практичного психолога (річним, місячним), затвердженими керівником дошкільного закладу і узгодженими з місцевим органом управління освітою (районним (міським) центром практичної психології і соціальної роботи). Зміст і форму складання цих планів визначено у *Положенні про психологічну службу системи освіти України від 30.12.99. № 922/4215 та листом Міністерства освіти і науки України щодо планування діяльності. ведення документації і звітності усіх ланок психологічної служби системи освіти України від 27.08.2000 р. № 1/9-352*. Ці плани бажано складати, відображаючи основні види діяльності психологів (діагностика, корекція, реабілітація, профілактика, прогностика) у напрямі консультативно-методичної допомоги всім учасникам педагогічного процесу, просвітницько-пропагандистської роботи і превентивного виховання. Важливо передбачати в них зміст, термін проведення різних форм організації:

- співпраці з педагогічним колективом дошкільного закладу (вивчення запитів вихователів та інших спеціалістів щодо розв'язання певних проблем);
- спільні заняття з метою підвищення рівня психологічної, соціально-педагогічної освіти вихователів; практична допомога їм у створенні розвивального середовища та сприятливого психологічного клімату в групах;
- підготовка психолого-педагогічних консилиумів для аналізу поведінки і розвитку дітей; проведення семінарів, дискусій, обговорень за запитам педагогів; аналіз планів роботи вихователів на предмет відповідності віку і можливостям дітей; проведення психотерапевтичної роботи з вихователями;
- надання психолого-педагогічної допомоги їм у гострих конфліктних, кризових, стихійних ситуаціях; консультування педагогів з особистих проблем;

- роботи з батьками вихованців дошкільного закладу: консультативна робота (індивідуальні, родинні, групові консультації), підвищення рівня психологічної і соціально-педагогічної освіти батьків (лекції на зборах, факультативах, оформлення стендів, листівок, папок з інформацією фахівців, залучення до користування психолого-педагогічною бібліотекою), профілактично-корекційна робота з батьками (лекції, групові та індивідуальні бесіди, тренінги, дискусії, рольові ігри тощо);

- роботи з дітьми у розвивальному напрямі (опрацювання загальних та профільних програм розвитку, навчання і виховання дітей; розвивальні заняття з окремими дітьми, з групами дітей, зокрема в руслі виховної роботи з дітьми, разом з дітьми та батьками), з метою вивчення дитини, діагностики та профілактики і корекції (обстеження дітей, організація ігрової, комунікативної, пізнавальної, зображувальної тощо; діяльності у формі індивідуальних і підгрупових ігор, вправ, занять з дітьми та разом з дітьми, батьками і вихователями);

- дослідницько-пошукової діяльності, обміну досвідом та підвищення кваліфікації (вивчення відповідної фахової літератури; визначення кола питань, які вимагають розв'язання в дошкільному закладі; апробація нових методик та їх адаптація до місцевих умов, розробка власних методик, участь в роботі профільних науково-практичних семінарів, методоб'єднань, конференцій, навчання на курсах інститутів післядипломної освіти, тренінгах. (Останні два змістові напрями можна розкрити у річному плані роботи дошкільного закладу.)

3.Модернізація навчання і виховання дітей у різновікових групах

«Здобуття дошкільної освіти в дошкільних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності має забезпечити виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти». (Закон України «Про дошкільну освіту», ст. 9, §2). Це завдання досить складне для виконання в умовах різновікової групи, яка об'єднує чотири, три, два вікові дитячі угруповання. Реформування дошкільля позначилося не лише на віковому складі різновікових груп (збільшилася кількість вікових підгруп в одній групі, зменшилася кількість дітей у кожному віковому угрупованні), а й на технології навчання.

У практиці роботи різновікових груп варіювалися різні моделі занять: спільні, комбіновані, окремі. Однак якими б різноманітними вони не були, поза увагою завжди лишалися вихованці, не охоплені навчальною роботою. Крім того, калейдоскопічна зміна занять негативно впливає на дітей, які не завжди можуть швидко переключитися з однієї інформації на іншу, перейти від одного способу дій до другого, особливо якщо врахувати, що вони короткотривалі й не мають зворотного зв'язку.

Сьогодні проведення спільних та комбінованих занять у різновікових групах зі складом дітей, віком від одного року до шести зведено до мінімуму. Адже занадто мало спільного у вихованців з таким діапазоном віку.

Перед педагогами різновікових груп стоїть проблема: як водночас, не залишаючи поза увагою малят, навчати всіх вихованців групи з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей, рівня розвитку кожного.

Завдяки пошуку таких моделей навчання й виховання дітей у різновікових групах було створено метод «занурення», спроектований і впроваджений у практику російським академіком, відомим педагогом-новатором М. Щетиніним. Цей метод передбачає вивчення предметних блоків з різних проблем, а індивідуальне навчання здійснюється просто й оригінально: діти вчать одне в одного – молодші у старших.

Як показала практика дошкільних закладів та навчально-виховних комплексів, застосування методу «занурення» забезпечує можливість реалізувати найголовніші завдання базової дошкільної освіти, а саме:

- розширити умови для залучення педагогом кожного вихованця групи, незалежно від віку, до активної участі в освітньо-виховному процесі, а отже, дає змогу кожній дитині відчувати себе повноцінним членом колективу;
- прискорювати та пом'якшувати адаптацію малюків до природного та суспільного довкілля;
- формувати і зберігати психічне, фізичне, соціальне та духовне здоров'я дітей;
- формувати емоційно-вольові контакти з оточенням та між вихованцями різного віку, гуманізувати стосунки між підгрупами дітей, навчати їх групової взаємодії;
- навчати дітей усвідомлювати свою залежність від природного та суспільного середовища, прилучати їх до створення соціокультурного простору;
- встановлювати зворотний зв'язок через демонстрування дитячих досягнень, зокрема, участь вихованців у конкурсах, змаганнях, виставках, концертах;
- вправляти вихованців у вмінні вмотивувувати важливість, необхідність, правомірність власних дій, знаходити компромісні розв'язки проблем, мирно залагоджувати конфлікти.

Метод «занурення» лишає незмінним традиційний, вивірений на практиці режим, що полегшує адаптацію вихованців до всього нового.

Він ефективно впливає на опанування малюками знаннями, вміннями і навичками, оскільки: а) всі види діяльності, всі навчально-виховні заходи протягом дня підпорядковані певній, заздалегідь визначеній проблемі; б) до навчання залучаються діти всіх вікових груп.

Протягом дня (під час ранкового прийому дітей, занять, прогулянок, санітарно-гігієнічних процедур, приймання їжі тощо) дітям дають можливість

усвідомити важливість теми, прилучають їх до роздумів, коментарів, дискусій, що значно активізує сприймання.

Приблизно в такому ключі ведеться робота й навколо інших навчальних блоків за методом «занурення», запропонованим академіком М. Щегиніним.

У процесі «занурення» створюється й забезпечується можливість розв'язувати всі завдання базової дошкільної освіти для всіх вікових груп, а саме: мовленнєво-комунікативні; математичні; художньо-естетичні; морально-етичні; трудові (тощо). Хоча застосування методу «занурення» може вплинути на планову кількість занять, однак воно значно розширює можливості дітей в інших видах діяльності, зокрема: у пошуково-дослідницькій; в ігровій; у продуктивній праці (тощо).

Педагогові різновікової групи необхідно знати і добре орієнтуватися в програмних вимогах всіх груп дошкільного навчального закладу та правильно диференціювати зміст навчання.

Своєрідність дидактичного процесу в різновіковій групі порівняно із навчанням дітей одного віку полягає в тому, що тут нерідко доводиться одночасно розв'язувати різні завдання: одній підгрупі дається новий матеріал, в той же час відбувається закріплення матеріалу з дітьми другої підгрупи, а решта дітей працює самостійно.

При цьому потрібно стежити, щоб послідовність навчального процесу зберігалася в кожній віковій підгрупі.

Тим, хто працює в різновікових групах, дуже важливо знати всі тонкощі організації навчального процесу, щоб уникнути багатьох помилок, найбільш типовими з яких є завищення або заниження програмних вимог. Це трапляється тоді, коли вихователь орієнтується на переважаючу за кількістю групу дітей. У таких випадках матеріал одного ступеня труднощів подається для дітей різного віку і різних можливостей.

Буває і так, що вихователі, плануючи заняття, начебто враховують особливості дітей і намагаються проводити роботу з кожною підгрупою окремо, але не досягають бажаного результату через неправильну організацію навчального процесу. Наприклад, одночасний початок і закінчення роботи з усіма підгрупами призводить до певної дезорганізації, оскільки одна підгрупа «простоє», поки вихователь працює з іншою, що, звісно, не дає оптимальних результатів для тих, хто вимушено «відпочиває».

Отже, варто застерегти педагогів і психологів від шаблонного планування, під час якого копіюються минулорічні плани, готові методичні розробки з друкованих посібників без урахування особливостей цього дитячого колективу, можливостей предметного середовища, творчого потенціалу самого фахівця та інших чинників, що вносять специфіку в його роботу.

Контрольні запитання та завдання

1. Як слід планувати роботу у різновікових групах?
2. Що повинні врахувати вихователі при складанні плану?
3. Яким сучасних вимогам має відповідати планування навчально-виховної роботи в різних вікових групах дошкільного закладу?

Тести

1. *Що повинні врахувати вихователі складаючи план своєї роботи?*
а) всі наявні в методичній літературі положення про перспективне та календарне планування, методичні рекомендації до чинних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України; б) вікові та індивідуальні особливості дітей; режим дня.

2. *Що передбачають щоденні фізкультурні заняття в ДНЗ?*

а) три заняття з вправлення в основних рухах та заняття у формі рухливих ігор; б) три заняття з вправлення в основних рухах та заняття у формі вправ спортивного характеру; в) передбачають два заняття з вправлення в основних рухах, заняття у формі рухливих ігор та ігрових вправ, заняття у формі вправ спортивного характеру і пішохідного переходу.

3. *Перспективне планування навчально-виховної роботи педагога це:*

а) прогнозування його педагогічної діяльності не більше як на 1 місяць; б) це прогнозування його освітньої діяльності на значну часову перспективу (від 1 місяця до 1 року); в) прогнозування і розподіл педагогічної діяльності на термін не менше як 1 навчальний рік.

4. *Календарний план це:* а) структура роботи з певною групою дітей; б) один з видів ділової педагогічної документації, що складається вихователем як модель його персональної освітньої діяльності з певною групою дітей – неповторних особистостей на найближчий часовий відрізок; в) розділ, який складається вихователем на часову перспективу

5. *Які завдання базової дошкільної освіти вирішуються за допомогою методу «занурення»?* а) мовленнєво-комунікативні; математичні; художньо-естетичні; морально-етичні; трудові; б) пошуково – дослідницькі, ігрові, репродуктивні; в) математичні, навчальні, розвивальні.

6. *Найбільш поширеним є календарне планування роботи вихователя:*

а) на один-два дні; б) на таждень-два; в) на місяць.

7. *Яке з цих завдань не реалізовується завдяки методу «занурення»?*

а) розширити умови для залучення педагогом кожного вихованця групи, незалежно від віку, до активної участі в освітньо-виховному процесі, а отже, дає змогу кожній дитині відчувати себе повноцінним членом колективу;
б) формувати і зберігати психічне, фізичне, соціальне та духовне здоров'я дітей;
в) надання психолого-педагогічної допомоги їм у гострих конфліктних, кризових, стихійних ситуаціях.

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацювати перспективне та календарне планування в ДНЗ.

2. Проаналізувати планування навчально–виховної роботи у різновікових групах.

3. Розробити план заняття у різновікових групах ДНЗ (для дітей 2-х вікових категорій).

4. Розробити план заняття у різновікових групах ДНЗ (для дітей 3-х вікових категорій).

Список рекомендованих джерел: [52, с. 26-104]; [53, с. 41-45]; [58, с. 7-14].

Лекція 6. Забезпечення предметного розвивального середовища в різновіковій групі

План

1. Розвивальне предметне середовище як головна умова реалізації освітніх завдань.

2. Вимоги до створення предметного розвивального середовища в різновікових групах

3. Соціальне середовище розвитку дитини.

4. Основні складові розвивального середовища.

Ключові слова: *розвивальне предметне середовище, «куточки усамітнення», самонавчання.*

1. Розвивальне предметне середовище як головна умова реалізації освітніх завдань

Згідно з «Базового компонента» правильна організація життя і різноманітної діяльності дітей у ДНЗ, створення сприятливих умов сприяє різнобічному розвитку дітей різного віку.

У зв'язку з цим в «Базовому компоненті» звертається особлива увага на створення розвиваючого середовища в ДНЗ і в групі. Середовище розвитку дитини - простір життєдіяльності дитини. Це ті умови, в яких протікає його життя в ДНЗ, в тому числі предметно-просторове середовище та соціальне середовище.

Розвиток малюка залежить від організації його виховання та від оточення, у якому він живе, – монотонного, одноманітного, стандартного чи різноманітного, насиченого, неординарного. Саме тому предметно-просторове середовище розглядається як основна умова своєчасного й різнобічного розвитку дитини.

Для того щоб дошкільне дитинство кожного малюка було радісним, змістовним, цікавим і щасливим, у дитячому садку створюються відповідні умови. Забезпечення повноцінного розвивального предметного середовища та відповідної позиції вихователя в організації діяльності дітей – основні засоби реалізації завдань програми.

Згідно із загальними психологічними та педагогічними вимогами до середовища, у якому розвивається малюк, предметно-просторова організація приміщень дитячого закладу та прилеглої до нього зеленої ділянки має

забезпечувати різнобічний розвиток, емоційний комфорт дітей, відповідати їхнім інтересам і потребам. Цього можна досягти такими заходами:

1. Створити повноцінне соціальне середовище розвитку малюка, тобто умови для спілкування дітей різного віку між собою та з дорослими.
2. Створити в групі затишну атмосферу, яка нагадує родинну.
3. Виділити та обладнати спеціальні приміщення для різних видів дитячої діяльності (студія образотворчого мистецтва, кімната казок, кімната природи тощо).
4. Створити в групових приміщеннях умови для необхідного балансу спільної та індивідуальної діяльності дітей, серед них і «куточки усамітнення».
5. Відповідно обладнати й використовувати ділянку дитячого закладу, що дозволяє організовувати різноманітні форми педагогічної роботи з дітьми на прогулянці та сприяє реалізації різних видів їхньої активності. (На жаль, сьогодні в більшій частині дитячих закладів недостатньо ефективно використовують ділянки в педагогічному процесі, обмежуючись традиційними прогулянками та рухливими іграми.)
6. Поліфункціонально використовувати ігровий, спортивний та інший інвентар, орієнтуючись на його доступність, зручність і безпеку.

До предметного середовища дитячого закладу належить, зокрема, ділянка, що має відповідні природні й архітектурні елементи: зелені насадження, сад, город, екологічну стежинку, різноманітне устаткування ігрових і спортивних майданчиків, місце для ігор із водою та піском і т. ін.

У приміщенні дитячого закладу є: зимовий сад, екологічна кімната (чи кімната природи), лабораторія, бібліотека, картинна галерея, студія образотворчого мистецтва, театральна студія, кімната праці (художньої, ручної), майстерня, комп'ютерний клас (або окремі комп'ютери), музичний і спортивний зали, басейн, коридори, рекреації (місця для відпочинку) тощо.

Розвивальне предметне середовище групи організують згідно з традиційними дитячими видами діяльності: грою, малюванням, ліпленням, конструюванням. Там також має бути обладнання для самостійної пізнавальної активності й фізичних вправ (це відповідний спортивний інвентар, матеріали для дидактичних вправ, книжки, альбоми та ін.). Дбаючи про створення розвивального предметного середовища в різновіковій групі, вихователь має чітко усвідомлювати функції цього середовища в педагогічному процесі та брати їх до уваги, організуючи діяльність дітей.

Функції розвивального предметного середовища: 1) уможливлення самоорганізації діяльності дітей на ґрунті вільного вибору; 2) стимулювання інтересів малюків, розвиток їхньої творчої активності в різних видах діяльності: грі, конструюванні, образотворчості, вільному експериментуванні з різноманітними матеріалами; 3) можливість спілкування з дітьми різного віку; 4) удосконалювання здібностей і вмій через самостійну активність у роботі з матеріалами та предметами.

У різновікових групах, як показує досвід, доцільно мати: природний матеріал, складений у кошики або коробки: шишки, жолуді, каштани,

черепашки, камінці, шматочки деревини, матеріал для виготовлення ікебани; залишки підручного матеріалу: клаптики тканини, дріт, нитки, гудзики, моточки вовни, шматочки хутра, деталі технічних приладів; іграшки всіх видів: пластмасові, із тканини, ниток, металу, пінопласту, поролону, хусточок (ляльки без обличчя); коробки різних розмірів (для споруджування об'ємних форм); дерев'яні меблі; парафінові й воскові свічки; традиційні й нетрадиційні тренажери: «стежинки здоров'я» і т. ін.; куточки рухів із гімнастичним приладдям; технічний куточок: предмети, зібрані з набору «Конструктор», у яких бракує частин.

Таким чином, вихідці умови забезпечення різнобічного розвитку й активності дитини, яку виховують у дитячому садку, – це розвивальне предметне середовище, здатне забезпечити соціально-культурне становлення дошкільника, і така організація педагогічного процесу, завдяки якій кожний малюк має умови для різних видів діяльності, зокрема для виявлення своїх здібностей, набування життєвого досвіду, повноцінного особистісного буття, зародження дитячої спільноти.

2. Вимоги до створення предметного розвивального середовища в різновікових групах

Середовище - це навколишнє людині простір, зона безпосередній активності індивіда, його найближчого розвитку і дії. Відомо, що саме цей фактор може або гальмувати розвиток дитини (ворожа в емоційному і фізичному планах), або стимулювати його розвиток (сприятлива, розвиваюче середовище). Можливий і нейтральний варіант впливу середовища, коли вона і не гальмує, але і не стимулює розвиток дитини. Все це необхідно враховувати при створенні обстановки в дитячому дошкільному закладі.

Дослідники у сфері освіти вважають, що спеціальним чином організоване середовище здатне надавати позитивний вплив на розвиток здатності дитини до самонавчання. Таке середовище сприяє встановленню, утвердженню почуття впевненості в собі, а саме це визначає особливості особистісного розвитку на ступені дошкільного дитинства. Розвиваюче середовище дає дошкільнику можливість відчувати і використовувати свої здібності, дозволяє йому проявляти самостійність, стверджувати себе як активного діяча. Активність дитини в умовах збагаченої розвиваючого середовища стимулюється свободою вибору діяльності. Дитина грає, виходячи зі своїх інтересів і можливостей, прагнення до самоствердження, займається не з волі дорослого, а за власним бажанням, під впливом привернули його увагу ігрових матеріалів. У такому підході до організації дитячої діяльності вже закладено механізм розвитку відповідальності за своє, за результат. У дитині прокидаються сили, що сприяють як можна краще здійснення задуманого. Розвиваюче середовище виступає в ролі стимулятора, рушійної сили в цілісному процесі становлення особистості дитини, вона збагачує особистісний розвиток, сприяє ранньому прояву різносторонніх здібностей.

Збагачене розвиток особистості дитини характеризується проявом безпосередньої дитячої допитливості, допитливості, індивідуальних

можливостей (без примусу і натаскування); здатністю дитини пізнавати побачене, почуте (матеріальний і соціальний світ) і емоційно відгукуватися на різні явища, події в житті; прагненням особистості до творчого відображення накопиченого досвіду сприйняття, пізнання в іграх, спілкуванні, малюнках, виробках і т.д.

Загалом, збагачене розвиток – це розвиток усіх потенційних індивідуальних можливостей кожної дитини. Безумовно, найбільш високим рівнем пізнавального і особистісного розвитку має індивід, що знаходиться під впливом розвиваючого середовища. Таким чином, предметно-просторова середовище розвитку - це організація простору та використання обладнання та іншого оснащення відповідно до цілей безпеки психічного благополуччя дитини, її розвитку.

Кожній дитині властивий свій темп і свій стиль розвитку, не менш індивідуальні, ніж його зовнішність. Деякі діти краще вчаться через спостереження. У навченні інших відносно частіше зустрічається маніпулювання і дію методом проб і помилок. Все це тільки підтверджує точку зору про значимість створення спеціальної навчальної середовища, в якому кожна дитина могла б індивідуально випробувати свої здібності і йти власним шляхом у процесі пізнання навколишнього світу.

Сучасні дослідники визначили, що пряме навчання не завжди веде до усвідомлення змісту, що вивчається і можливості його використання. Дитина припиняє демонструвати розуміння цього змісту, як тільки зникає ситуація навчання. Наприклад, 5-річна дитина досить легко справляється із завданням розкласти смужки по висоті від найнижчої до найвищої, називає ті смужки, які нижче синьою, але вище червоною, демонструючи розуміння відносності величини. Але та ж дитина не може на листку паперу невеликого розміру намалювати ведмеда так, щоб цей ведмідь вийшов найбільшим серед всіх намальованих ведмедів (хоча рішення ґрунтується на тому ж самому розумінні відносності величини).

Дитяче експериментування - один з найважливіших аспектів розвитку особистості. Ця діяльність не задана дитині дорослим заздалегідь у вигляді тієї або іншої схеми, а будується самим дошкільцем у міру отримання все нових відомостей про об'єкт. Тому доречно говорити про саморозвиток в діяльності експериментування. Для розгортання цієї діяльності необхідні матеріали: мірні гуртки, формочки, нестандартні мірки, навчальні посібники та прилади (ваги, годинники, календарі тощо), вода, глина, річковий пісок.

Таким чином, під предметно-розвиваючої середовищем слід розуміти природну комфортабельну затишну обстановку, раціонально організоване, насичену різноманітними сенсорними подразниками та ігровими матеріалами.

У той же час визначальним моментом у створенні предметно розвиваючого середовища є педагогічна ідея, мета, якою керується освітній заклад. Досягнення цієї мети здійснюється через реалізацію освітньої програми.

Створюючи розвиваюче середовище групи, дуже важливо враховувати особливості дітей, які відвідують цю групу: вік дошкільнят, рівень їх розвитку, інтереси, схильності, здібності, статевий склад, особистісні особливості та інше.

Особливості середовища групи також багато в чому визначаються особистісними особливостями та педагогічними установками вихователя. Якщо вихователь - знавець свого міста, любить вивчати його разом з дітьми, звичайно, це повинно знайти яскраве відображення в обстановці. Інший воліє більше уваги приділяти образотворчій діяльності - і це також буде помітно в створеному середовищі. Комусь із педагогів близькі ідеї Марії Монтесорі, для когось визначальним є підхід Вальфдорфської педагогіки - все це так чи інакше знайде відображення в середовищі групи.

Розвивальне навчання спрямоване, перш за все, на розвиток особистості учня і здійснюється через вирішення навчальних завдань, заснованих на перетворенні інформації, що дозволяє дитині проявляти максимальну самостійність і активність. Джерело цілісного розвитку дитини - його пізнавально-творча діяльність, яка спрямована на освоєння історичних форм людської культури, творчого досвіду людей. Культурні надбання, які активно присвоює дитина, дають йому можливість самостійно аналізувати будь-яку нову ситуацію, бути вільним у виборі власних дій, самостійно організувати свою діяльність.

Розвивальне навчання передбачає перспективу саморозвитку дитини і розширення її свідомості на основі пізнавально-творчої діяльності. Таке навчання неможливо без рефлексії, без пізнання самої себе, своїх можливостей. Здійснення ідей розвиваючого навчання можливе тільки на основі особистісно-орієнтованої моделі взаємодії між вихователем і дитиною. Дорослий в спілкуванні з дітьми дотримується правила: «не поруч, не «над», а разом!». Його мета - сприяти становленню дитини як особистості. Способи спілкування - розуміння, визнання і прийняття дитиною, засновані на здатності дорослих встати на позицію дитини, врахувати її точку зору і не ігнорувати її почуття і емоції. Тактика спілкування - співробітництво. Погляд на дитину - як на повноправного партнера.

Реалізація сучасних підходів до освіти дошкільнят (здійснення ідей розвивального навчання та особистісно-орієнтована модель взаємодії вихователя і дитини) можлива тільки при дотриманні наступних принципів побудови розвиваючого середовища в групі ДНЗ.

1. *Принцип поваги до потреб, потреб дитини.* У дитини дошкільного віку є три основні потреби: потреба в русі, потреба в спілкуванні, потреба в пізнанні. Середовище групи (і дитячого саду в цілому) повинно ці потреби задовольняти. Вона організовується так, щоб у дитини був самостійний вибір: з ким, як, де, у що грати. Підбір устаткування і матеріалів для групи визначається особливостями розвитку дітей конкретного віку і характерними для цього віку сензитивного періоду.

Крім того, дітям повинно бути ясно видно, як пересуватися по груповій кімнаті, щоб не перешкодити діяльності інших дітей. Для вихователя важливо, щоб групова кімната добре проглядалася, щоб він міг бачити всіх дітей без необхідності переміщення по кімнаті. Такий простір допоможуть створити невисокі ширми або стелажі з відкритими полицями, які одночасно і розмежовують простір, і залишають його вільним для спостереження.

При плануванні інтер'єру доцільно дотримуватися нежорсткого центрування (зонування). Так, можливий наступний підхід до *організації середовища*: центр сюжетно-рольової гри; центр грамотності, куди включаються книжковий куточок і всі ігри й устаткування для розвитку мови і підготовки дитини до освоєння читання і письма, тут же можуть бути театралізовані ігри; центр науки, куди входить куточок природи і місце для дитячого експериментування та дослідів з відповідним обладнанням і матеріалами; центр будівельно-конструктивних ігор; центр математики (ігротека); центр мистецтва, де розміщуються матеріали з ознайомлення з мистецтвом, предмети мистецтва, матеріали та обладнання для дитячої образотворчої діяльності.

Крім того, у групі бажано мати спортивний комплекс: він не займає багато місця і в той же час багатофункціональний.

Можливо інше побудова середовища - «кабінетне». У будь-якому випадку при вирішенні своїх цілей і завдань вихователь може вибрати власний варіант побудови середовища - він разом з дітьми визначає, що, де і як у своєму розпорядженні.

2. *Принцип поваги до думки дитини*. Розвиваюче середовище вибудовує для дітей вихователь. Він при цьому намагається, щоб навколишня дитини обстановка була комфортною, естетичної, змістовної, щоб обладнання було розставлено зручно. Однак не можна забувати, що уявлення дорослого про зручності, затишок, комфорт далеко не завжди збігаються з уявленнями дитини про це.

3. *Принцип функціональності* означає те, що у приміщенні знаходяться тільки ті матеріали, які необхідні дітям і виконують розвивальну функцію. Так, якщо найближчим часом гра, посібник, обладнання не будуть використані, їх слід винести з групи в інше місце (роздягальню, комору і т.п.). Група не повинна бути складом для зберігання матеріалів і посібників.

Ігри та посібники, які вносяться до групи, повинні бути багатофункціональними, комбінаторними, варіативними. Наприклад, дидактичний посібник «Кольорові палички Кюїзенера» можна використовувати для розвитку у дітей уявлень про числа натурального ряду, для розвитку обчислювальних умінь, для розвитку просторових орієнтувань, для розвитку вміння виявляти властивості, залежності, закономірності. Конструктор Лего «Ферма» цікавий дітям як іграшка, але одночасно вони знайомляться з домашніми тваринами, доглядають за ними; у дошкільників розвиваються конструктивне мислення, творча уява.

4. *Принцип випереджаючого характеру змісту освіти.* Правомірно, що вихователь підбирає у групу ті матеріали, які призначені дітям певного віку, але крім них треба включати приблизно 15% матеріалів, орієнтованих на дітей більш старшого віку (приблизно на рік).

5. *Принцип динамічності - статичності середовища.* Дитина, залишаючись сама собою, разом з тим постійно змінюється, розвивається. Природно, що її оточення не може бути застиглим, а також потребує змін. Обстановка - це оболонка, «одяг», з якої дитина швидко виростає, тому вона повинна, залишаючись по суті звичною затишною, «рости», змінюватися разом з дитиною, більше того, обстановку повинна міняти сама дитина, підлаштовуючи її під себе. Розвиваюче середовище не може бути побудоване остаточно, завтра воно вже перестане стимулювати розвиток, а післязавтра стане гальмувати його.

3. Соціальне середовище розвитку дитини

Соціальне середовище розвитку - умови взаємодії дитини з іншими людьми, співтовариство, яке складається в ДНЗ. Його учасники - вихованці ДНЗ, педагоги, обслуговуючий персонал, батьки, інші члени сім'ї вихованців.

Виховання дошкільнят у різновікових групах ДНЗ має ряд складностей. Частина з них стосується того, як дорослому організувати спілкування з дитиною і якими повинні бути контакти між дітьми. Справа в тому, що спілкування з оточуючими людьми відіграє величезну роль у загальному психічному розвитку дитини. У вітчизняній психології загальноновизнаним є положення про те, що психічний розвиток дітей відбувається в процесі освоєння ними загальнонародського досвіду. Носієм цього досвіду є дорослий. Він встає між світом, в який приходять дитина, і самою дитиною, репрезентуємо йому цей світ.

Вивчення розвитку спілкування дитини з дорослими і однолітками показало, що протягом перших семи років життя дитини його спілкування з оточуючими людьми проходить ряд якісних ступенів у своєму розвитку.

У спілкуванні дітей з дорослими виділяють 4 види змісту потреби в спілкуванні:

- потреба в доброзичливій увазі - 2 міс. - 6 місяців;
- потреба у співпраці - 6 міс. - 3 роки;
- потреба в шанобливому ставленні дорослого - 3 роки - 5 років;
- потреба у взаєморозумінні і співпереживанні - 5 років - 7 років.

Спілкування з однолітком від моменту його виникнення на третьому році життя дитини і до кінця дошкільного дитинства проходить 3 етапи: 1-ий - практично-емоційний - 2-4 роки; 2-ий - ситуативно-діловий - 4 - 6 років; 3-й - позаситуативно-діловий - 6 років.

Змінюється і зміст потреби в співучасті у спільних забавах до потреби в діловому співробітництві та визнання однолітками достоїнств іншої дитини.

Спілкування з однолітками, рівними дитині партнерами, сприяє розвитку ініціативності дітей, прояву їх творчого потенціалу, оволодіння нормами взаємин. Але, організовуючи спільну діяльність дітей різного віку,

вихователь повинен пам'ятати про різні підстави, змушують їх шукати товариства один одного, і відповідно коригувати і направляти їх.

Вище сказане дозволяє зробити висновок про те, що не може бути занадто жорстких, деталізованих вимог до побудови розвиваючого середовища в різних освітніх установах, оскільки освітні програми, склад дітей, педагогічні кадри можуть суттєво відрізнятися один від одного. Разом з тим можна виділити найбільш загальні положення при створенні розвиваючого середовища в групі дошкільного навчального закладу, які ґрунтуються на сучасних підходах до освіти дошкільнят.

Неодмінними умовами побудови розвиваючого середовища в дошкільних установах будь-якого типу є реалізація ідей розвиваючого навчання й опора на особистісно-орієнтовану модель взаємодії між вихователем і дитиною.

Але все це не відбувається само собою, а є результатом повсякденної та кропіткої роботи педагога, правильної організації життя і самостійної діяльності дітей.

4. Основні складові розвивального середовища

Розвивальне предметне середовище групи організовується з урахуванням традиційної дитячої діяльності – гри, малювання, ліплення, конструювання, а також включає оснащення для самостійних пізнавальних активностей і фізичних вправ. (Це відповідне фізкультурне обладнання, матеріали для дидактичних вправ, книжки, альбоми тощо).

Загальні психолого-педагогічні вимоги стосуються середовища розвитку дитини, згідно з якими предметно-просторова організація приміщень дитячого закладу та ділянки повинні забезпечувати розвиток, емоційний добробут дітей, відповідати їхнім інтересам і потребам.

Піклуючись про створення розвивального предметного середовища, вихователь повинен добре усвідомлювати його функції в педагогічному процесі та знайти відповідну позицію в організації діяльності дітей, їх можна визначити таким чином:

- забезпечення можливостей самоорганізації діяльності дітей на підставі вільного вибору;

- стимулювання інтересів малюків, розвиток їх творчої активності в різних видах діяльності (гри, конструюванні, образотворчій діяльності, вільне експериментування з різними матеріалами);

- надання можливості спілкування з дітьми різного віку;

- удосконалення здібностей і умінь через самостійну активність у роботі з матеріалами предметами.

Розвивальне середовище в різновіковій групі умовно можна утворити з шести центрів.

1. Центр ігрової діяльності – сюжетно-рольові, будівельно-конструкторські, настільні, друковані, театралізовані ігри та різноманітна атрибутика для ігор фантазування тощо.

2. Центр пізнавальної діяльності – куточки: «Цікава математика»,

«Читайлик», «Науковий», «Екологічний».

3. Центр трудового виховання – знаряддя та атрибутика для побутової праці, самообслуговування, праці в природі, ручної праці.

5. Естетичний центр – художньо-літературний, музичний, художньо-зображувальний, театральний куточок. Центр здоров'я – спортивний та валеологічний куточок.

6. Центр психологічного розвантаження.

7. Розглянемо детальніше кожний із центрів.

Центр ігрової діяльності. Слід вважати, що їх асортимент має бути розрахований на дітей віком від трьох до шести років. Принцип універсальності дуже важливий, бо дає змогу самим дітям або дітям разом з вихователем будувати й змінювати ігрове середовище, перебудовувати його за видом гри, задумом, змістом та перспективами розвитку.

В центрі ігрової діяльності створюється велике ігрове поле. Крім того, тут зібране ігрове обладнання, іграшки, різноманітна ігрова атрибутика та ігрові матеріали. Усе це зберігається в ігровій кімнаті, ігровій залі та на майданчику.

Слід мати також набори багатомасштабних конструкторів для дітей різного віку, набори будівельних матеріалів, багатосекційні ширми, макети з наборами фігурок людей, тварин, рослин.

Особливо подобається дітям «поличка цікавих речей», де розкладено предмети «дорослого світу», що вийшли з ладу: телефонні апарати, годинники, тостери, калькулятори, фени тощо. Малюки охоче використовують ці речі у своїх іграх.

Центр пізнавальної діяльності. Тут розміщено матеріали з математики, логіки, сенсорики, грамоти, екологічного виховання, розвитку мовлення, літературний матеріал, а також усе необхідне для дослідів, експериментів тощо. Назву кожного куточка діти придумують самі. Так, куточок цікавої математики можна назвати «Математичний клуб», куточок книжки – «Читайлик» тощо. На стіні або над столом розміщують геометричні фігури, числовий фриз тощо.

Для середньої підгрупи слід мати: набори геометричних фігур (площинні та об'ємні); набори мірок; ілюстрації, де показано просторове розміщення предметів; дидактичні ігри; математичні ваги; головоломки; різні «конструктори».

Для старшої підгрупи слід мати: вимірювальне приладдя та інструменти (лінійка, сантиметр, циркуль, ваги, безмен, годинник пісковий і звичайний, мірні стаканчики, термометр для вимірювання температури повітря і води), діапроектор, діафільми, слайди, діапозитиви, мозаїку, пазли, дидактичні ігри, логічні завдання, дитячі журнали, комікси, зошити для самостійної роботи на друкованій основі.

Куточок для розвитку мовлення, навчання грамоти, словесної творчості можна назвати «АБВГ Дейка». Тут розміщено: для молодших дітей: нескладні предметні та сюжетні картинки, фігурки людей, тварин, різноманітні машини,

фланелеграф, театр, дидактичні ігри, дитяча література; для старших дітей: набори картинок (предметні, сюжетні, комікси, журнали, листівки, картинки-загадки, журнали, з яких можна вирізати ілюстрації тощо); дитячу літературу, абетку, лото, літери на кубиках; настінну магнітну абетку; полицку «Розумні книжки» (довідники, енциклопедії, дитячі книжки з розвивальними завданнями).

Для старших дошкільнят створюється науковий центр, який об'єднується з екологічним. Тут зібрано інтелектуальні ігри, головоломки, ребуси, кросворди, колекції марок, прапори держав світу, герби різних міст, календарі, атласи, глобус, карти зоряного неба тощо.

Для старших вихованців створюється навчально-ігровий комплекс «Зелений вогник». Він вміщує три блоки: 1) довідково-методичні матеріали для батьків; тематичні виставки дитячих робіт; посібники, виготовлені дітьми власноруч; 2) макет з розміткою дороги, іграшкові будинки, макети дерев, знаків, різні види іграшкового транспорту; 3) фланелеграф з набором дорожніх знаків, різні види міського транспорту, площинні будинки, фрагменти вулиць, плакати, настільні ігри. У «лабораторії» слід мати: мікроскоп (з набором скелець для розглядання комах, рослин тощо); різноманітні ємності для рідини; набір сипучих матеріалів (сіль, цукор, чай, крупи), різноманітний природний матеріал (камінці, пісок, глина, насіння різних рослин тощо); набір матеріалів (скло, дерево, залізо, пластмаса, папір, тканина тощо) для визначення властивостей різних матеріалів; ваги для зважування; мірні ложки, палички, паперові фільтри, лійки; термометри; ящики для вирощування розсади, лінійку для вимірювання росту рослин; календарі спостережень; ілюстративний матеріал (сезонні зміни в природі, картинки із зображенням: рослин рідного краю; Червону книгу України, довідкову літературу).

У куточку природи можна ознайомитися з рослинами, що мають фітонцидні властивості, гербарієм, ілюстраціями лікарських рослин. У куточку книги мають бути книжки, журнали, альбом з прислів'ями, загадками здоров'я людини, рецепти вітамінних чаїв, рекомендації щодо першої допомоги.

Центр трудового виховання. Для молодших дітей, які шойно починають брати участь у трудових справах, дібрати знаряддя праці, подібне до ігрових. Для *старших* – знаряддя, за допомогою якого можна отримати результат. Обладнання слід розмістити так, щоб дітям було зручно ним користуватися.

У куточку для малюків – дидактична іграшка-лялька з великим комплектом одягу для неї. Діти вчать ся вдягати та роздягати ляльку, годувати її тощо. Треба передбачити й спеціальні «посібники». Наприклад: пальто з петлями та гудзиками, чоботи з дірочками для шнурків, пояс із пряжкою, гудзиками, кнопками.

Для старших дошкільнят слід підготувати коробку з гудзиками різного кольору та величини, різноколірними нитками (голкою вони користуються під наглядом дорослого); в роздягальні покласти щітки для одягу та взуття. Для

господарсько-побутової праці підготувати різноманітні фартухи, щітки, совки, миски, відро, таці.

Обладнання треба зберігати в шафі, в закритій частині на гачках вішати щітки, совки для сміття, клейончасті фартухи. В іншому відділенні на спеціальних полицях розмістити миски для прибирання, для прання льняного одягу, прищіпки, відерця. У куточках чергових зберігати фартушки.

Обладнання для ручної праці:

1) природний матеріал: жолуді, каштани, шишки, горіхи, камінці, зернята фруктів, кора різних дерев, хвоя, коріння, мох, очерет, сухі квіти, траву; лушпиння з цибулі, часнику, апельсинові та лимонні шкірки, пташині пера, тополиний пух, равлики, мушлі тощо;

2) деревина: палички, лоза, бруски, дошки; насіння: ясен, клен, липа, акація, кавун, гарбуз, диня, соняшник, просо, мак тощо; метал: алюмінієва фольга, мідний дріт, кришки від пляшок тощо;

3) різний папір: глянсовий, пакувальний, газетний, цигарковий, фільтрувальний, промокальний, шпалери тощо;

4) додаткові матеріали: катушки, пакети з-під чаю та молока, стаканчики, намистинки, гудзики, скріпки, тирса, стружка, тріски, пробки, шкіра, замша, гумові трубочки, фарба, клей тощо;

5) Інструменти: шило, ножиці, ніж, голки, молоток, кусачки, пінцет щипці, пила тощо.

Естетичний центр. Результативність художньої діяльності залежить від знань, від уміння вихователя організувати роботу відповідно до інтересів дітей і, звичайно ж, від насиченості предметного середовища.

Обладнання естетичного центру:

1) стіл секційний зі стояком або шафою-тумбою для матеріалів та інструментів;

2) стіл з відкидними кришками – мольбертами та індивідуальним; секціями для матеріалів;

3) дошка настінна, секційна; фланелеграф.

Діти люблять малювати стоячи, сидячи на підлозі, на колінах, тому в естетичному центрі слід мати: 1) кольорові м'які підстилки-килимки, подушечки-саше; 2) вітрину з рейок з планшетами, які легко знімаються; 3) полицки для книжок, театральних ляльок і дитячих робіт; 4) навісні шафи чи полиці; 5) комбіновані екрани-ширми для театральних вистав та ігор у ляльковому куточку.

Для малювання, крім нетрадиційних матеріалів, бажано мати щ і зубочистки, пташині пера, шматочки губки, поролон, старі фломастери піпетки, катушки, гудзики, овочі-штампи тощо. У творчих вихователів зовсім «немюзичні» предмети можуть стати музичними інструментами: гребінець (як губна гармошка), цимбали з кришок, дзвіночки з цвяхів тощо.

Для конструктивної діяльності використовуються вторинні матеріали: різні коробки, нитки, пластикові пляшки, природний матеріал, теки з

ілюстративним матеріалом (зображення будівель, колон, веж, схеми конструкцій, макети міста, кімнати тощо).

Потрібно, щоб було цікаво і хлопчикам, і дівчаткам. Для дівчаток слід мати поштівки, клаптики тканини, намисто, бісер тощо; для хлопчиків – кулькові ручки, вирізки зі старих журналів та газет із зображенням техніки, транспорту тощо.

Центр здоров'я. Одним із найважливіших завдань дошкільного виховання є збереження і зміцнення здоров'я дітей. Щоб діти в самостійній діяльності могли тренуватися, виконувати різні види рухів, треба створити спортивний куточок, де мати гімнастичну стінку, драбинку, дуги, навісні мішені, гойдалки тощо, а також слід мати нестандартне обладнання: доріжки з кольорових шнурів, палички-коні, пропелери тощо.

Для розвитку дрібної моторики використовуються моталочки, літалочки, серсо. Необхідно зібрати матеріал для валеологічного виховання.

Центр психологічного розвантаження

Для емоційного розвантаження вихованців, зняття постійного напруження, а також враховуючи потребу дітей в усамітненні, необхідно обладнати куточок психологічного розвантаження. Тут поставити м'яку зручну канапку, зібрати м'які іграшки, улюблені дитячі книжки, журнали, магнітофон із записами для реалізації, матеріали для малювання.

Отже, у забезпеченні різнобічного розвитку і активності, яка виховується в дитячому садку, вихідними умовами слід вважати розвивальне предметне середовище, здатне забезпечити соціально-культурне становлення дошкільника і таку організацію педагогічного процесу, завдяки якій кожній дитині створюються умови для різних видів діяльності і, зокрема, для самостійної потреби в реалізації власних здібностей і набутті життєвого досвіду.

Контрольні запитання та завдання

1. Які функції розвивального предметного середовища?
2. Які є складності у вихованні дошкільнят у різновікових групах ДНЗ?
3. Як впливає на дитину спеціальне організоване середовище?
4. Назвіть принципи розвивального середовища в ДНЗ.
5. Дайте визначення поняття «середовище».
6. Назвіть функції природного розвивального середовища.
7. Що потрібно враховувати при створенні розвивального середовища?
8. Назвіть складові розвивального середовища.

Тести:

1. До предметного середовища в ДНЗ належить: а) ділянка, спортивний інвентар; б) спортивний зал, заняття; в) режим дня, ігри.
2. Розвивальне предметне середовище групи організують згідно з традиційними дитячими видами діяльності як: а) сюжетно – рольова гра,

заняття; б) дидактичні ігри, аплікація; в) гра, малювання, ліплення, конструювання.

3. *До функцій розвивального середовища належать:* а) стимулююча, комунікативна, удосконалююча; б) пізнавальна, мотиваційна; в) стимулююча, організаційна, пізнавальна.

4. *Збагачений розвиток це:* а) розвиток усіх пізнавальних процесів; б) розвиток усіх потенційних індивідуальних можливостей кожної дитини; в) розвиток волевих і пізнавальних сфер дитини.

5. *До принципів побудови розвивального середовища в ДНЗ належать:* а) принцип поваги до потреб дитини, принцип поваги до думки дитини, принцип функціональності; б) принцип наочності, принцип доступності, принцип виховуючого навчання; в) принцип поваги до думки дитини, принцип динамічності, принцип наочності.

6. *Соціальне середовище розвитку дитини це:* а) взаємодія дитини з обслуговуючим персоналом; б) умови взаємодії дитини з іншими людьми; в) взаємодія дитини з об'єктами неживої природи.

7. *До природного матеріалу для ручної праці в ДНЗ належать:*

а) тканина, жолуді, намисто; б) каштани, бісер, шишки; в) горіхи, камінці, зернята.

8. *Який принцип є основою побудови центру ігрової діяльності в ДНЗ:* а) принцип індивідуальності; б) принцип універсальності; в) принцип об'єктивності.

Завдання для самостійної роботи

Зробити анатоцію на статтю: Прокопенко Л. Головні складові розвивального середовища / Л. Прокопенко // Дошкільне виховання. – 2004. – №4. – С.24-25.

Список рекомендованих джерел: [41, с. 13–15], [50, с. 24-25]; [53, с. 120-126].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесова В.Н. Воспитание и обучение детей в разновозрастной группе / В.Н.Аванесова. – М.: Просвещение, 1979. – 176 с.
2. Артемова Л. В. Сучасні аспекти виховання дошкільників / Л. В. Артемова // Артемова Л. В. Педагогіка і методика вищої школи : навч.–метод. посіб. для викладачів, аспірантів, студентів магістратури / Л.В. Артемова. – К., 2008. – С. 7–35.
3. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К. – 1999. – С.15-120.
4. Беленька Г. В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання : [монографія] / Г. В. Беленька. – К. : Світлич, 2006. – 304 с.
5. Богуш А. Мовленнєво–ігрова діяльність дошкільників : мовленнєві ігри, ситуації, вправи : навч.–метод. посіб. / А. Богуш, Н. І. Луцан. – К. : Слово, 2008. – 256 с.
6. Богуш А. М. Оновлений Базовий компонент дошкільної освіти : крок уперед чи п'ять кроків назад? Зауваження до проекту / А. Богуш // Дитячий садок. – 2010. – квіт. (№ 14). – Вкладка. – С. 8–9.
7. Вільчиковський Е. С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку : навч. посіб. / Е. С. Вільчиковський. – Суми : Університетська книга, 2004. – 428 с.
8. Гавриш Н. Заняття в педпроцесі : сучасний погляд : [впровадження Базової програми «Я у Світі»] / Н. Гавриш // Дошкільне виховання. – 2010. – № 2. – С. 8–11.
9. Гавриш Н. Проблеми існують. Їх треба розв'язувати. Моделі освітнього процесу / Н. Гавриш // Дошкільне виховання. – 2009. – № 6. – С. 7–11.
10. Гвозд'їй В. Добре нам у дитсадку! : [фрагмент сценарію до випускного свята для змішаних груп] / В. Гвозд'їй // Дошкільне виховання. – 2009. – № 4. – С. 30–32.
11. Гербова В.В. Заняття по розвитку речі с дітьми 4-6 лет : (Ст. разновозрастная группа) : кн. для воспитателя дет. сада / В.В. Гербова. – М. : Просвещение, 1987. – 206 с.
12. Герасимова Е. Особенности взаимоотношений у дошкольников в разновозрастной группе / Е.Герасимова // Дошкольное воспитание. – 2002. – №1. – С.44.
13. Гончаренко А. Формування взаємин дошкільнят у різновікових групах / А. Гончаренко // Дошкільне виховання. – 2000. – № 9. – С. 10–11.
14. Горошко Н. А. Зображувальна діяльність у дошкільних навчальних закладах : [малювання, ліплення, аплікація] / Н. А. Горошко. – Харків : Ранок, 2007. – 224 с.
15. Давидчук А.М., Тамбовцева А.Г. Форми організації навчання в різновіковій групі дитячого садка / Давидчук А.М., Тамбовцева А.Г. – К., 1992. – 36 с.
16. Долинна О. Про організовану і самостійну діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі / О. Долинна, О. Низковська // Дошкільне

виховання. – 2010. – № 10. – С. 7–15.

17. Долинна О. Методична робота в системі дошкільної освіти / О. Долинна, А. Бурова // Дошкільне виховання. – 2008. – № 8. – С. 6–11.

18. Доронова Т.Н. Обучение детей 2-4 лет рисованию, лепке, аппликации в игре / Доронова Т.Н., Якобсон С.Г. – М.: Просвещение, 1992. – С. 14 -25.

19. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : навч. посіб. / упоряд. А. М. Богуш. – К. : Слово, 2005. – 720 с.

20. Дошкільна освіта : словник-довідник : понад 1000 термінів, понять та назв упор. К.Л. Крутій, О.О. Фунтікова. – Запоріжжя : ТОВ “ЛПС” ЛТД, 2010. – 324 с.

21. Еманова З. Візок книжок : [музична розвага до Дня Знань для дошкільнят усіх вікових груп] / З. Еманова // Дошкільне виховання. – 2009. – № 9. – С. 30–32.

22. Індивідуалізація виховання дошкільника : навч. посіб. / Ладивір С. О., Піроженко Т. О., Вовчик–Блаkitна О. О. [та ін.]. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 152 с.

23. Калуська Л. В. Абетка чеснот української дитини : практич.-орієнт. зб. метод. мат. / Л. В. Калуська. – Тернопіль : Мандрівець, 2008. – 136 с.

24. Карпинська Н. С. Гра-драматизація як засіб розвитку творчих здібностей дітей / Н. С. Карпинська // Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : навч. посіб. / упоряд. А. Богуш. – К. : Слово, 2005. – С. 644–646.

25. Козлова С.А. Дошкольная педагогика / С.А.Козлова, Т.А.Куликова. – М. – 2000. – С. 11-116, 121, 122.

26. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посіб. / Наук. ред. О.Л. Кононко. – К.: Ред. журн. “Дошк. виховання”, 2003. – 243 с.

27. Корнієнко І. Ігрові заняття з корекції розвитку пізнавальних процесів у дітей 4-5 років / І. Корнієнко // Обдарована дитина. – 2008. – № 1. – С. 46–49.

28. Крутій К. Інноваційна діяльність у сучасному ДНЗ : методичний аспект / К. Крутій, Н. Маковецька // Палітра педагога. – 2005. – № 4. – С. 4–5.

29. Крутій К. Л. Лінгвістичні ігри як засіб діагностування рівня сформованості граматично правильного мовлення у дошкільників / К. Л. Крутій // Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : навч. посіб. / упоряд. А. Богуш. – К. : Слово, 2005. – С. 446–468.

30. Крутій К.Л. Сучасне заняття в дошкільному навчальному закладі: традиції чи інновації? / К. Л. Крутій, 2009. – 176 с.

31. Кузьменко В. У. Індивідуальні освітні програми як засіб урахування відмінностей “Нестандартної” дитини / В. У. Кузьменко // Дошкільне виховання. – 2008. – № 6. – С. 6–10.

32. Лисенко Н. В. Виховання дітей у грі / Н. В. Лисенко, Н. Р. Кирста // Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкільця : навч. посіб. : у 3 ч. / Н. В. Лисенко, Н. Р. Кирста. – К., 2010. – Ч. 2. – С. 104–147.

33. Лисенко Н. В. Основи дидактики дошкільної освіти / Н. В. Лисенко, Н. Р. Кирста // Педагогіка українського дошкільця : навч. посіб. : у 3 ч. / Н. В.

Лисенко, Н. Р. Кирста. – К., 2010. – Ч. 2. – С. 264–304.

34. Луценко І. Дитина і дорослий: вчимося спілкуватись: Готуємося до мовленнєвого спілкування з дошкільниками / І. Луценко. К.: Світич, 2008. – 203 с.

35. Любина Г.А. Использование элементов Монтессори – педагогики в развитии речи детей разновозрастной группы детского сада : материалы в помощь воспитателю / Г.А. Любина. – Минск, 1998; [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.twirpx.com/file/75181/>

36.Малишева Ю. Конспекти занять : молодший дошкільний вік, старший дошкільний вік (5-6 рік життя) / Ю. Малишева // Дитячий садок. – 2011. – черв. (№ 21–22). – С. 20–31.

37.Малишева Ю. Художній матеріал у роботі з дітьми : [обговорення творів : старший дошкільний вік, 6-й рік життя] / Ю. Малишева // Дитячий садок. – 2011. – черв. (№ 21-22). – С. 32–37.

38.Марушенко Т. Щаслива родина : [сценарій свята для дошкільнят різного віку і батьків] / Т. Марушенко // Дошкільне виховання. – 2011. – черв. (№ 21–22). – С. 47–48.

39.Математичний зорепад : [зайняття в різновікових групах з математики, геометрії, лічби] // Дитячий садок. – 2008. – лист. (№ 44). – Спецвипуск. – 24 с.

40. Машовець М. Відкриваємо тасмниці раннього віку / М. Машовець // Дошкільне виховання. – 2005. – № 11. – С. 18–19.

41.Михайлова А.І. Організація роботи з дітьми різновікових груп: Методичний посібник для вихователів дошкільних закладів. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2008. – 64 с.

42. Наугольных Л.Г. Организация жизни и деятельности детей в разновозрастной группе малокомплектного детского сада : метод. рек. / Л.Г. Наугольных, В.В. Раева. – Кострома, 2003; [Электронный ресурс]. – URL: <http://new.kmtn.ru/~koipkro/Malo.doc>

43. Павлушкіна О. Українські народні рухливі ігри / О. Павлушкіна // Палітра педагога. – 2008. – № 3. – С. 3–7.

44. Печенко І.П. Різновікова взаємодія вихованців комплексу “школа – дошкільний навчальний заклад” як чинник соціалізації / І.П. Печенко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Наук. зб. УДПУ ім. П. Тичини. – К.: Науковий світ, 2004. – Вип. 9.– С. 193-197.

45. Полтавцева И.Н. Знакомство дошкольников с организмом человека в играх и играх тренингах в разновозрастной группе детей с нарушением зрения и речи [Электронный ресурс] // Воспитание детей дошкольного возраста в детском саду и семье: сайт. – Кострома, 2008-2010. URL: <http://doshvozzrast.ru/konspekt/poznovrazv14.htm>

46. Поніманська Т. І. Гра / Т. І. Поніманська, І. М. Дичківська // Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: практикум / Т. І. Поніманська, І. М. Дичківська. – К., 2004. – С. 155–180.

47. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. / Т. І. Поніманська. – К. : Академвидат, 2006. – 456 с.

48. Поніманська Т. І. Театралізовані ігри / Т. І. Поніманська, І. М. Дичківська // Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: практикум / Т. І. Поніманська, І. М. Дичківська. – К., 2004. – С. 160–161.
49. Прокопенко Л. В родинній групі цікаво й затишно / Л. Прокопенко // Дошкільне виховання. — 2004. — №11. — С.20-21.
50. Прокопенко Л. Головні складові розвивального середовища / Л. Прокопенко // Дошкільне виховання. — 2004. — №4. — С.24-25.
51. Пшеврацька О. Менший разом з більшим / [Текст] : Психолого-педагогічні організації освітньої роботи в різновіковій групі за ідеями Софії Русової / Пшеврацька О. // Дошкільне виховання. – 2000.– №7. – С.20.
52. Різновікові групи: планування роботи, розробки занять, дидактичний матеріал. / Упорядник Т.Ю. Демченко. – Х.: Вид. група “Основа”, 2008. – 159 с.
53. Русан Л. Різновікова група в дитячому садку / Л. Русан, Г. Колосінська. – К.: Шк. Світ, 2007. – 128 с.
54. Русова С. Дошкільне виховання / С. Русова // Хроніка 2000. – 2007. – № 72. – С. 688–725.
55. Савчин М. В. Психічний і особистісний розвиток дитини від народження до вступу в школу / М. В. Савчин, Л. П. Василенко // Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. – К. : Академвидав, 2005. – С. 124-164.
56. Смольникова Г. Всі разом і дружать, як долоньки : створення умов для гармонійного спілкування дітей у різновікових групах / Г. Смольникова // Дошкільне виховання. – 2000. – № 11. – С. 10–11.
57. Степанова Т. М. Індивідуалізація і диференціація навчання математики дітей старшого дошкільного віку : моногр. / Т. М. Степанова. – К. : Слово, 2006. – 208 с.
58. Шавровська В.М. Модернізація навчання виховання дітей у різновіковій групі / В.М.Шавровська // Палітра педагога. – 2004. – №3,4 – С.7-14.
59. Шавровська В. Метод «занурення» – сучасна модель навчання й виховання у різновікових групах / В. Шавровська // Палітра педагога. – 2006. – № 1. – С. 26–30.
60. Шевчук А. Діти різні – методики варіативні / А.Шевчук // Дошкільне виховання. – 2000. – №10. – С. 12.
61. Шульга Л.М. Барвіста радість (Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання) / Л.М. Шульга. – 2012. – 328 с.
62. Щодо порядку розроблення програм для дошкільних навчальних закладів : лист МОН молодьспорту України від 27. 05. 2010 № 1/9–369 // Дошкільне виховання. – 2010. – № 6. – С. 2–3.
63. Чуб Н. В. Довідник для батьків дошкільників. Психологія дитини від А до Я / Н. В. Чуб. – Харків : Веста, 2007. – 160 с.
64. Чуб Н. В. Ігри упродовж дня. Вправи на розвиток у дошкільників пам’яті, уваги, мислення, уяви дитини : навч.-метод. посіб. / Н. В. Чуб. – Харків : Веста, 2007. – 176 с.

Навчально-методичне видання

ВИХОВАННЯ ТА НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В РІЗНОВІКОВИХ ГРУПАХ

Курс лекцій
Укладач *О.М.Попович*

Тираж 10 пр.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і
розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4916 від
16.06.2015 р.

Редакційно-видавничий відділ МДУ, 89600, м.
Мукачево, вул. Ужгородська, 26